

AZERBAJCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİ VE VERGİ SİSTEMİNDE DEĞİŞİM

Farid İBRAHİM KHALİLOV
Doç. Dr. Ulvi SANDALCI

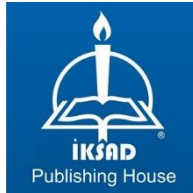

AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİ VE VERGİ SİSTEMİNDE DEĞİŞİM

Farid İBRAHİMKHALİLOV

Doç. Dr. Ulvi SANDALCI

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10391183>

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©
ISBN: 978-625-367-500-4
Cover Design: İbrahim KAYA
December / 2023
Ankara / Türkiye
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ¹

Azerbaycan'da vergi sisteminin gelişmesinin aşamaları, bu dönemlerde meydana gelen yeniliklerin ekonominin dışı açılım süreci üzerindeki etkisinin incelenmesi esastır. Azerbaycan'da son yıllarda gerçekleştirilen vergi reformlarının özünü, girişimcilik alanında faydaların uygulanmasını, ekonominin gelişmesi için kabul edilen stratejik yol haritalarını anlamak önemlidir. Bu kapsamlı önlemlerden elde edilen sonuçları ve beklentileri dikkate almak da önemlidir, gelecekte bu tür önlemlerin devam etmesi için optimum vergi sisteminin uygulanması, örnek vergi mükelleflerine fayda sağlanması, ekonominin önde gelen gücü olan girişimciliğın geliştirilmesi yönünde tavsiyelerin ve önerilerin sağlanması özellikle önemlidir.

¹ Bu çalışma Farid İBRAHİMKHALİLOV'un Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde tamamlamış olduğu "Azerbaycan Ekonomisinin Dışa Açılma Süreci ve Vergi Sisteminde Değışim" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	8
TARİHSEL SÜREÇTE AZERBAJCAN CUMHURİYETİ EKONOMİ POLİTİKASI.....	8
1.1. AZERBAJCANDA UYGULANAN EKONOMİK VE MALİ POLİTİKALAR	8
1.1.1. Para Politikası.....	14
1.1.2. Maliye Politikası	23
1.1.2.1. Vergi Politikası	28
1.1.2.2. Kamu Harcama Politikası.....	33
1.1.2.3. Borçlanma Politikası	40
1.1.2.4. Bütçe Politikası.....	46
1.1.3. Dış Ticaret Politikası	50
İKİNCİ BÖLÜM.....	56
AZERBAJCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİNİN VERGİ SİSTEMİNE ETKİSİ	56
2.1. AZERBAJCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILIŞ SÜRECİ.....	56
2.1.1. Azerbaycan'ın Uluslararası Ekonomik ve Finansal Kurumlarla İlişkileri.....	61
2.1.1.1. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile İlişki	61
2.1.1.2. Dünya Bankası ile İlişki.....	69
2.1.1.3. Dünya Ticaret Örgütü ile İlişki	75

2.1.1.4. Diğer Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler.....	79
2.2. AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ.....	87
2.2.1. Gelir Vergileri	104
2.2.2. Mal ve Hizmet Vergileri	110
2.2.3. Servet Vergileri.....	118
2.3. AZERBAYCAN EKONOMİSİ DIŞA AÇILIŞ SÜRECİNİN VERGİ SİSTEMİNE ETKİSİ.....	122
2.3.1. Vergi Sistemine Etkisi.....	134
2.3.2. Vergi İdaresine Etkisi.....	138
2.3.3. Vergi Gelirlerine Etkisi	145
2.3.3.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Vergi Gelirlerine Etkisi.....	148
2.3.3.2. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergilerin Vergi Gelirlerine Etkisi	150
2.3.3.3. Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Vergi Gelirlerine Etkisi.....	152
KAYNAKÇA	154

GİRİŞ

Devlet bağımsızlığının restorasyonundan bu yana geçen kısa tarihi dönemde, Azerbaycan halkının ülke lideri Haydar Aliyev'in vizyoner politikaları ve gergin faaliyetleri sonucunda, zor ön koşullara rağmen, ülkemizin sosyo-ekonomik gelişimi ve dünya ekonomik sistemine entegrasyonu alanında büyük başarılar elde edilmiştir. En büyük başarı, ülkemizde bu dönemde yürütülen bağımsız bir devletin inşası sürecinde esasen yeni bir ekonomik reform ve kalkınma modelinin (Azerbaycan'ın modeli) ortaya çıkmasıdır.

Haydar Aliyev'in 1999 yılında imzaladığı kararnameyle, yabancı şirketlerle petrol sahalarının ortak geliştirilmesinden elde edilen petrolün uygulanmasından elde edilen fonların etkin bir şekilde yönetilmesini, bu fonların öncelikli sektörlerin geliştirilmesine yönlendirilmesini ve sosyo-ekonomik açıdan önemli projelerin gerçekleştirilmesini sağlamak için Devlet Petrol Fonu kuruldu. Şu anda vakfın faaliyetleri ve bu alanda şeffaflığın sağlanması uluslararası kuruluşlar tarafından oldukça takdir edilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in başarıyla sürdürdüğü ve yeni renklerle zenginleştirdiği sosyo-ekonomik politikanın stratejik hedefleri, serbest piyasa ilişkileri ve kendini geliştirme kabiliyetine sahip sosyal odaklı, çeşitlendirilmiş bir ulusal ekonominin oluşturulması ve bunun dünya ekonomik sistemine entegrasyonunun sağlanmasıdır.

Sürdürülebilir ve dinamik kalkınma mantığına dayanan bu politikanın uygulanmasıyla elde edilen başarılar daha da güçlendirildi, bu dönemde makroekonomik istikrar korundu, ekonominin çeşitlendirilmesi hızlandırıldı, petrol dışı endüstrilerin ve bölgelerin geliştirilmesi, stratejik döviz rezervlerinin etkin bir şekilde kullanılmasını sağladı, ulusal para biriminin istikrarı arttı, bankacılık sisteminin güvenilirliği, muhafazakar bir dış borçlanma stratejisi uygulandı, girişimciliğe devlet desteği arttı, nüfusun sosyal refahı sürekli olarak gelişti.

Azerbaycan, niteliksel olarak yeni bir ekonomik model oluşturarak Avrupa ile Asya arasındaki siyasi ve ticari bağları genişletmiş, Kafkasya Ulaşım Koridorunun gelişmesiyle birlikte büyük projelerin

gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda Azerbaycan'ın başlattığı ve katkıda bulunduğu uluslararası çokuluslu projelerin gerçekleştirilmesi sonucunda ülkemiz uluslararası bir ulaşım koridoru, ulaşım merkezi haline gelmiştir. Ülkemizde büyük bir tersane inşa edilmiştir. Hazar havzasındaki en büyük uluslararası deniz ticaret limanı olan Alyat ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun işletmeye alınması tarihi bir olaydır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, vergilendirmenin genel temellerini, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergilerin belirlenmesi, ödenmesi ve toplanması için kurallar, vergi mükelleflerinin ve devlet vergi makamlarının yanı sıra vergi ilişkilerine vergi konularında diğer katılımcıların hak ve yükümlülüklerini, vergi kontrol formlarını ve yöntemlerini, vergi yasalarının ihlalinden sorumlu olmayı, devlet vergi makamlarının sorumluluğunu belirler ve yüzlerinin eylemlerine (ihmallere) itiraz etme kurallarını belirler.

Vergi idaresinin sürekli güçlendirilmesi, modern vergi politikasının ana odak noktalarından biridir. Sürdürülebilir kalkınma aşamasında hem Vergi Bakanlığı hem de yerel vergi dairelerinde temel yapısal reformlar yapılmış, daha verimli ve işlevsel bir şekilde çalışan yeni bir yönetim sistemi düzenlenmiştir. Aynı zamanda sıkı denetim yapan vergi dairesi kuruldu, vergi makamları ile Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı eğitim merkezinin mükellefleri arasında teknolojik olarak mükemmel bir elektronik iletişim sistemi kuruldu, bilgi sistemleri, modern seviye analiz tabanına sahip olarak oluşturulmuştur.

Modern vergi politikasının temel odak noktalarından biri, zorunlu vergi ücretlerinden gönüllü vergi ödemelerine geçişi sağlamaktır. Bu amaçla vergi makamları, vergi mükellefleri arasındaki vergi kültürünü yükseltmeyi ve her eve, her aileye “vergi” kavramını getirmeyi ve vergi alanında savunuculuk, farkındalık ve aydınlanma çalışmalarını güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Amaç: Vergi mükelleflerinin herhangi bir zamanda, herhangi bir yerden herhangi bir bilgiye erişebilmelerini sağlamak. Bu amaca ulaşmak için mevcut bilgi kaynaklarından Vergi Bakanlığı: çağrı merkezi 195, taxes.gov.az -web sitesi, vergi mükellefi hizmet merkezleri (şu anda 40'ı var), vergi arkadaşları ağı (şu anda 500'e kadar var, ağa 2000'den fazla kırsal öğretmen dahil), sosyal medyanın yaygın kullanımınıdır.

Azerbaycan'da da dış ticarete açılma sürecinin vergi gelirlerine, vergi yapısına ve vergi sistemine etkisi vardır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yürütölen vergi politikası, vergi sisteminin etkin bir şekilde organize edilmesine, yatırımların artırılmasına, yerleşik mükelleflerle yerleşik olmayanlar arasındaki vergi yükünün dengelenmesine, ekonomik kapasitenin yükseltilmesine ve nüfusun maddi durumunun iyileştirilmesine odaklanmaktadır.

Sonuç olarak; Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi politikası - vergi indirimlerini ve oranlarını azaltarak tabanı genişletmeyi, yatırımları artırmayı, vergi mükelleflerinin haklarını genişletmeyi ve elverişli bir vergi ortamı yaratmayı amaçlamaktadır.

Azerbaycan'ın modern vergi tarihinin başlangıcı 90'lı yılların başlarına kadar uzanmaktadır. Özellikle Haydar Aliyev'in bir sonraki iktidara gelmesinden sonra Azerbaycan'ın modern vergi tarihinde bir gelişme aşaması başladı. Doğal olarak, vergi alanında kalkınmanın başlangıcının da ekonominin gelişim aşamasının başlangıcı demektir.

Birinci bölümde; Azerbaycanın Ekonomik ve Mali Politikaları incelenmiştir. Para politikası, maliye politikası, vergi politikası, kamu harcamaları politikası, borçlanma politikası, bütçe politikası ve dış ticaret politikası ayrıntılı olarak araştırılmıştır.

İkinci bölümde ise; Azerbaycan ekonomisinin dışa açılma süreci ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Azerbaycan'ın uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar ile ilişkisi, Azerbaycan vergi sistemi, Azerbaycan ekonomisi dışa açılma sürecinin vergi sistemine etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EKONOMİ POLİTİKASI

1.1. AZERBAYCANDA UYGULANAN EKONOMİK VE MALİ POLİTİKALAR

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 16 Mart 2016 tarih ve 1897 sayılı "Ulusal ekonomi ve ekonominin kilit sektörleri ve ilgili konular için stratejik yol haritasının ana yönlerinin onaylanması üzerine" emri uyarınca, toplam Ulusal ekonominin 11 sektörü için 12 stratejik yol haritası geliştirilmiştir. Ulusal Ekonomik Perspektifler için Stratejik Yol Haritası, kısa, orta ve uzun vadeli, 2020 yılına kadar ekonomik kalkınma stratejisi ve eylem planını, 2025 yılına kadar olan uzun vadeli vizyonu ve 2025 sonrası hedef vizyonunu kapsamaktadır. Belge, sadece kalkınma hedef ve ilkelerini değil, her alandaki küresel eğilimleri, ekonominin 360 derecelik teşhisini ve mevcut durumun GZIT analizini, alınması gereken önlemleri, gerekli yatırım ve sonuç göstergelerini de kapsamaktadır. Stratejik Yol Haritası, yerel ve uluslararası özel sektör temsilcileri arasında iletişim ve işbirliği fırsatları da dahil olmak üzere ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan tüm faktörleri sağlamaktadır. Yol haritasına göre, kamu yatırımları bir katalizör, ekonomik kalkınmanın lokomotifini ise özel sektördür. Stratejik Yol Haritasının kabul edilmesinden sonra, ilgili devlet kurumlarının faaliyetlerini uygulamaya yönelik daha ayrıntılı programlar temelinde inşa ettiği belirtilmelidir. Belgede öngörülen projelerin uygulanmasından önce bir fizibilite çalışması yapılır ve her girişimden ilgili devlet kurumları sorumludur (Juravlyova ve Uzunova, 2009, s. 152).

Ekonomiyi çeşitlendirmek için öngörülen tedbirleri sistematik ve tutarlı bir şekilde uygulamak için, Cumhurbaşkanının ilgili kararları ve emirleri, 2004-2018 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınması için üç beş yıllık program uygulanmıştır.

Bölgesel kalkınma alanında kabul edilen ve başarıyla uygulanan devlet programlarında öngörülen görevlerin yanı sıra bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınması, petrol dışı sektörün sürdürülebilir kalkınması, kamu hizmetleri ve

sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi için ek önlemlere ilişkin emirlerin uygulanması, bölgelerdeki altyapı, iş ortamının daha da iyileştirilmesi, yatırımların büyümesini, yeni işletmelerin, işlerin yaratılmasını ve bunun sonucunda istihdamın artmasını ve yoksulluğun azalmasını teşvik etmiştir. 2004-2018 devlet programlarının uygulanma döneminde, gayri safi yurtiçi hasıla, petrol dışı sektörde 2,8 kat, sanayide 2,6 kat ve tarımda 1,7 kat olmak üzere 3,3 kat artmıştır. Bu dönemde alınan hedefe yönelik tedbirler sonucunda ülkede 1,5 milyonu kalıcı olmak üzere 2 milyondan fazla yeni iş ve 100.000'den fazla işletme yaratılmış, işsizlik yüzde 5, yoksulluk yüzde 5,1 azalmıştır. Devlet programları çerçevesinde yürütülen geniş çaplı çalışmalar, bölgelerin önümüzdeki yıllarda kalkınması için sağlam bir temel oluşturmuştur (<https://azerbaijan.az/information/401>, 2022).

Hâlihazırda, kırsal alanlar da dahil olmak üzere ülke bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınması alanında yapılan çalışmaların devam ettirilmesi, ayrıca altyapı ve sosyal hizmetlerin daha da iyileştirilmesi, istihdamın ve içinde yaşayan nüfusun maddi refahının artırılması amacıyla, önümüzdeki yıllarda Devlet Sosyo-Ekonomik Kalkınma Programı başarı ile sürdürülmektedir.

Bugün Azerbaycan, niteliksel olarak yeni bir ekonomik model oluşturmuş, Avrupa ve Asya arasındaki siyasi ve ticari bağları genişletmiş ve Kafkasya ulaşım koridorunun gelişmesiyle birlikte büyük projelerin uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda Azerbaycan'ın başlattığı ve katıldığı uluslararası ulusötesi projelerin uygulanması sonucunda ülkemiz uluslararası bir ulaşım koridoru, bir ulaşım merkezi haline gelmiştir. Hazar Havzası'ndaki en büyük uluslararası liman olan Alat'ın ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun işletmeye alınması tarihi bir olaydır.

Azerbaycan'ın geçmiş dönemde elde ettiği başarılı sonuçlar, kalkınma göstergelerindeki istikrarlı artış, izlenen politikanın, gerçekleştirilen reformların gerçek hayattaki onayını yansıtmakta ve sosyo-ekonomik başarıların sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir gelişimi için güvenilir bir temel oluşturmuştur. Birçok gelişmekte olan ülkenin küresel mali ve ekonomik krizde ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmasına rağmen, esnek, pragmatik politika sayesinde Azerbaycan'ın dış ekonomik etkileri etkisiz hale getirmesi, planlanan tüm sosyo-ekonomik programların tam olarak uygulanması tesadüf değildir.

Tüm bunları gerçekleştirebilmek için ekonomiyi çeşitlendirmek ve petrole bağımlılığı en aza indirmek önemlidir.

Azerbaycan'da ekonomik çeşitlendirme politikasının önemli yönlerinden biri olan petrol dışı sanayi, modern teknolojilerin ve en iyi uygulamaların uygulanması nedeniyle son yıllarda hızla gelişmiştir. Şirketin faaliyetlerini genişletmek ve teşvik etmek amacıyla uygulanan yatırım teşvik belgelerinin düzenlenmesine özen gösterilmiştir. Böylece sanayi, tarım, lojistik ve turizm ile uğraşan tüzel kişiler ve bireysel girişimciler vergi ve gümrük avantajlarından yararlanma imkanına sahip olmaktadır. Bu koşullar, Azerbaycan'da metalurji, makine mühendisliği, kimya, inşaat malzemeleri üretimi, gıda ve diğer geleneksel endüstrilerin genişlemesine, yeni endüstrilerin kurulmasına, bir dizi endüstriyel üründe kendi kendine yeterlilik seviyesinin artmasına neden olmuştur.

Tüm bu önlemlerin uygulanması sonucunda, 2021 yılına Azerbaycan ekonomisinde önemli başarılar damgasını vurmuştur. İstatistiklere baktığımızda tüm bu başarılar ortadadır. Böylece geçen yıl reel GSYİH yüzde 5,6, petrol dışı sektör yüzde 7,2 büyümüştür. Uluslararası Para Fonu'nun Ekim ayı tahminine göre, raporlama döneminde küresel ekonomide yüzde 5,9, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 6,4 büyüme beklenirken, Azerbaycan ekonomisinin öncelikli sektörü olan petrol dışı sektörde daha yüksek göstergeler kaydedilmiştir. Petrol dışı sektördeki ihracat da 2015 yılında kişi başına 170 dolardan geçen yıl 270 dolara yükselmiştir. Ayrıca 2021 yılında dünya ticaretindeki büyüme tahmini yüzde 10,8 iken, Azerbaycan'ın petrol dışı ihracatı yüzde 47,2 artmıştır. Bu alanda faaliyet gösteren sanayi kuruluşları ve bireysel girişimciler, 2021'de 54,5 milyar manat veya 2020'ye göre yüzde 5,2 daha fazla sanayi ürünü üretmiştir. Sanayinin petrol ve gaz dışı sektöründe üretim yüzde 18,9 artmıştır (https://azertag.az/xeber/Azerbaycanin_iqtisadi_siyaseti_bu_il_de_ugurla_davam_edecek-1982076, 2022).

Tüm bu olumlu göstergeler, ekonomiyi çeşitlendirmek, petrol dışı sektörü geliştirmek, büyük altyapı ve ulaşım projelerini uygulamak için sayısız önlemin uygulanması sayesinde, dünyadaki bitmeyen salgın hastalıklar ve ekonomik ve finansal zorluklar arka planına karşı 2021'de Azerbaycan'da elde edilmiştir. Yeni kalkınma stratejisine uygun olarak uygulanan çok yönlü

reformlar sonucunda elde edilen yukarıda belirtilen başarılar, Azerbaycan ekonomisinin ve petrol dışı sanayinin 2022'de kalkınma dinamiklerini ve pozitif ekonomik büyümeyi sürdüreceğini söylemeye zemin hazırlamaktadır. Azerbaycan'da son yirmi yılda büyük ölçekli sosyo-ekonomik inşa süreci, fiziki altyapının modernizasyonu, beşeri sermayenin geliştirilmesi, bugüne kadar elde edilen sosyal refah göstergelerinin ana itici güçleri olmuştur. Bu dönemde Azerbaycan gerekli altyapı ve kurumsal gelişmişlik göstergelerinde uluslararası sıralamalarda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve ülke ekonomisinin rekabet gücü önemli ölçüde artmıştır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla üç kattan fazla arttı ve vatandaşların yaşam standartları önemli ölçüde gelişmiştir (https://azertag.az/xeber/Azerbaycanin_iqtisadi_siyyaseti_bu_il_de_ugurla_davam_edecek-1982076, 2022).

Bununla birlikte, son yıllarda dünya ekonomisinde potansiyel ekonomik büyümenin gerilemesi, emtia piyasalarında önemli fiyat oynaklığı, küresel finansal istikrarın kırılganlığının artması, özellikle bu yılın başlarında başlayan koronavirüs pandemisi ve buna bağlı sosyo-ekonomik aktivite çoğu ülkede yeni stratejik unsurlar yaratmıştır. Olumsuz bir küresel ortamda sosyo-ekonomik refah düzeyini korumak ve daha da artırmak için ülke ekonomimizin uluslararası rekabet gücünün güçlendirilmesi, ekonominin petrol gelirlerine bağımlılığının en aza indirilmesi, makroekonomik ve finansal istikrarın sağlanması gerekmektedir.

Ulusal ekonomik kalkınmanın stratejik zorluklarına yeterince yanıt verebilmek, yeni bir ekonomik büyüme ve kalkınma modeline başarılı bir geçişi sağlamak için, ülkede ekonomik politika için yeni bir stratejik çerçeve oluşturmak gereklidir. Ekonomi politikasının yeni yönetim çerçevesi, salgın sonrası dönemde ülkenin sosyo-ekonomik gelişimini hızlandırmayı ve ulusal ekonominin modernleşmesini, özellikle ekonomik reformunun geliştirilmesini ve başarılı bir şekilde uygulanmasını amaçlayan bir stratejinin oluşturulmasını sağlamalıdır.

Hem pandemi sürecinde hem de pandemi sonrası dönemde dünya ekonomisinde yaşanan süreçler Azerbaycan ekonomisinin de dikkatinden kaçmamıştır. Bu süreçlerin Azerbaycan ekonomisi üzerindeki etkisi birkaç alanda ortaya çıksa da, bu alanlarda en önemlileri elbette dünya petrol ve gaz piyasalarında yaşanan süreçler olmuştur. Bu nedenle öncelikle uluslararası

petrol ve gaz piyasasında son iki yılda yaşanan gelişmelere bakmakta fayda vardır (<https://banker.az/post-pandemiya-dovrund%C9%99-az%C9%99rbaycanin-iqtisadi-siyas%C9%99ti/>, 2022).

Pandemi sırasında küresel ekonomik aktivitedeki keskin düşüş, enerji talebinde de düşüşe yol açmıştır ve bu da dünya piyasalarında petrol ve gaz fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Haziran 2019'da bir Brent petrol varil fiyatı 62-65 ABD doları (bundan sonra dolar olarak anılacaktır) arasında dalgalansa da, Nisan 2020'de bu rakam 25 dolara düşmüştür. Petrol fiyatlarındaki keskin düşüşü önlemek için Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), üye ülkelerdeki petrol üretimini azaltmayı defalarca kabul etmiştir. Örneğin, 1 Mayıs 2020'den itibaren petrol üretimini günde 9,7 milyon varil azaltmak için bir anlaşmaya varılmıştır. Bu önlemler petrol piyasasını ve fiyatlarını etkileyecek olsa da petrol fiyatlarındaki toparlanma esas olarak Ekim 2020'de başlamıştır ve Brent petrolün Mart 2021'deki fiyatı zaten 70 dolara yakın olmuştur. Sonraki dönemde kısa vadeli düşüşler gözlemlenmesine rağmen fiyat artışı süreci devam etti ve Kasım 2021'de 83 dolara yaklaşmıştır (<https://banker.az/post-pandemiya-dovrund%C9%99-az%C9%99rbaycanin-iqtisadi-siyas%C9%99ti/>, 2022).

Gaz piyasasında da benzer bir süreç yaşanmıştır. Böylece pandemi döneminde dünyada ekonomik aktivitenin azalması sonucunda dünya piyasalarında gazın fiyatı düştü ancak daha sonra pandeminin yayılması zayıflayarak artmaya başlamıştır. Bu sürecin bir parçası olarak, gaz fiyatları Avrupa'da tarihin en düşük ve en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Böylece Mayıs 2020'de 1.000 metreküp gaz fiyatı 34 dolara düştü. Daha sonra kısmen yükselmeye başladı ve Kasım 2020'de 187 dolara yükselmiştir. İlerleyen dönemde kademeli olarak arttı ve Eylül 2021'den itibaren havaların soğuması ve pandemi sonrası talepte yaşanan keskin artış sonucunda gaz fiyatlarında önemli bir artış gözlenmiştir. Eylül ayında Avrupa'da bin metreküp gaz fiyatının 700 doları aşmasının ardından, Ekim ayı gaz vadeli işlem fiyatı bin metreküp 800 dolardan işlem görmüştür. Ancak, benzin fiyatları Ekim ve Kasım aylarında beklenenden fazla yükselmiş ve 1.600 doları aşmıştır. Gaz fiyatlarının yükselme süreci beklenenden hızlı devam etmiş ve Aralık ayında Ocak vadeli kontratlarının fiyatı 2.000 doları aşmıştır. Bu, Avrupa tarihindeki en yüksek fiyattır. Fiyatlardaki keskin yükseliş, pandemi sonrası artan

hareketlilik ve havaların soğumasının yanı sıra Avrupa'nın ana gaz tedarikçisi Rusya'nın Avrupa'ya gaz ihracatını azaltmasından kaynaklanmıştır. Bu da beklentilerin üzerinde fiyat artışlarına neden olmuştur. Daha çok siyasi süreçlerin sonucu olan bu artışın, siyasi sorunların çözülmesiyle birlikte azalması muhtemeldir. Ancak her halükarda pandeminin erken evrelerinde gözlenen düşük fiyat seviyesi gözlemlenemeyecektir (<https://banker.az/post-pandemiya-dovrund%C9%99-az%C9%99rbaycanin-iqtisadi-siyas%C9%99ti/>, 2022).

Petrol ve gaz sektörünün Azerbaycan ekonomisindeki büyük payı, yukarıda belirtilen sorunlardan onu doğrudan etkilemiştir. Pandeminin ilk aşamalarında petrol ve gaz fiyatlarında gözlenen keskin düşüş endişe kaynağı olsa da, uzun süredir yokluğu Azerbaycan için ciddi ekonomik sorunlar yaratmamıştır. Fiyat indirimleri ihracat fırsatlarını daraltmasına rağmen, çoğu petrol ve gazın sözleşmeli fiyatlarla satışı Azerbaycan için önemli mali kayıplara yol açmamıştır. Bu, Azerbaycan hükümetinin pandemi sırasında nüfusun sosyo-ekonomik durumunda keskin bir bozulmayı önlemek için geniş çaplı destek önlemleri uygulamasına izin vermiştir (<https://aircenter.az/uploads/files/post%20pandemiya.pdf>, 2022).

Pandemi sonrası dönemde fiyatlardaki artış, Azerbaycan'ın ihracatın sürdürülebilirliğini sağlamasına ve geniş mali kaynaklarını daha da artırmasına olanak sağlamaktadır. Güney Gaz Koridoru'nun 2020'de hizmete açılacağını belirtmek gerekir. Azerbaycan gazını Avrupa'ya taşıyacak olan bu projenin lansmanı, Azerbaycan'ı Avrupa'nın ana gaz tedarikçilerinden biri yapacaktır. Bu projenin karlı olması ve Azerbaycan'ın uygulanması için harcadığı mali maliyetleri karşılayabilmesi için gaz fiyatlarının yüksek olması Azerbaycan'ın çıkarına olmaktadır. Bu nedenle dünya gaz fiyatlarındaki güncel değişiklikler Azerbaycan'ın çıkarlarına hizmet etmektedir.

Salgınla mücadele kapasitesinin artması ve pandeminin eskisi kadar çok ekonomik soruna neden olma olasılığının düşük olması, önümüzdeki yıllarda gaz talebinin yüksek kalacağını ve Azerbaycan'ın gaz satışlarından kâr edebileceğini göstermektedir. Unutulmamalıdır ki, Azerbaycan son yıllarda petrol dışı sektörü geliştirmek için önemli önlemler almış ve kısa sürede önemli sonuçlar elde etmiştir. Bu önlemlerin temel amacı, ekonominin petrol gelirlerine olan bağımlılığını azaltmaktır. Ancak bu yönde tedbirlerin

uygulanması ve petrol dışı sektörün çeşitli sektörlerinin geliştirilmesi için mali kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, petrol ve gaz sektöründen elde edilen gelirler, son yıllarda petrol dışı sektörün gelişimi için bir finansman kaynağı olarak hizmet etmiştir. Dolayısıyla yüksek petrol ve gaz fiyatlarının bu sürecin devam etmesini sağlayacağını ve yakın gelecekte petrol dışı sektörün petrol sektöründen tamamen bağımsız gelişebileceği söylenebilir.

Bu açıdan bakıldığında, pandemi sonrası dönemde Azerbaycan'ın ekonomi politikasının ana yönlerinden birinin petrol gelirleri pahasına diğer sektörlerin hızla gelişmesini sağlayacak ortamın yaratılması olacağı söylenebilir. Petrol ve gaz sektöründe devam eden süreçlerle birlikte, pandemi sonrası dönemde dünyada gözlemlenen yüksek enflasyonun Azerbaycan ekonomisini etkilemediğini de belirtmek gerekmektedir. Azerbaycan'da tüketim malları yapısında ithal ürünlerin önemli bir paya sahip olması enflasyonist ithalatın artmasına neden olmaktadır. Bu da yerel pazardaki fiyatları artırıcı etki yapıyor. Sonuç olarak, nüfusun satın alma gücü düşmekte ve hükümet sosyal harcamaları artırmak zorunda kalmaktadır (<https://aircenter.az/uploads/files/post%20pandemiya.pdf>, 2022).

Enflasyonun yol açtığı zorlukların aşılabilmesi için birçok alanda 2022 yılından itibaren ücretlerin artırılmasına yönelik bir talimat yayınlanmıştır. Bu anlamda pandemi sonrası dönemde yüksek gaz ve petrol fiyatları, yüksek enflasyonun neden olduğu ek sosyo-ekonomik maliyetlerin karşılanmasına olanak sağlamaktadır. Öte yandan, artan enflasyon ithalatı yerel üreticilerin rekabet gücünü artırmaktadır. Dolayısıyla pandeminin oluşturduğu negatif enflasyon eğiliminin yarattığı fırsatlardan yararlanmak mümkündür. Devletin de bu yönde yerli üreticilere destek vermesi faydalı olacaktır.

1.1.1. Para Politikası

Geçiş döneminin ilk yıllarında tüm Sovyet sonrası ülkelerde yüksek enflasyon gözlenmiştir. Fiyatların, dış ticaretin ve finans sektörünün serbestleştirilmesine yönelik adımlar, elbette, genel fiyatlarda önemli artışlara yol açmıştır. Böyle bir durumda tek çıkış yolu, para politikası yoluyla dolaşımdaki para düzeyini dengelemek ve böylece fiyatlar genel düzeyindeki artışı durdurmaktır. Ancak burada kilit nokta, gelişmekte olan ülkeler açısından dengeli ve istikrarlı büyüme veya yüksek düzeyde kalkınma ve işsizliğin

ortadan kaldırılması hedefine paralel olarak paranın genel fiyatlar düzeyi dışında ekonomik amaçlar için kullanılabilmesidir.

1995'ten beri Merkez Bankası, ülkedeki mevcut hiperenflasyonu dizginlemek için sıkı bir para politikası izlemiştir. Ulusal Banka, ülkedeki para politikası üzerinde tam kontrole sahiptir. Merkez Bankası'nın sıkı bir para politikası var. 1994 yılında, manat emisyonlarının hacmi 1995'te %500'den %175'e düşmüştür ve 1997'de ise %28'e yükselmiştir (Şerifov, 1998, s. 551-552).

1998 yılının başında, sıkı para politikası sonucunda dolaşımdaki para miktarı azalmıştır. Ancak 1999 yılının ikinci yarısından itibaren dolaşımdaki para miktarı artmaya başlamıştır.

Azerbaycan'ın “Ruble Bölgesi”nde ulusal para biriminin dolaşımına ilişkin yasanın kabul edilmesinin ardından, Kasım 1992'de bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal para birimi olan manat tanıtılmıştır. Başlangıçta Rusya'nın para birimi olan Azerbaycan'ın ulusal para birimi Ruble ile birlikte kullanılmıştır. Hükümet, serbest piyasa ekonomisine geçeceğini ve manatla özelleştireceğini söylerken, başlangıçta küçük pazar büyüklüğü nedeniyle değerini koruyan manat, ithalatının çoğunu ruble olarak taşımak zorunda kalmış ve buna paralel olarak yükselen fiyatlar da ithal edilmiştir. Serbestleşme 1993 yılının ortalarından itibaren ruble değer kaybetmeye başlamıştır. Aynı zamanda, 1993-1994 yıllarında bankacılık sektöründe yaşanan iflaslar ve manatın değer kaybedeceği korkuları başta dolar olmak üzere dövizde bir kaymaya yol açmıştır (Şerifov, 1998, s. 551-552).

Her iki para biriminin de takas amaçlı kullanılması, ülkedeki ekonomik krizin derinleşmesinde rol oynarken, ödeme sisteminde, dış ticarete ve ödemeler dengesinde bazı sorunlara neden olmuştur.

Son olarak, 1994'ten bu yana manat ülkedeki tek para birimi olmuştur. 1994 yılında Para Birimi Düzenleme Kanunu'nun kabul edilmesi ve 1995 yılında enflasyonla mücadele para ve kredi politikalarının uygulamaya konulması sonucunda, Mayıs 1996'da manat değer ve güvenilirlik kazanmaya başlamıştır. Manat, enflasyon, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle ilk yıllarda ABD doları karşısında sert bir şekilde değer kaybetmiş olsa da, 1995 yılından itibaren alınan ekonomik tedbirler ve sıkı para politikası sonucunda

ulusal para biriminde önemli bir dalgalanma yaşanmamıştır.

Komşu ülkeler daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olduğundan manat bu ülkelerin para birimlerine karşı değer kazanmıştır.

Merkez Bankası'nın politikaları ve destekleyici petrol sözleşmeleri sonucunda, artan yabancı yatırım girişleri nedeniyle manat 1997-1998 yıllarında ABD doları karşısında değer kazanmıştır. Aşırı kullanılan ulusal paranın yanı sıra, Rusya'daki 1998 krizi de ihracat gelirlerinde önemli düşüşlere yol açmıştır. Ancak 1999 yılından itibaren etkin döviz piyasasında manatın değeri düşürülerek Azerbaycan'ın ticari rekabet şansı artırılmaya çalışılmıştır. 1999'un ikinci yarısında, 1995'ten bu yana uygulanan döviz kuru politikalarının yumuşamasıyla birlikte ulusal para yeniden yükselmeye başlamıştır. 1999 yılının ortalarından bu yana, ulusal para birimi, ihracat için rekabet avantajı elde etmek amacıyla, ulusal para biriminin ABD doları karşısında %7 oranında değer kaybetmesiyle, hedeflenen bir piyasa mekanizması, yani dalgalı bir döviz kuru rejimi içinde düzenlenmiştir (Kamalov, 2000, s. 65-74).

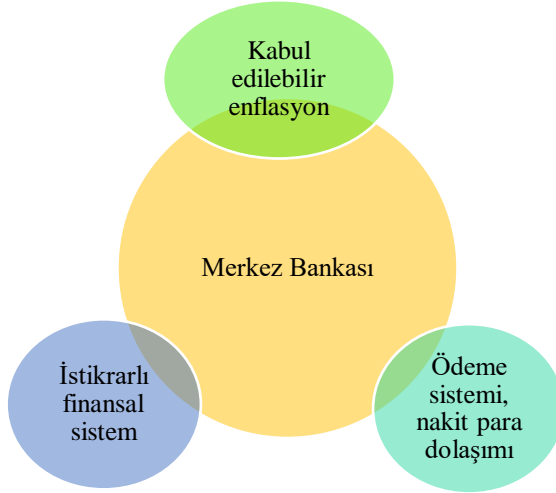
Kısacası 1999 yılında finansal istikrar, sıkı para politikası ve devalüasyon ile manat güçlendi ve istikrar kazanmıştır.

Manatın devalüasyonu nedeniyle ihracat ürünleri yurt dışında ucuzlarken, yurt içinde daha pahalı hale gelmiştir. Ayrıca ithal hammaddeye dayalı ihracatın maliyeti artmış, diğer bir deyişle ithalatın pahalı olması nedeniyle ihracattan elde edilen döviz kazancı manat karşısında değer kazanan ülkelere geri dönmeye başlamıştır.

2000-2003 yılları arasında yumuşak bir devalüasyona uğrayan manatın 2004 yılında bir miktar değer kazandığı gözlemlenmiştir. Manatın değerlenmesinin nedenleri şunlardır: Para arzının %31 oranında arttığı 2004 yılında, ülkeye büyük miktarda döviz girişi döviz kurlarını etkilemiştir. Petrol ve doğalgaz üretiminin artması ve GSYİH'nın artması ile ülkeye döviz girişi artacaktır. Bunlar manatın değer kazanmasına neden olacaktır (Nuri ve Süleymanov, 2016, s. 278).

Azerbaycan'ın ulusal para birimi olan manatın değeri Bakü Bankalararası Döviz Borsası'nda günlük olarak belirlenmektedir.

Para politikası, temel olarak fiyat istikrarını sağlamak için alınan bir önlemler sistemidir. Merkez Bankası döviz kurunu, para arzını ve faiz oranlarını düzenleyerek enflasyonu etkilemektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde para politikası Merkez Bankası tarafından uygulanmaktadır (<https://banco.az/az/news/pul-siyaseti-nedir-ve-hansi-pul-siyaseti-aletleri-vardir> , 2022).

Şekil 1.1: Azerbaycanda Mevcut Para Politika Sistemi

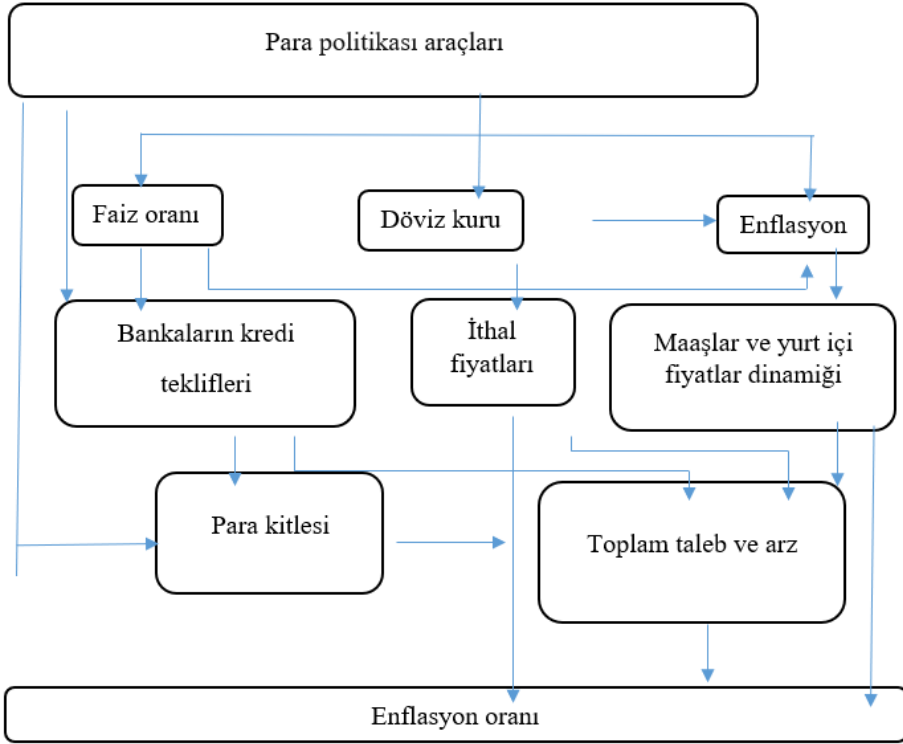
Kaynak: <https://www.banco.az> , 2022.

Yumuşak para politikası, talebi canlandırmayı ve ekonomik büyümeyi canlandırmayı amaçlayan bir para politikasıdır. Merkez Bankası, yumuşak bir para politikası izlerken kredi faiz oranlarını düşürmekte, menkul kıymet ihraç etmekte, bankalara daha fazla kredi vermekte ve ulusal paranın değer kaybetmesi için koşullar yaratmaktadır. Sıkı para politikası, enflasyonu düşürmeyi amaçlayan bir politikadır. Merkez Bankası sıkı bir para politikası uygularken, kredi faiz oranlarını yükseltmekte, menkul kıymetlerini satarak dolaşımdaki parayı azaltmakta, ulusal para biriminin güçlenmesi için koşullar yaratmakta ve bankalara borç vermeyi kısıtlamaktadır.

Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikası araçları, Azerbaycan Cumhuriyeti “Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında” Kanununun 29. Maddesinde de yansıtılmaktadır. Para politikasının ana araçları şunlardır:

- Açık piyasa işlemleri;
- Faiz oranlarının belirlenmesi;
- Zorunlu rezerv gereksinimleri;
- Kredi kurumlarının yeniden finansmanı;
- Mevduat işlemleri;
- Uluslararası uygulamada benimsenen diğer para politikası araçları.

Para politikası aktarım mekanizması, merkez bankasının aldığı para politikası kararlarını ekonomiye etkileme (aktarma) sürecini ifade etmektedir. Modern zamanlarda para politikası faiz oranları, borç verme, döviz kurları, hisse senedi fiyatları vb. gibi iletim kanalları mevcuttur. Para politikası kararları bu kanallar aracılığıyla reel ekonomiyi hemen değil, zamanla etkiler. Azerbaycan'da para politikasının aktarımı şematik olarak şu şekilde açıklanabilir (<https://banco.az/az/news/pul-siyaseti-nedir-ve-hansi-pul-siyaseti-aletleri-varidir>, 2022).

Şekil 1.2: Azerbaycan'da Para Politikasının Şeması

Kaynak: <https://banco.az/az/news/pul-siyaseti-nedir-ve-hansi-pul-siyaseti-aletleri-vardir>, 2022.

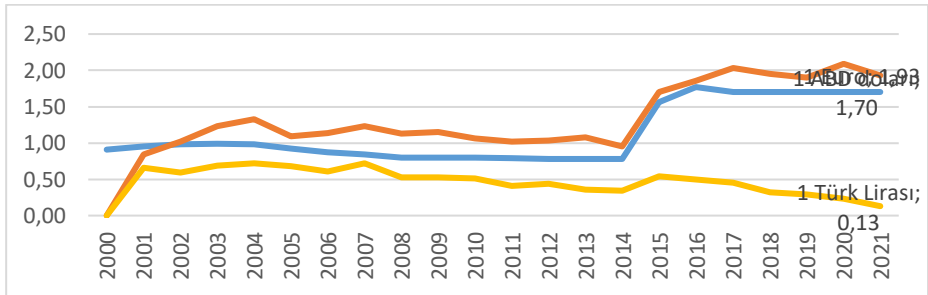
Tablo 1.1: 2000-2020 Yılı Döviz Kuru, Enflasyon Oranı ve GSYİH

Yıl	Döviz kuru manat/dolar.	Enflasyon oranı (%)	GSYİH (milyon manat)
2000	4474,91	1,81	4718,2
2001	4656,99	1,77	5315,6
2002	4861,15	2,76	6062,5
2003	4910,8	2,12	7146,5
2004	4913,39	6,71	8530,2
2005	4728,72	9,58	12522,5
2006	0,892	8,23	18746,2
2007	0,857	16,59	28360,5
2008	0,821	20,78	40137,2

2009	0,803	1.35	35601,5
2010	0,802	5.66	42465
2011	0,789	7,75	52082
2012	0,785	1,01	54743,7
2013	0,784	2,42	58182
2014	0,784	1,45	59014,1
2015	1,0078	4,05	54352,1
2016	1,7707	12,44	59987,7
2017	1,7001	12,84	70337,8
2018	1,7000	2,33	80092
2019	1,7000	2,71	81896,2
2020	1,7000	2,82	72578,1

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Komitesi, 2021

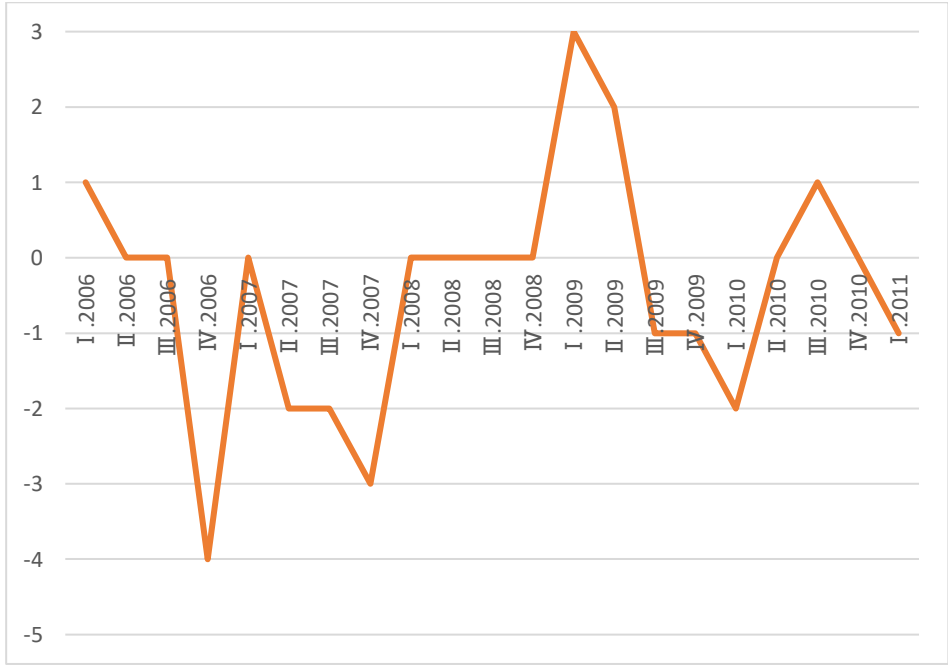
Tablo 1.1'den de görüleceği üzere 2000-2020 yılları arasında döviz kurunda değişim olmuştur. Bu değişim, 2015-2016 yıllarında gerçekleşen devalüasyon nedeniyle Azerbaycan manatının ABD doları karşısında değer kaybetmesi ile kendini göstermiştir. Sonuç olarak, 2006'dan beri sabit kalan 1 ABD doları, 2015-2016'daki devalüasyondan sonra 1.70 Azerbaycan manatına denk gelmiştir. Enflasyon göstergelerine bakıldığında 2000-2020 yıllarında enflasyonun artış ve düşüş gösterdiği görülmektedir. 2000 yılında yüzde 0,6 olan enflasyon, 2020 yılında yüzde 2,82'ye yükselmiştir. 2000-2020 yıllarında GSYİH'de dalgalanmalar görülmektedir. 2000 yılında 4718,2 milyon manat olan GSYİH, 2020 yılında yaklaşık 15.382 kat artarak 72578,1 milyon manata ulaşmıştır.

Grafik 1.1: 2000-2021 Yıllarında ABD Doları, Euro, Türk Lirasına Karşı Resmi Manat Döviz Kuru

Kaynak: Azerbaycan Merkezi Bankası, 2022.

Grafik 1.1'den de görüleceği üzere 2000-2021 yılları arasında ABD doları, Euro ve Türk lirasının manat karşısında döviz kurlarında dalgalanmalar olmuştur. 2000 yılında 1 ABD doları 0,91 manat, 1 Euro 0,85 manat ve 1 Türk lirası 0,01 manat iken, 2021'de 1 ABD doları 1,7 manat, 1 Euro 1,93 manat, 1 Türk lirası 0,13 manat olmuştur. Tablo 2.1'de 2000-2021 yıllarında Azerbaycan manatının değişimine baktığımızda, 2015-2016 yıllarında manatın devalüasyon nedeniyle dolar karşısında değer kaybettiğini belirtmiştik. Devalüasyon süreci tüm dünya para birimlerini etkilediği için Grafik 1.1'den 2015-2016'da dolar ve euro'nun Azerbaycan manatına karşı yükseldiği, Türk lirasının devalüasyon sonucunda manata karşı yüzde 0,26 değer kaybettiği açıkça görülmektedir.

Grafik 1.2: Azerbaycan'da Para Politikası - Parasal Koşullar Endeksi*

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, 2011.

$$*PKE=60*(Nc-Nb)+40*(M1c-M1b)$$

Burada

Nc - NEM cari dönemde

Nb - Baz dönemde NEM

M1c - cari dönemde parasal toplam M1

M1b - baz dönemdeki parasal toplam M1

Spesifik ağırlıklar, para politikasının nihai hedef üzerindeki etkisine bağlı olarak araştırmalara dayalı olarak belirlenir.

Parasal Koşullar Endeksi (PKE), para arzı ve çok taraflı döviz kuru endeksinin ağırlıklı ortalama değişimini karakterize eden bir göstergedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası. Para politikasının genel bakış. Ocak-Haziran 2010: s.39 <https://uploads.cbar.az/assets/2cd44ccff69b390165789bce4.pdf> 2022).

AMB'de, PKE'yi hesaplamak için Ben Bernanke ve Ilian Mihov tarafından önerilen metodolojiye başvurulmuştur. Bu metodolojide VAR modeli kullanılmıştır. VAR (Vektör Otoregresif) modelleri, birbirleriyle etkileşime giren değişkenler arasında var olan dinamik ilişkileri incelemek için zaman serisi araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, çoğu makroekonomik veya politika yapıcı kurum tarafından kullanılan önemli tahmin araçlarıdır. Bu modellerin geliştirilmesi, çok değişkenli bir ortamda içsel değişkenleri modellemek için bir çerçeve oluşturan Sims'in (1972) ufuk açıcı katkısını izleyen çok sayıda devam eden araştırmanın konusudur. Bu çerçevenin geliştirilmesinin ardından, karşılıklı bağımlılıkları ve değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin doğasını belirlemek için bir dizi istatistiksel test türetilmiştir. Ek olarak, daha yeni gelişmeler arasında yapısal ayrışmaların kullanımı, işaret kısıtlamaları, zamanla değişen parametrelerin dahil edilmesi, yapısal kırılmalar, stokastik oynaklık; birkaç tanesinden bahsetmek gerektiği zaman VAR modeli kullanılmaktadır. VAR modeline göre, NEM ve M1 para arzının ülkedeki parasal koşulları daha iyi yansıttığı ve dolayısıyla para politikasında rehber olarak kullanılabilceği belirlenmiştir. Enflasyona etki oranları 60:40'tır. NEM'in enflasyon üzerindeki etkisi 2-4 ay, para arzının etkisi ise 1-2 ay için istatistiksel olarak anlamlıdır (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası. Para politikasının genel bakış. Ocak-Haziran 2010, s. 39 <https://uploads.cbar.az/assets/2cd44ccff69b390165789bce4.pdf> 2022).

Araştırma çalışması sonucunda, parasal koşulların geçtiğimiz yıllarda ağırlıklı olarak keskin veya hafif gevşeme ile karakterize edildiği tespit edilmiştir.

1.1.2. Maliye Politikası

Mali politika, devletin işlevlerini yerine getirmek için mali kaynakların harekete geçirilmesini, uygun şekilde dağıtılmasını ve verimli kullanılmasını amaçlayan özel bir faaliyet alanıdır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568).

Mali politika, mali kaynakların toplanması, dağıtılması ve kullanılmasıyla bağlantılı olarak devlet tarafından uygulanan bir dizi önlemden oluşur. Mali politika, kamu yaşamının tüm yönlerini, yani hem ekonomik, hem sosyal hem de uluslararası ilişkileri kapsar (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568).

Devlet, uygulanan maliye politikasının ana öznesidir. Gelecek için finansal gelişmenin ana yönlerinin stratejisini, gelecek dönem için eylem taktiklerini, ekonomik sorunlara ulaşmanın araçlarını ve yollarını tanımlar (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568).

Toplumda belirlenen hedeflerin niteliğine ve bunları çözme yöntemlerine bağlı olarak mali politika tarafından iki kısma ayrılır: finansal strateji; finansal taktikler (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s.648).

Finansal strateji, uzun vadeli bir perspektif için hesaplanan uzun vadeli bir finansal politika çizgisidir ve kural olarak büyük ölçekli sorunların çözülmesini içerir (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s. 648).

Finansal taktikler, finansal stratejinin en önemli alanlarındaki finansal sorunları çözme yöntemleridir. Finansal strateji nispeten istikrarlı iken finansal taktikler esnek olmalıdır. Mali politikanın strateji ve taktikleri karşılıklı olarak ilişkilidir (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s. 648).

Devletin mali politikasının oluşumunun genel ilkeleri aşağıdakilerden oluşur (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568):

1. Bilimsel temelli bir finansal gelişme kavramının geliştirilmesi. Ekonominin durumunun analizi, istikrar perspektifi, üretici güçlerin ve üretim

ilişkilerinin gelişimi, ulusal ekonomi ve ülke nüfusunun finansal kaynak talebi temelinde oluşturulur.

Bilimsel temelli finansal kalkınma kavramının amacı, toplumun kalkınmasının ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli finansal kaynakları daha tam olarak harekete geçirmektir. Sanayi ve tarımsal üretimin, üretim dışı alanın ve girişimci faaliyetin geliştirilmesi için uygun koşulların yaratılmasını öngörmektedir.

2. Mali kaynakların bir kısmının devletin merkezi fonlarında toplanması. Devletin merkezi nakit fonlarını oluşturmak, ordu, yargı, yürütme organları, eğitim, sağlık ve kültür kurumlarının finansmanını sağlamak, ayrıca devlet ve savunma tesislerinin inşası için fon toplamak amacıyla yürütülür.

3. Devletin mali kaynaklarını kullanmanın ana yönlerini belirlemek. Finansal kaynakların kullanımına yönelik ana yönergelerin hazırlanmasındaki amaç, onları daha verimli kullanmaktır. Bu da öncelikle kaynakların üstün alanlara ve toplumsal alana tahsis edilmesiyle sağlanır. Daha az mali harcama ile daha yüksek sonuçlara ulaşmak, hem bir bütün olarak devlet hem de her bir ekonomik varlık için birincil görev olarak kabul edilir.

4. Belirlenen hedeflere ulaşmayı amaçlayan pratik faaliyetlerin uygulanması, finansın ekonominin gelişimi üzerindeki etkisinin belirlenmesi. Bunun için, finansal ilişkileri düzenlemenin bir dizi yöntemi olarak tanımlanan etkin bir finansal mekanizmanın çalışması gereklidir. Bu, aşağıdakileri içerir:

- Milli gelir dağıtım yöntemleri;
- Devlet bütçesi fonları oluşturma yöntemleri (eyalet ve yerel) amaç devlet fonları oluşturma yöntemleri;
- Bütçeye ve özel fonlara yapılan ödeme türleri; finansal planlama ve tahmin;
- Finansal kontrol.
- Bilimsel temelli maliye politikası kullanılarak mali ilişkilerin düzenlenmesi.

Maliye politikası, devletin vergilendirme ve kamu harcamaları alanında uyguladığı politikadır ve devlet hazinesini doldurmayı amaçlayan maliye politikasının bir parçasıdır (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s. 648).

Bu politikanın hazırlanmasına yönelik talep, özellikle kamu maliyesinin istikrarlı ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol oynadığı 20. yüzyılın ikinci yarısında güçlenmeye başlamıştır. Mali düzenleme yöntemi olarak maliye politikası, vergilendirme ve kamu harcamaları (bütçe harcamaları) gibi güçlü araçlar yardımıyla yürütülür.

1995 yılından itibaren maliye politikasında aşağıdakileri de içeren perspektif yönler belirlenmiştir (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s. 648).

- İşletmelerin ve vatandaşların vergilendirilmesini, gümrük tarifelerini düzenleyerek, idari aygıtın bakımı için devlet harcamalarını azaltarak bütçe açığını azaltmak.
- İşletmelerin ve bireylerin vergilendirme sistemini iyileştirmek ve basitleştirmek, vergi sayısını önemli ölçüde azaltmak.
- Enflasyon seviyesini düşürmek, işletmelere girişimcilik faaliyetlerini seçme özgürlüğü vermek.
- Ülkedeki endüstriyel ve tarımsal üretimi canlandırabilecek, üretim ve mali ilişkileri geliştirebilecek uzmanların eğitimini genişletmek.
- Ekonomiyi istikrara kavuşturacak önlemlerde bankaların ve diğer kredi kuruluşlarının rolünü artırmak. Bunun için bankacılık sisteminde, bankaların asıl amacı maksimum kar elde etmek değil, işletmelere ve nüfusa minimum ücretlerle hizmet verecek şekilde reformlar yapılması gerekmektedir.
- Kredi ilişkileri sisteminin iyileştirilmesi için kredi ilişkilerinin geliştirilmesi, üretim ve hizmet sektörünün gelişmesine yardımcı olmalıdır.
- Üretim ve üretim dışı alanlarda devlet tedbirlerini finanse etmek için, ülkenin mali kaynaklarının önemli bir bölümünün devletin elinde (devlet bütçesinde) yoğunlaştırılması gerekmektedir.
- Devlet bütçesinin toplumsal yönelimini ve mali kaynakların toplumsal ihtiyaçlara tahsisini sağlamak

Devletin mali politikası ayrılmaz bir şekilde yatırım politikasıyla bağlantılıdır (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s. 648).

Devletin yatırım politikası, maliye politikasının bir parçasıdır ve devletin yatırım faaliyetlerini finanse etme konusundaki tutumunu ifade eder. İlk olarak,

yatırımın amacı ve yönü; ikincisi, yatırım faaliyetinin devlet düzenleme biçimini belirler (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014, s. 648).

Devletin yatırım politikasının temel amacı, yatırım faaliyeti için gerekli mali kaynakları harekete geçirmek, yatırım faaliyetinin azalmasını önlemek ve sermaye yatırımının etkinliğini artırmaktır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568):

Yatırım politikası, hem kamu yatırımlarının finansmanı için hem de kendi öz kaynakları pahasına sermaye inşası gerçekleştiren özel yatırımlar ve işletmeler için verimli yatırım koşulları yaratmaktan ibarettir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568):

Güçlü hidrokarbon ihracat gelirleriyle desteklenen Azerbaycan Hükümeti, son yıllarda bütçe harcamalarını önemli ölçüde artırmayı başarmıştır. Bu, petrol ve doğal gaz dışındaki ekonomik sektörlerdeki büyümeyi hızlandırmış ve esas olarak hidrokarbon olmayan sektörlerle hitap eden ülkenin maliye kurumları için fırsatları genişletmiştir. Buna rağmen, toplam maliye sektörü varlıkları, gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) sadece %31'ini temsil etmekte olup, maliye sektörünün tasarruf seferberliği ve yatırım finansmanı yoluyla ekonomik büyümeye katkıda bulunma potansiyelinin oldukça gerisinde kalmaktadır. Banka dışı maliye hizmetleri, özellikle maliye sektörü varlıklarının %95'ünü oluşturan bankalarla birlikte, kalkınma için özellikle güçlü bir alan sağlayabilir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568).

Mali sektör gelişimi, 2008-2009 küresel mali krizi sırasında gerileme yaşamıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan bankaları, yurtdışından sınırlı krediye maruz kalmaları, altyapı projeleri için bankalar aracılığıyla devlet desteği ve ödeme güclüğü çeken büyük borçlular için doğrudan devlet desteği nedeniyle ciddi zararlardan kaçınmıştır. Sektör artık banka kredilerinin artması ve menkul kıymet piyasalarının canlanmasıyla birlikte kriz sonrası döneme girmiştir. Büyüme, düşük bir tabandan da olsa, özellikle mikrofinans ve sigortada güçlüdür (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 568).

Azerbaycan'daki maliye sektörüne, maliye sektörü toplam varlıklarının yaklaşık %95'ini elinde tutan bankalar hakimdir. Bankacılık dışı finans sektörü, özellikle mikro finans sektörü, 2015'teki çoklu para devalüasyonlarının

ardından az gelişmiş ve önemli ölçüde zarar görmüştür. Takipteki krediler, düşük aktif kalitesi, likidite eksikliği ve likidite eksikliği nedeniyle 2016 yılında 19 banka kapatılmıştır. Merkez Bankası'nın maliye piyasası denetimini daha önce bağımsız bir düzenleyiciden devralmasının ardından 2020'de dört banka daha kapatılmıştır. Azerbaycan'ın en büyük bankası olan Uluslararası Azerbaycan Bankası, çoğunluğu Azerbaycan hükümetine aittir ve 2018'de yeniden yapılandırılmıştır (<https://www.azerbaijan-news.az/view-180406/azerbaycan-respublikasi-merkezi-bankinin-2020-ci-il-ve-ortamuddetli-dovr-ucun-pul-ve-maliyye-sabitliyi-siyasetinin-esas-istiqametleri-barede-beyanati>, 2022).

2017'de döviz kuru koridorunu halka açık bir şekilde düşürmesine ve manatın dalgalanmasına resmi olarak izin vermesine rağmen, Merkez Bankası gerçekten dalgalı bir döviz kuru getirmemiştir. Nisan 2017'den bu yana dolar-manat döviz kuru 1:1,70'te sabit kalmıştır (<https://www.azerbaijan-news.az/view-180406/azerbaycan-respublikasi-merkezi-bankinin-2020-ci-il-ve-ortamuddetli-dovr-ucun-pul-ve-maliyye-sabitliyi-siyasetinin-esas-istiqametleri-barede-beyanati>, 2022).

2018'in sonunda Azerbaycan'ın finansal sisteminin derinliği GSYİH'nın %56,8'di. Hükümetin 2019 raporuna göre, 2019 sonunda Azerbaycan'ın finansal sisteminin derinliği 47,8 milyar manat veya GSYİH'nın %58,5'i olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı sonuçlarına göre, Azerbaycan mali sisteminin varlıklarının 47,8 milyar manat veya GSYİH'nın %58,5'i (petrol dışı GSYİH'nın %94,8'i) olmuştur. 2019 yılında banka aktifleri 2018 yılına göre %6,5 artmıştır. Finans sektörünün varlık yapısında %28,2'si bankacılık dışı kredi kuruluşları tarafından açıklanmaktadır. Sigorta sektörünün ve yatırım şirketlerinin finansal derinliğe katkısı önemsiz olup sırasıyla %2,9 ve %0,1'dir. 2019 yılı sonunda Azerbaycan'da 30 banka, 22 sigorta şirketi, 8 yatırım şirketi ve 88 dışı kredi kuruluşlarının faaliyet izni vardı. Hükümetin 2021 raporuna göre, 2021 sonunda Azerbaycan mali sisteminin derinliği 52,6 milyar manat veya GSYİH'nın %56,6'sı olarak gerçekleşmiştir. 2020'nin sonunda Azerbaycan'ın finansal sisteminin derinliği 45,9 milyar manat veya GSYİH'nın %63'ü kadar olmuştur. Böylece 2021 yılında Azerbaycan mali sisteminin varlıkları %14,6 artmıştır. 2021 sonuçlarına göre, Azerbaycan mali sisteminin varlıklarının 52,6 milyar manat veya GSYİH'nın %56,6'sı (petrol dışı

GSYİH'nın %91'i) olmuştur. 2021'de 2020'ye kıyasla banka varlıkları %20 artmıştır. Maliye sektörünün varlık yapısında %24,2'si bankacılık dışı kredi kuruluşları (NBKO) tarafından açıklanmaktadır. Sigorta sektörünün ve yatırım şirketlerinin finansal derinliğe katkısı önemsiz olup sırasıyla %2,5 ve %0,2'dir (<http://interfax.az/view/798723/az>, 2022).

Hükümet tarafından belirli mali, ekonomik, sosyal ve politik hedeflere ulaşmak için kullanılan kamu gelir ve harcamaları maliye politikasıdır. Devletin makroekonomik değişiklikleri vergi ve harcamaları kullanarak etkilediği politika finansal olarak tanımlanmaktadır. Ekonomide tamamen adil bir gelir dağılımı sağlamak amacıyla izlenen maliye politikası, uzun yıllar tek başına kullanılmış ve günümüzde yerini para politikasına bırakmaya başlamıştır (<https://www.csgroup.az/meqale/maliyye-siyaseti>, 2022).

Maliye politikası dört sütuna dayanmaktadır: vergi, harcama, borçlanma ve diğer politikalar. Bu politikanın gider ve gelirlerde artış, vergilerle birlikte gelirlerde azalma olduğu not edilebilir. Daha doğrusu, bunlar devletin gelir ve genel fiyat seviyeleri gibi değişkenleri etkilemek için izlediği politiklardır.

1.1.2.1. Vergi Politikası

Küreselleşme, ulusal sınırlar ötesinde son derece hareketli hale gelen yabancı yatırımcıları ve yabancı sermayeyi çekmek amacıyla hükümetler arasındaki rekabeti olumlu yönde etkilemiştir. Politika yapıcılar ve hükümetler, yabancı kaynaklı gelirler üzerinden alınan vergilerin önemiyle geniş çapta ilgilenmektedir (Hızarcı Beşer ve Beşer, 2018, s. 3). Vergi bilindiği üzere devlet tarafından egemenlik gücüne dayanılarak, kamu hizmetlerinin karşılığı olan harcamaları karşılamak üzere, karşılıksız ve hukuki cebir altında alınan parasal değerdir. Bundan dolayıdır ki toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında vergiler en önemli gelir kaynağıdır (Demir ve Cığerci, 2016, s. 128). Vergi gelirleri vatandaşlar tarafından hükümete ödenen paralardır. Hükümeti finanse etmek ve savunma, eğitim ve sosyal refah gibi bayındırlık işlerinin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (Hızarcı Beşer ve Beşer, 2018, s. 79).

Azerbaycan'daki vergi sistemi, ülkenin anayasası ve diğer yasal düzenlemelerle belirlenmektedir. Bu yasal düzenlemelere göre vergilerin tespiti ve tahsili uygulanmaktadır. Özellikle son yıllarda bütçe gelirlerinin büyük bir bölümünün vergilerden oluşması bu konunun önemini artırmaktadır. Bu

bağlamda vergi ile ilgili kuruluşların önemi her geçen gün artmaktadır. Bu kuruluşların en önemlileri 1990 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulan Vergi Bakanlığı, 1991 yılında bağımsız vergi müfettişliği, 2000 yılında ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile bakanlık olmuştur. Daha sonra bu bakanlığın diğer daireleri kuruldu. Ayrıca farklı bölgelerde departmanlar açılmıştır. Vergi politikası ve vergi tahsilatı Vergi Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Genel olarak, ülkede üç tür vergi vardır. Bunlar eyalet vergileri, Özerk Cumhuriyet vergisi ve yerel vergilerdir. Vergi tahsilatı iki şekilde gerçekleştirilir. Birincisi doğrudan kaynaktan, ikincisi ise beyanname temelinde gerçekleştirilir. 9 çeşit devlet vergisi, 8 çeşit Özerk Cumhuriyet vergisi (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne ait) ve 4 çeşit mahalli (belediye) vergisi vardır. Bazı kişiler ya gelir vergisinden tamamen muaftır ya da bazı tavizler almıştır. Tüm bunlarla birlikte vergi sisteminin gelişmiş ülkelerin sistemine göre inşa edilmesi, düzenli gelişme ve geçiş döneminin sürdürülmesi planlanmaktadır (Nuri ve Süleymanov, 2016, s.278).

Vergi kanunları güncellenirken vergi görevlilerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2000 yılında girişimcilerden kesilen ödemelerde KDV, Tüzel Kişi Vergisi ve Sosyal Koruma Fonu'ndan taviz verilerek devlet gelirleri artırılmaya çalışılmıştır. IMF ile imzalanan anlaşma kapsamında kamu harcamalarının kontrol altına alınmasına çalışılmıştır.

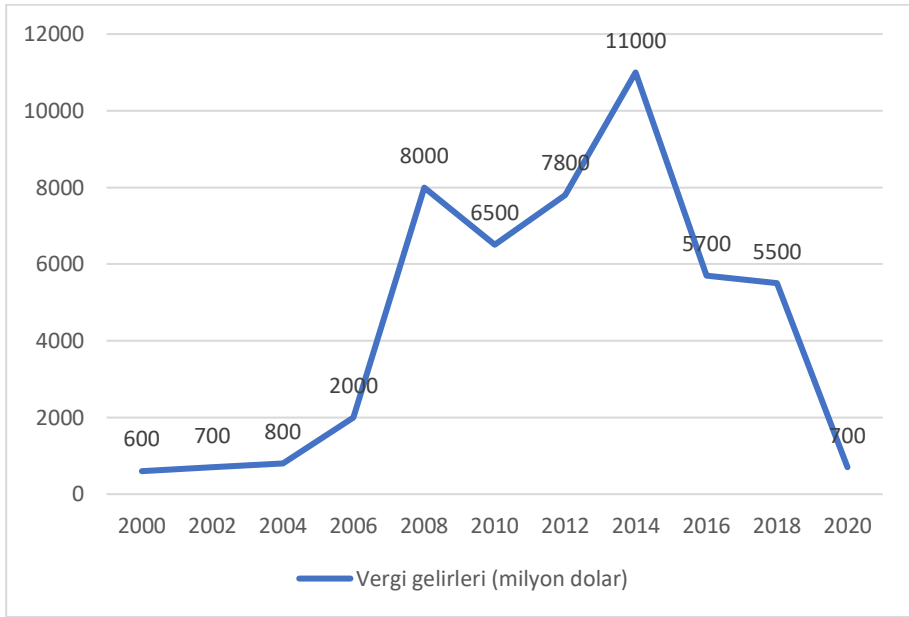
Kamunun teşkilat yapısını güçlendirmek için birçok yeni düzenleme yapılmış olsa da, kamu sektörünün halen etkin bir şekilde işlediğini söylemek mümkün değildir.

Ayrıca, Bakanlar Kurulu da dahil olmak üzere birçok bakanlık, kamu sektörünün tamamen elden geçirilmesini gerektiren bir yapısal reform süreci yoluyla yargının gücünü ve bağımsızlığını artırmak için çalışmaya devam etmektedir (Nuri ve Süleymanov, 2016, s.278).

Politikanın ana hedeflerinden biri piyasayı canlandırmak ve petrol dışı sektörün gelişmesini sağlamaktır. Yoksulluğu azaltmak ve reel ekonomiyi canlandırmak da kilit hedeflerdir. Maliye politikalarının hızlandırılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik durumunu olumlu yönde etkilemektedir. Vergi uyumu yüksek toplumlarda vergileme kapasitesi tam olarak

kullanılmakta ve vergilerden sağlanacak gelirler maksimum seviyede toplanmaktadır. Bu da kamusal faaliyetlerin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayarak hem ülke ekonomisinin kalkınmasına katkıda bulunmakta hem de toplumsal refahın artmasının yolunu açmaktadır. Bundan dolayıdır ki; ülke ekonomileri ve hükümetler için kamu gelirlerinin ne derece optimal toplandığının büyük önemi vardır (Saygın vd., 2019, s. 145).

Ülkedeki vergi sisteminin sadeleştirilmesi, KDV oranının düşürülmesi ve vergi yükünün azaltılması için adımlar atılması gerektirmektedir. Bu tür adımların atılması petrol dışı sektörün gelişmesine olanak sağlayacak ve fiyat istikrarına olumlu etki yapacaktır. Uluslararası deneyimler göstermektedir ki KDV oranı %510 olan bir ekonomide büyüme beklenebilir. Bu oran yüksek olursa Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi ciddi sorunlar ortaya çıkacaktır.

Grafik 1.3. Vergi Gelirleri 2000-2020 (Milyon Dolar)

Kaynak: [https://www.ceicdata.com/en/indicator/azerbaijan/tax-](https://www.ceicdata.com/en/indicator/azerbaijan/tax-revenue#:~:text=)

revenue#:~:text=

Azerbaijan%20Tax%20Revenue%20was%20reported,to%202020%20

2C%20with%2028%20observations. 2022

2016 yılı başı itibarıyla Vergi Kanununda iki yüzü aşkın ilave ve değişiklik yapılmıştır. Değişiklikler, vergi kontrolünün etkinliğini artırmayı, mükelleflerin haklarını korumayı ve vergi kaçakçılığını önlemeyi amaçlamıştır. Değişiklikler nedeniyle, bazı vergi prosedürlerinin bir zaman sınırı vardır. Mülkünü kiralamak isteyenler için Vergi Kanununda bazı değişiklikler yapılmıştır. Değişiklikler gümrük sistemini basitleştirilmiştir. Tarımsal üretimde arazi vergisi dışında vergi ödenmemesine karar verilmiştir. Yeni düzenlemelerle sadeleştirilmiş vergi sisteminin kapsamı da genişletilmiştir (Nuri ve Süleymanov, 2016, s. 278).

Vergi politikası, kamu maliye politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. Devlet, ülkenin vergi sistemini oluştururken, onu belirli maliye politikası amaçları için kullanmaya çalışmaktadır. Vergiler, ekonominin devlet tarafından düzenlenmesinin kilit unsurlarından biridir. Vergi politikası, çeşitli sosyal grupların ihtiyaçlarını ve devletin mali kaynaklarını karşılamak, mali kaynakların yeniden dağıtılması yoluyla ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamak amacıyla ülkenin vergi sistemini oluşturmak için devlet tarafından alınan ekonomik, mali ve siyasi tedbirler bütünüdür.

Azerbaycan'da piyasa ekonomisinin oluşturulmasına ve dünya ekonomisine entegrasyonuna yönelik amaçlı ekonomik politika çerçevesinde esnek bir vergi politikası uygulanmaktadır. Bu politikanın ana yönleri aşağıdaki şekildedir (Mədətova, 2018, s. 16-24):

- Vergi oranlarını düşürerek ve vergi avantajlarını azaltarak vergi tabanını genişletmek;
- Ekonomiye yatırımı teşvik etmek;
- Vergi mükellefleri arasında vergi rejiminin eşitlenmesi;
- Cumhuriyetin ve nüfusun ekonomik güvenliğini sağlamaya yönelik önlemlerin uygulanması;
- Cumhuriyetin ihracat potansiyelinin gelişmesini sağlamak;
- Vergi sisteminin tek bir muhasebe ve bilgi sisteminin oluşturulması;
- Uygun düzeyde vergi ve vergi dışı ödemelerin artırılması;
- Vergi mükelleflerinin gelirleri üzerinde etkili bir kontrol mekanizmasının uygulanması;

- Vergi disiplinine uyum üzerindeki kontrol sisteminin iyileştirilmesi ve vergi ihlalleri için sorumluluk sisteminin daha da sıkılaştırılması;
- Vergi makamlarının etkin işleyişini sağlamak için vergi makamlarının maddi ve teknik tabanını önemli ölçüde güçlendirmek.

Yirmi beş yıl boyunca, ana vergi türlerinin oranları kademeli olarak önemli ölçüde düşürülmüştür. Vergilerin ekonomik aktivite üzerindeki uzun vadeli teşvik etkisini sağlamak için oranların hemen değil, kademeli olarak düşürülmesi daha uygundur. Ancak, oranı sabit tutmak (düşük de olsa) vergilerin ekonomi üzerindeki canlandırıcı etkisini azaltmaktadır. Bu nedenle, ekonomik durgunluk dönemlerinde, ana araçlarından biri vergi oranlarını düşürmek olan ek teşviklerin getirilmesiyle yeniden üretimin canlandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu aynı zamanda devletin oranları düşürürken gelecekteki reformlar için ayırması gerektiği gerçeğiyle de açıklanmaktadır.

Vergi oranlarının kademeli olarak düşürülmesi süreci, mükelleflerin faaliyetlerini teşvik edici bir etkiye sahiptir. Ülkemizde bunun önemi dikkate alınarak gelir vergisi oranları kademeli olarak düşürüldü ve alınan bu önlemler ekonomiye olumlu şekilde yansımıştır.

Tarım sektörünün gelişmesinin cumhuriyetin ekonomik güvenliğini sağlamanın temel koşullarından biri olduğu göz önüne alındığında, 2001 yılının başından itibaren tarımsal üretimin tamamı arazi vergisi için vergiden muafır. Bireylerden arazi vergisi, bu bölgelerde faaliyet gösteren yerel özyönetim organları (belediyeler) tarafından toplanmaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren mükelleflerin arazi vergisi ödemelerini sürdürmelerinin amacı, onları arazilerini en verimli şekilde kullanmaya teşvik etmektir.

Bu arada, kabul edilen “Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun Genişletilmesine Dair” Tarım üreticilerine geçici vergi avantajları sağlanmasına ilişkin kanuna göre, 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren 5 yıl süreyle tarımla uğraşan kişiler, bunun dışındaki diğer vergilerden muafır (Həsənov, Mehdiyev, Hüseyinov, Məhərrəmov, Babayev ve Yadigarov, 2017, s. 13).

Vergi sistemindeki reformlar, geçen yıl için devlet bütçesi tahmininin uygulanmasında olumlu sonuçlar vermiştir. Hem dünya hem de Azerbaycan ekonomilerinde küresel ve bölgesel düzeyde gerçekleşen karmaşık ekonomik süreçler bağlamında, Vergiler Bakanlığı'nın tahmin görevi %100,1 oranında

yerine getirilmiştir. Mükelleflere internet üzerinden sunulan e-hizmetlerin tanıtımına yönelik çalışmalara hız verilmiş ve yeni hizmetler hayata geçirilmiştir. Kolay Sertifikasyon Hizmet Merkezi, elektronik ve mobil imza uygulaması için 2013 yılından beri faaliyet göstermektedir (Mədətova, 2018, s. 16-24).

Halihazırda Vergi Bakanlığı, mükelleflere 65 çeşit elektronik hizmet sunmaktadır. Gelecekteki ana görevlerden biri, mükelleflere sunulan e-hizmet yelpazesini genişletmek ve e-hizmetlerin kullanımını yaygınlaştırmaktır. Bu çalışma esas olarak vergi mevzuatı ve idaresinin iyileştirilmesine, vergi kontrolünün güçlendirilmesine, mükelleflere sunulan hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesine ve vergi sisteminde insan kaynaklarının kullanımının etkinliğinin artırılmasına yöneliktir.

1.1.2.2. Kamu Harcama Politikası

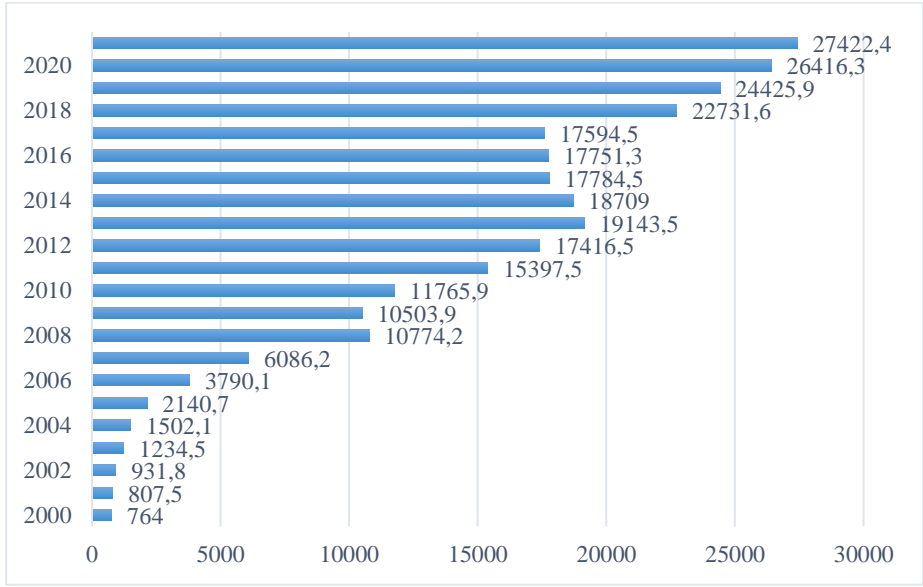
Maliye politikasının temel araçları vergiler ve devlet harcamalarıdır. Kamu harcamaları, devletin işlevlerini yerine getirmek için yaptığı harcamalardır. Kamu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için devletin bazı mal ve hizmetlerden zarar görmesi, bu da devleti belirli fonları harcamaya zorlamaktadır. Kamu hizmetlerinin sunulmasına ek olarak, modern devletin ekonomik sorumlulukları giderek artan bir şekilde harcamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Gelirin adil dağılımını düzenlemek, tam istihdamı gerçekleştirmek, ekonomik kalkınma koşullarını yaratmak gibi amaçların devleti sürekli olarak mal ve hizmet alımına yönlendirdiği bir gerçektir. Bu hedefler aynı zamanda devleti özel sektöre karşılıksız yardım sağlamaya yönlendirmektedir. Dar anlamda kamu harcamaları, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin harcamalarını içermektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları vergi harcamalarını da içermektedir. Vergi maliyetleri, devletin çeşitli nedenlerle vergi olarak ödemeyi reddettiği miktardır. Vergiden muafiyet, devletin vergi indirimleri adına alacağı vergi miktarının bir kısmından veya tamamından feragat edilmesidir. Dolayısıyla kamu harcamalarını devletin net maddi değerindeki azalma olarak değerlendirilebilir.

1991-1994 yılları arasında Ermenistan ile savaşın devlet bütçesi üzerindeki olumsuz etkisi önemli olmuştur. Bu dönemde kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı %55'e, devlet bütçe açığının GSYİH'ya oranı ise %15'e yükselmiştir. Bir yandan petrol ve özelleştirme gelirleri devlet bütçe açıklarının finansmanında kullanılmaya devam edilirken, diğer yandan devlet gelirlerinin artırılması ve harcamaların kısılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. 1999 yılında devlet bütçe açıklarının GSYİH'ya oranı %5,4'e yükselmesine rağmen alınan tedbirlerle bu oranın daha düşük bir seviyede tutulması hedeflenmektedir (Nuri ve Süleymanov, 2016, s. 276).

IMF destekli maliye politikası, kamu harcamalarını azaltmayı ve böylece bütçe açığını kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Sıkı para politikası, düşük enflasyonu korumayı ve komşu ülkelerdeki krizlerin etkisini en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla sıkı likidite idari denetimi uygulanmış ve manata olan güven yeniden kazanılmaya çalışılmıştır. Böylece reel ve nominal faiz oranlarının düşürülmesi istenmiştir.

IMF destekli maliye politikaları sonucunda kamu harcamalarında yaşanan azalmaya rağmen, kamu gelirlerindeki gerileme, devlet bütçe açığını kapatmak için dış kaynak kullanımının da artmasına neden olmuştur. Ancak, özelleştirme ve benzeri iç kaynaklardan elde edilen gelirler bütçe açığının finansmanında kullanılmıştır. 2000 yılında devletin en önemli gelir kaynağı KDV olmuştur (Nəsirova, 2002, s. 79-80).

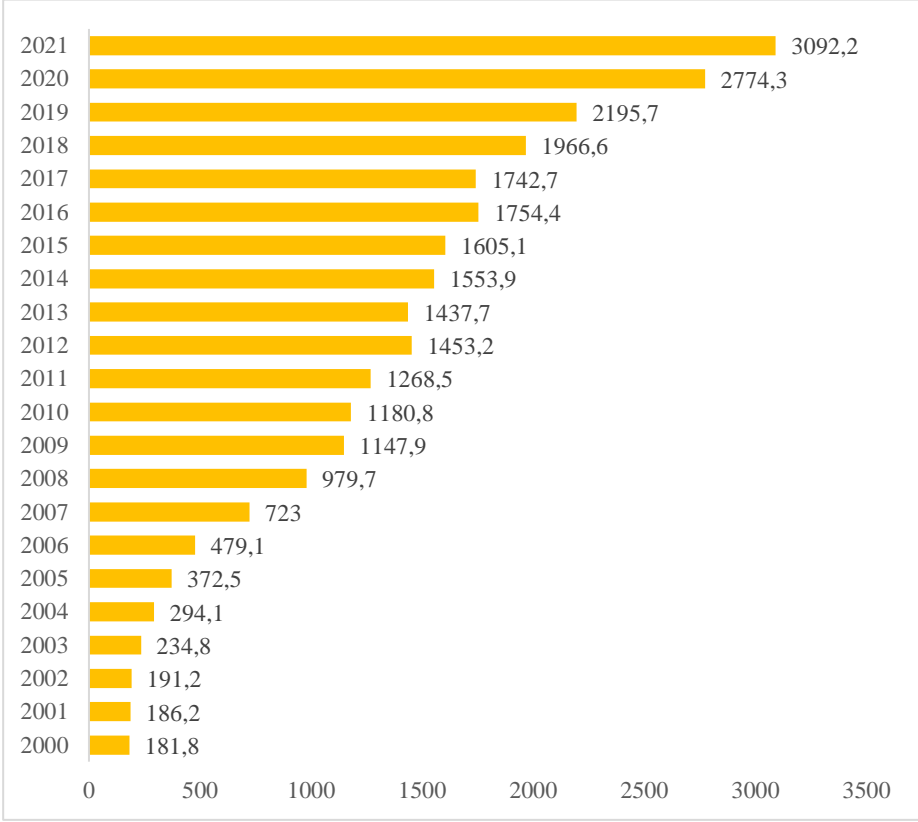
Reformlar kapsamında vergi gelirlerini artırmaya ve vergi alanını güçlendirmeye yönelik tedbirler alınmıştır. Son yıllarda kamu harcamalarındaki artış, ücretlerin, sosyal transferlerin ve yatırımları artıran yatırımların artmasından kaynaklanmaktadır. Kamu harcamalarında çeşitli alanlarda azalmalar olmuştur. Bu şekilde hükümet, devlet bütçe dengesindeki durumu iyileştirmeye çalışmaktadır.

Grafik 1.4: Kamu Harcamaları (Milyon Manat, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

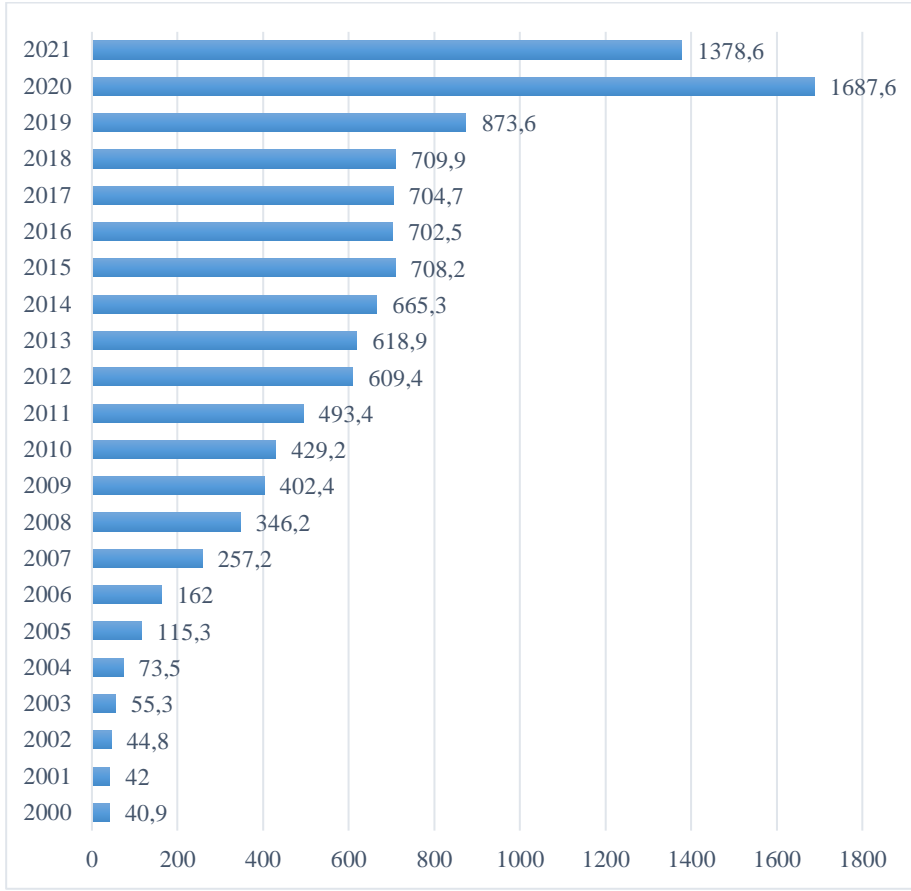
Grafik 1.4 devlet harcamalarını göstermektedir. 2000 yılına kıyasla 2020 yılında kamu harcamalarının 36 kat arttığı görülmektedir. Yani 2000 yılında kamu harcaması 764 milyon manat iken 2021 yılında bu gösterege 27.422.4 milyon manat olmuştur. 2000-2013 yılları arasında devlet harcamaları artış çizgisinde seyretmesine rağmen 2014 yılından 2017 yılına kadar bu harcamalar görece olarak azalmış, 2018 yılından sonra da devlet harcamaları artış çizgisinde devam etmiştir. 20 yılda devlet harcamaları 2021'de zirveye ulaşmıştır. Burada Azerbaycan'ın işgalden yeni kurtardığı toprakların restorasyonu için tahsis ettiği fonların rolü az değildir.

Grafik 1.5: Eğitim Sektörüne Olan Kamu Harcamaları (Milyon Manat, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

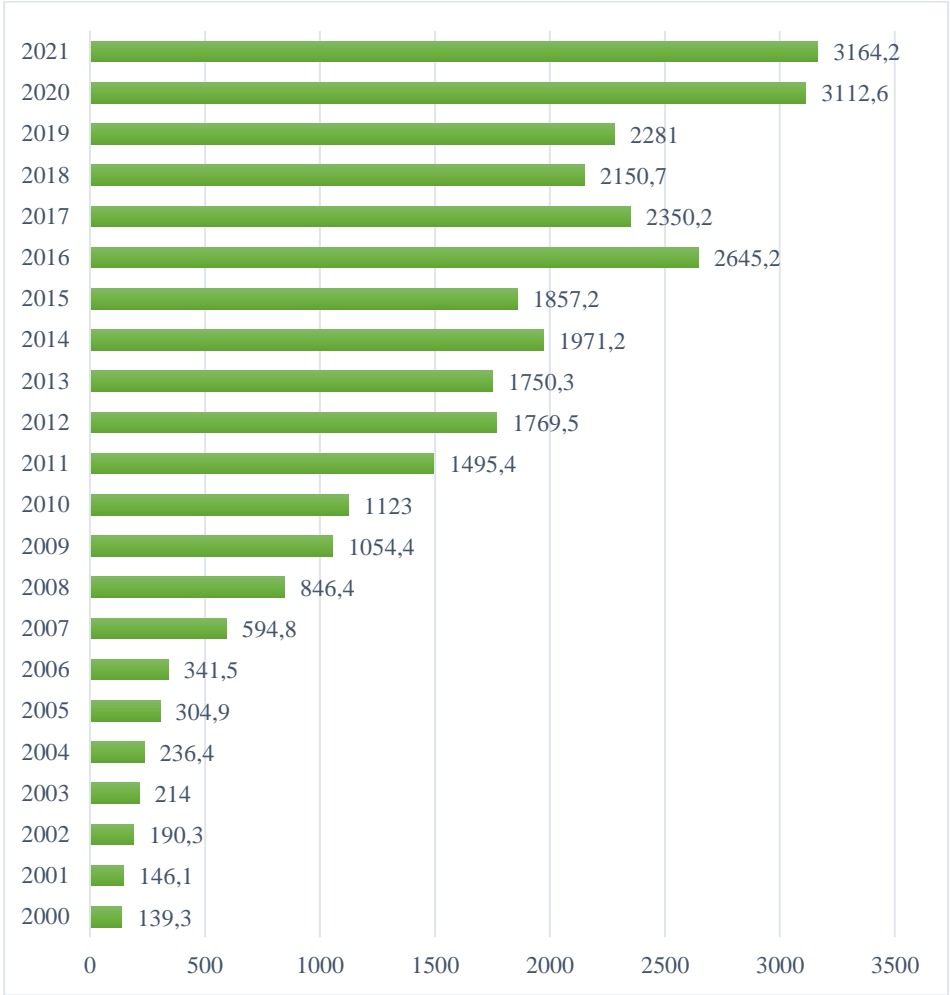
Grafik 1.5 devletin eğitim sektörüne yaptığı harcamaları göstermektedir. Buradan devletin eğitim sektörüne yaptığı harcamaların 21 yılda 17 kat arttığı görülmektedir. Böylece 2000 yılında devletin eğitime yaptığı harcama 181,8 milyon manat iken, 2021 yılında bu harcamalar 3092,2 milyon manata ulaşmıştır. Grafikten de anlaşılacağı üzere devletin eğitim sektörüne yaptığı harcamalar yıllar içinde artarak 2021 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 1.6: Sağlık Sektörüne Olan Kamu Harcamaları (Milyon Manat, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021

Grafik 1.6 sağlık sektörüne olan kamu harcamalarını göstermektedir. Buradan devletin sağlık sektörüne yapılan kamu harcamalarının 33 kat arttığı görülmektedir. 2000 yılında sağlık sektörüne yapılan kamu harcamaları 40,9 milyon manat iken, 2021 yılında bu harcamalar 1378,6 milyon manata ulaşmıştır. Devletin sağlık sektörüne harcamaları 2000 yılında 40,9 milyon manat, 2004 yılında 73,5 milyon manat, 2008 yılında 346,2 milyon manat, 2012 yılında 609,4 milyon manat, 2016 yılında 702,5 milyon manat, 2020 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve 1687.6 milyon manat olmuştur.

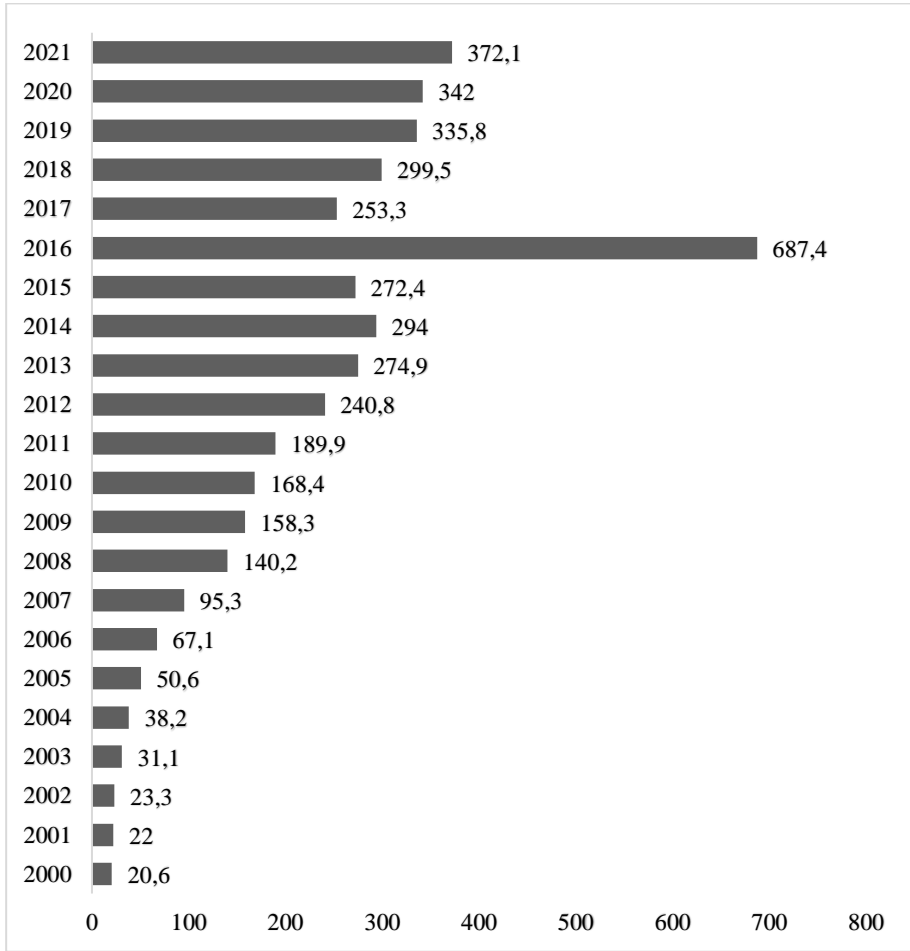

Grafik 1.7: Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik Sektörüne Olan Kamu Harcamaları (Milyon Manat, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021

Grafik 1.7 sosyal koruma ve sosyal güvenlik sektörüne olan kamu harcamalarını göstermektedir. Buradan sosyal koruma ve sosyal güvenlik sektörüne yapılan kamu harcamalarının 23 kat arttığı görülmektedir. 2000 yılında devletin sosyal koruma ve sosyal güvenlik sektörüne yapılan kamu harcamaları 139,3 milyon manat iken, 2021 yılında bu harcamalar 3164,2 milyon manata ulaşmıştır. 2021 yılında bu kategoride kamu harcamaları 21 yıl

boyunca en yüksek sınır olmaktadır. Sosyal koruma ve sosyal güvenlik sektörüne olan kamu harcamaları 2002 yılında 190,3 milyon manat, 2006 yılında 341,5 milyon manat, 2010 yılında 1123 milyon manat, 2014 yılında 1971,2 milyon manat, 2018 yılında 2150,7 milyon manat, 2020 yılında 3112,6 milyon manat teşkil etmiştir.

Grafik 1.8: Kültür, Sanat, Bilgi, Beden Eğitimi ve Diğer Kategorilerdeki Faaliyetlere Kamu Harcamaları (Milyon Manat, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2022.

Grafik 1.8'de kültür, sanat, bilgi, beden eğitimi ve diğer kategorilerdeki faaliyetlere olan kamu harcamalarını göstermektedir. Buradan Kültür, sanat,

bilgi, beden eğitimi ve diğer kategorilerdeki faaliyetlere olan kamu harcamalarının 18 kat arttığı görülmektedir. 2000 yılında kültür, sanat, bilgi, beden eğitimi ve diğer kategorilerdeki faaliyetlere yapılan kamu harcamaları 20,6 milyon manat iken, 2021 yılında bu harcamalar 372,1 milyon manata ulaşmıştır. Aynı zamanda 2000-2014 yıllarında bu kategorideki devlet harcamalarının yıllar içinde artmasıyla birlikte 2015 yılında bu harcamaların azalarak 2016 yılında zirveye ulaştığını belirtmek gerekmektedir. Böylece 2015 yılında 272,4 milyon manat olan bu harcamalar, 2016 yılında 2,5 kat artarak 687,4 milyon manat olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılından bu yana kültür, sanat, bilgi, beden eğitimi ve diğer kategorilerdeki devlet harcamalarının 253,3 milyon manata düştüğünü söyleyebiliriz.

1.1.2.3. Borçlanma Politikası

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kamu borçlanması, esas olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Kamu Borçları" ve "Bütçe Sistemi" kanunlarının gerekleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Mevzuata uygun olarak Azerbaycan Cumhuriyeti adına akdedilen sözleşmelerden doğan yükümlülükler için ödenecek fonlar kamu borcu olarak kabul edilmektedir ("Dövlət borcu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 22.05.2007, maddə: 1.1 <http://www.e-qanun.az/framework/13680>, 2022).

Ulusal mevzuata göre, Azerbaycan'ın kamu borcu aşağıdaki üç ana bileşenden oluşmaktadır:

- Devletin mali-kredi kuruluşlarına olan kredi borçları;
- Devlet menkul kıymetleri ve istikrazlarının emisyonu ve yerleştirilmesine ilişkin borçlar;
- Kamu borcu olarak kabul edilen şarta bağlı yükümlülükler (Devlet garantili kredilerde 1 mali yıl başına düşen ve risk-gider analizi ile belirlenen tutar) (Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya", <https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTgvMDgvMjcvMjI0ODFuN2NnY19fRE9WTEVUX19CT1JDVV9TVFJBVEVRX11BXY5wZGYiXV0?sha=67f1b296c90ca1f2>, 2022).

Coğrafi yapıya göre kamu borcu iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aynı zamanda, mevzuat hükümetin ulusal ve yabancı para birimlerinde borçlanmasına izin vermektedir. Unutulmamalıdır ki, hiçbir koşulda devlete ait varlıklar ve uluslararası rezervler kamu borcu karşılığında rehin edilememektedir. Kamu borcunun üst sınırı, borcun GSYİH'ya oranı, borcun mal ve hizmet ihracatına oranı, borç servisi harcamalarının bütçe harcamalarına oranı her yıl için devlet bütçesi kanunu ile belirlenmektedir (“Dövlət borcu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 22.05.2007, maddə: 6.0 <http://www.e-qanun.az/framework/13680>, 2022).

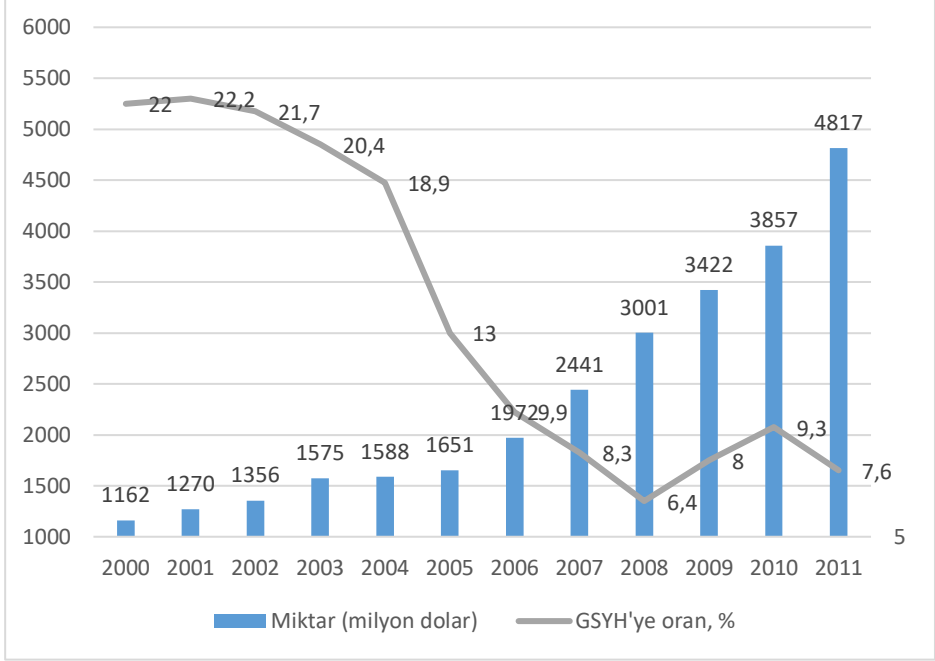
Azerbaycan borçlanmada muhafazakar bir yaklaşım sergileyen ülkelerden biridir. Hükümet, 2005'ten beri geleneksel bağışçısı olan Uluslararası Para Fonu'ndan borçlanmayı durdurmuştur. Aynı zamanda, devlet kurumları tarafından devlet garantili kredi alma prosedürleri ve kredilerin geri ödenmesine ilişkin gereklilikler önemli ölçüde sıkılaştırılmıştır. Bunun nedeni, bir dizi devlete ait şirket ve OJSC'nin devlet garantili kredilere karşı onları devlet tarafından bu fonları geri ödemeye zorlamak konusundaki sorumsuz tutumudur (Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. 2021, s. 85).

1 Ocak 2012 itibarıyla Azerbaycan'ın uluslararası finans kuruluşları ve diğer bağışçılarla imzaladığı kredi anlaşmalarının toplam tutarı 10.5 milyar ABD Doları olup, bu rakam bir önceki yıla göre 1,6 milyar ABD Doları veya %17,7 fazladır (Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. 2021, s. 85).

İmzalanan kredi anlaşmalarının çoğunun 2004 yılına kadar dayandığını belirtmek gerekir. 2004-2011 yıllarında Azerbaycan hükümeti, toplam tutarı 9.550 milyon manat olan 71 projenin finansmanı için uluslararası ve yabancı finans ve kredi kuruluşlarıyla 92 kredi anlaşması imzalamıştır (Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. Bakı, 2021, s. 85).

İmzalanan anlaşmalar kapsamındaki kredilerin 5,8 milyar ABD doları kullanılmış olup, 1 Ocak 2012 tarihi itibarıyla kullanılan krediler üzerindeki dış devlet borcu tutarı 4.817 milyon ABD doları olmuştur. Bu tarih itibarıyla kişi başına düşen dış kamu borcu tutarı 521.6 ABD doları olmuştur. 2011 yılında,

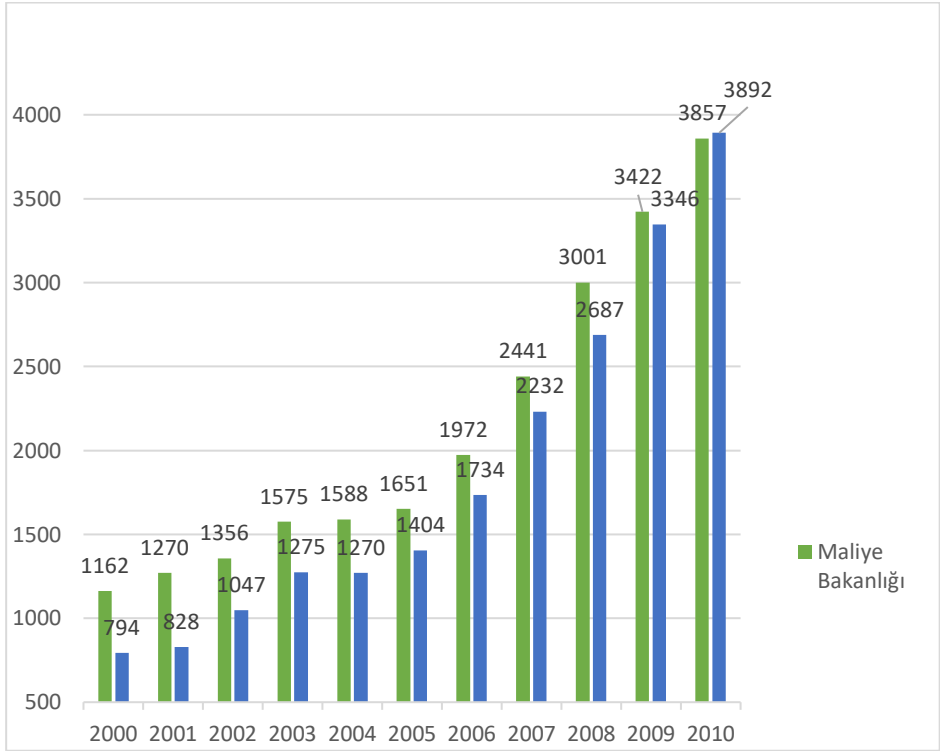
dış kamu borcunun GSYİH'ya oranı, 2010 yılına göre 1,7 puan daha düşük olan %7,6 olmuştur.

Grafik 1.9: 2000-2011 Yılları Azerbaycan'ın Dış Kamu Borcu ve GSYİH'ya Oranı

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. Bakı, 2021:s. 85.

Dış kamu borç istatistiklerinde Maliye Bakanlığı ve Dünya Bankası tarafından sağlanan veriler arasında tutarsızlıklar olduğunu da belirtmek gerekmektedir. 2008 yılında bu farkın 314 milyon ABD doları, 2010 yılında ise 35 milyon ABD doları olduğu Şekil 1.10'dan görülmektedir. İstatistiksel verilerdeki bu farklılığın 2009 yılına kadar daha belirgin olarak kendini gösterdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu farklılıklar, devlete ait şirketler tarafından devlet garantili olarak alınan kredilerin durumuna ilişkin metodolojik ve farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır (Zohrab, Necefov ve Caferli, 2012, s. 198).

Grafik 1.10: Maliye Bakanlığı ve Dünya Bankası'nın Azerbaycan'ın Dış Kamu Borcuna İlişkin İstatistikleri

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. Bakı, 2021, s.85.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2019 devlet bütçesine ilişkin ilgili kanuna göre, devlet iç borçlanmasının üst sınırı (limit) 500.000.0 bin manat ve dış devlet borçlanmasının üst sınırı 1.000.000.0 bin manattır. Yabancı devlet borçlanma limitinin uygulanma durumunun dinamikleri aşağıdaki gibidir (Tablo 2.2).

Göstergeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Limit	2000,0	750,0	2000,0	1500,0	5000,0	4 500,0	2150,0	1000,0
Yıl içinde imzalanan anlaşmalar	1118,8	368,7	1749,0	750,3	1251,4	4500,0	680,0	731,0
Limite göre, % olarak	56,0%	49,2%	87,3%	50,0%	25,0%	100,0%	31,6%	73,1%
Limitin bir önceki yıla göre artma (+) veya azalma (-) yüzdesi	-13,0%	-62,5%	166,7%	-25,0%	233,3%	-10,0%	-52,2%	-53,5%

Tablo 1.2: 2012-2019 Yılı Dış Borçlanma Limiti ve İcrası, Milyon Manat İle

Kaynak: Tablo, ilgili bilgilere dayanarak Azerbaycan Cumhuriyet Hesap Odası tarafından geliştirilmiştir.

Ayrıca yıl içinde verilecek devlet garantisi tutarının üst sınırı (limit) 4.000.000,0 bin manat olarak onaylanmıştır.

Sunulan rapor verilerine göre, 01.01.2020 tarihi itibarıyla toplam kamu borcu (dış ve iç) 16.870.3 milyon manat olup, 2019 GSYİH'sinin %20,7'sine eşittir. Kişi başına düşen borç 1675,8 manat olmuştur.

Toplam devlet borcunun 15454,7 milyon manatı (%91,6) dış devlet borcuna ve 1415.6 milyon manatı (%8,4) iç devlet borcuna aittir.

2022 devlet bütçe taslağında, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç borçlanma üst sınırı 1100.0 milyon manat, dış borçlanma üst limiti 600.0 milyon manat ve devlet garantisi miktarının üst sınırı 800.0 milyon manattır (Tablo 2.3). 2022 yılı dış borçlanma limitinin %50, iç borçlanma limitinin ise %15,4 düşürülmesi planlanmaktadır.

№	Göstergeler	2020	2021		2022	
		miktar	miktar	fark	miktar	fark
1	İç borçlanma limiti	400	1300	900	1100	-200
2	Dış borçlanma limiti	1000	1200	200	600	-600
3.	Devlet garanti limiti	1000	1000	0	800	-200

Not: 2022 yılı iç ve dış borçlanma üst sınırı (limit) ile devlet garantilerinin üst sınırı (limit) ibraz edilen belgelerde desteklenmemektedir.

Tablo 1.3: 2020-2022 Yılları İçin Devlet Garantisi Üst Limitleri, İç ve Dış Kamu Borçlanma Limitleri, Milyon Manatla

Kaynak: Tablo, ilgili bilgilere dayanarak Azerbaycan Cumhuriyet Hesap Odası tarafından geliştirilmiştir.

Devlet bütçesinde 2021 yılı için dış borçlanma üst sınırı 1200,0 milyon manat, yıl içinde verilecek devlet garantisi tutarının üst sınırı (limit) 1000,0 milyon manat olarak onaylanmış, dış krediler için borçlanma ve devlet garantisi ihracı uygulanmamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı tarafından sağlanan açıklayıcı bilgilere göre, orta vadede kamu borçlanmasının daha aktif bir şekilde kullanılmasının, devlet bütçesi gelir ve giderlerinin uyumunu sağlaması, bütçede belirlenen kriterleri karşılaması, devlet varlıklarının korunmasını sağlaması beklenilmektedir. Devlet Petrol Fonu'nun ekonomik güvenlik düzeyinde, iç borçta bir artış öngörülüyor ve bu da yıllar için borçlanma limitinde bir artışa neden olmaktadır.

Verilen bilgilere göre, 2022 yılı bütçe açığı tutarı, özelleştirme gelirlerinin kullanımı, iç ve dış borçlanma ile fon kaynağı olarak tek hazine hesabı bakiyesi dahil olmak üzere 3.063,0 milyon manat olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, cari yıl devlet bütçesinin ilgili aylar için ağırlıklı olarak fazla vermesine rağmen, ilgili aylara ek olarak 813,2 milyon manat (iç borçlanma) tutarında devlet tahvili plase edildiği belirtilmelidir. Bu da, iç borç hizmet

maliyetlerinde önemli bir artışa yol açarak, artık fonların payında bir artış için koşullar yaratmaktadır. 2022 yılında ödenecek toplam borç yükümlülükleri dikkate alınarak, sunulan bütçe zarfındaki açığın finansman kaynağı olarak 1100,0 milyon manat tutarında ek borçlanmanın uygulanması, bunun sonucunda yaklaşık 2,0 milyar manat borçlanmayı gerektirmektedir (Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. 2021, s. 86).

1.1.2.4. Bütçe Politikası

Bağımsız Azərbaycan geliştikçe, bir bütçe sistemi içermiş, bir takım bütçe kanunları koydu ve zaman içinde gelişmiştir. Bağımsız Azərbaycan'ın günümüze kadar olan tarihine bakılırsa, bu değişime tanık olmak mümkündür.

Bütçe sistemine ilişkin ilk kanun 1 Aralık 1992'de kabul edilmiş ve 2002 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak, geçen dönemde zamanın ihtiyaçlarına cevap olarak bütçe sistemi kanununda bir takım değişiklikler yapılmıştır. 1999 yılında bütçe sistemi özel kanunu kabul edildiğinde, bütçe sistemi kanunu temel belge olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır (Əliyev, 2006, s. 203).

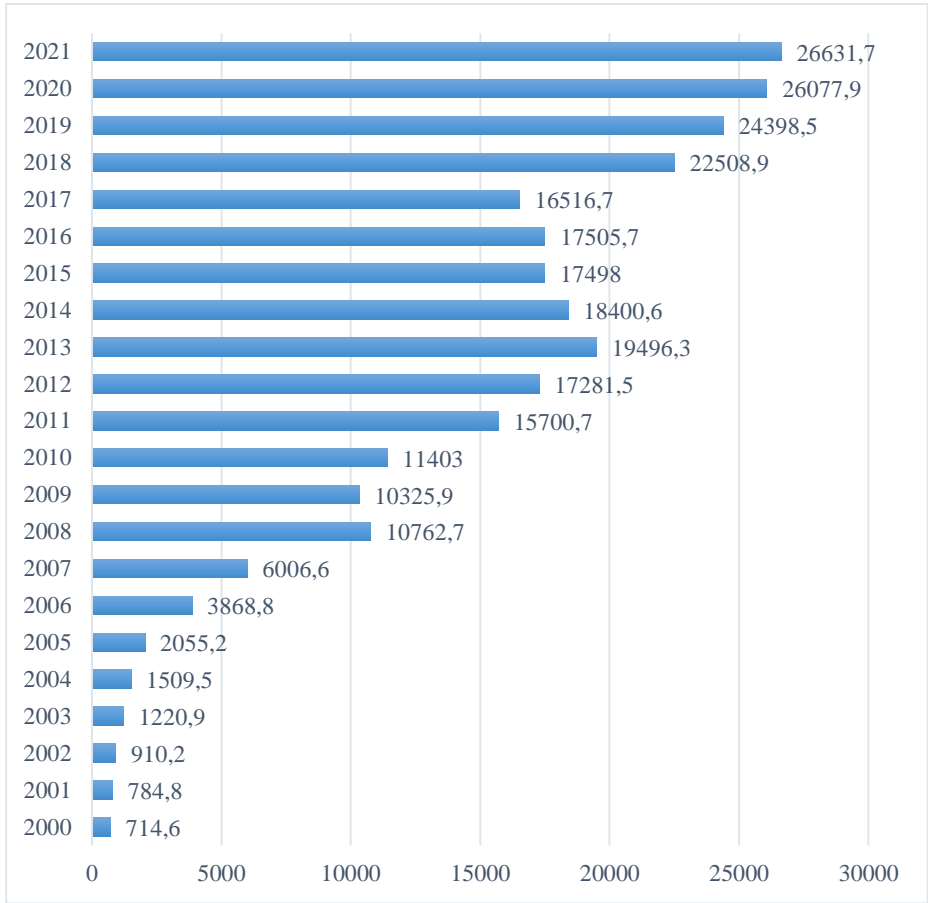
2 Temmuz 2002 tarihinde, Bütçe Sistemi Kanununun devamı niteliğinde olan ikinci kanun Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmıştır.

Genel olarak, bütçe sisteminde yapılacak yasal değişiklikler ve genel olarak önümüzdeki yıllarda yeni “Bütçe Sistemi”nde yapılacak değişiklikler, bütçe harcamalarının ve karlarının yönetiminden ve zaman içinde finansal sistemin ilerlemesinden uyum sağlamayı ve gelişmeyi amaçlamaktadır.

Bütçe prosedürünün ilk aşaması, devlet bütçesinin sunulması ve bu amaçla bütçe taslağının hazırlanmasıdır.

Ana bütçenin hazırlanma usulü, bütçe yılından önceki 11 aydan, taslağın Milli Meclise sunulduğu tarihe kadar olan dönemi kapsar ve ilgili organları, cari yılın son üç yılına ve bir önceki dönemine ilişkin istatistiki verileri sunmaktadır. Bu yılın 5 Şubat tarihine kadar Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığına ve Azərbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığına orta vadeli ekonomik ve sosyal kalkınma programı belirlenir ve Maliye Bakanlığına sunulmaktadır. Mart ayında sırasıyla Ekonomik Kalkınma Bakanlığı'nın yatırım programı ve Maliye Bakanlığı'nın cari yıl orta vadeli

bütçe tahmini 2020 yılı 15 Nisan tarihine kadar bir sonraki yıl için devlet bütçesi taslağı, maliye politikasının ana yönleri, bütçe tahsisi düzeyindeki kar ve harcamaların üst sınırı, kamu borcu, bir sonraki bütçe yılı için öncelikli harcamalar ve Önümüzdeki üç yıl için konsolide bütçe tahmini ve Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, yatırım programının ilk taslağını hazırlamaktadır ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en yüksek organı olan Bakanlar Kurulu'na sunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ilgili bakanlıklarla işbirliği yapmaktadır (Əliyev, 2006, s. 204).

Grafik 1.11: Bütçe Gelirleri (Milyon Manat, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2022.

Grafik 1.11 bütçe gelirlerini göstermektedir. 2000 yılına kıyasla 2021 yılında bütçe gelirlerinin 35 kat arttığı görülmektedir. Yani 2000 yılında bütçe gelirleri 714,6 milyon manat iken 2021 yılında bu gösterge 26631,7 milyon manat olmuştur. 2000-2008 yıllarında bütçe gelirleri artmasına rağmen 2009 yılında hafif bir düşüş göstererek 10325,9 milyon manat olmuştur. Daha sonraki yıllarda bütçe gelirleri 2013 yılına kadar artmasına rağmen 2014 yılından 2017 yılına kadar bütçe gelirlerinde bir düşüş görülmektedir. 2018 yılından sonra bütçe gelirlerinin yeniden yükseliş eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.

Bütçe kuruluşlarına fon tahsis edilirken, bütçe dışı fonları dikkate alınmaktadır.

Bütçe yardımı almak isteyen belediyeler, cari yılın 1 Mayıs tarihine kadar bir denetçi raporu ile ilgili makamlara doğrulanmış miktarda yardım sunmalıdır (Əliyev, 2006, s. 204).

Devlet bütçe politikası, bütçe açığının yanı sıra bütçe gelmektedir ve giderlerini yönetmek için devlet tarafından alınan önlemler anlamına gelmektedir.

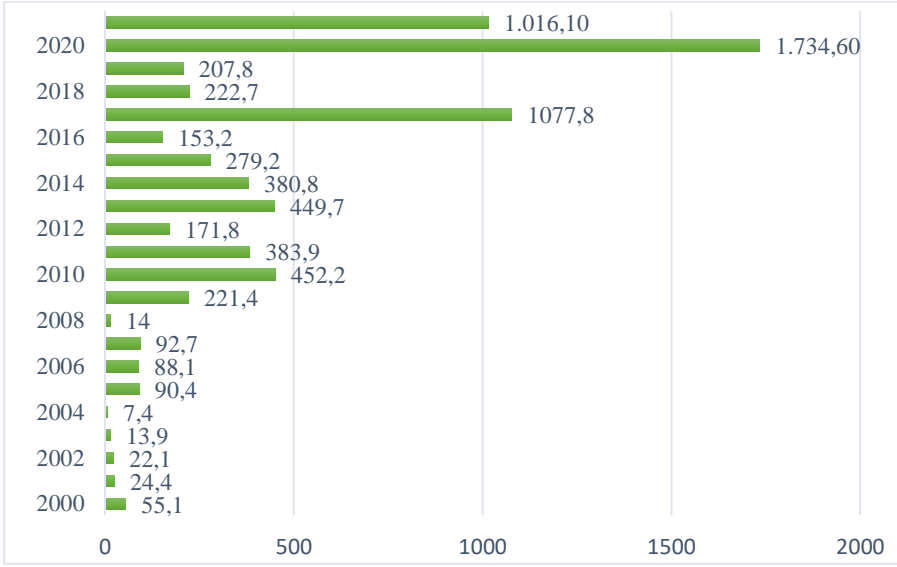
Devlet bütçe politikası, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti “Bütçe Sistemine İlişkin Kanun” ve bütçe süreci alanındaki bireysel yetkililerin görev ve yetkilerini ifade eden diğer yasal düzenlemelerle belirlenmektedir. Bütçe politikası bütçe süreci ile sınırlandırılmamaktadır. Bütçe politikası yasası, her bir kamu otoritesinin bütçe sürecindeki işlevlerini açıkça tanımlamaktadır (Qarayev, 2020, s. 8-9).

Devletin yasama ve yürütme organları, devletin maliye politikasının bir parçası olarak bütçe politikasının geliştirilmesine katılmaktadır. Modern koşullarda, Cumhurbaşkanı, cari dönem için maliye politikası da dahil olmak üzere ülkenin ekonomi politikasının ana yönlerinin belirlenmesinde öncü bir rol oynamaktadır.

Ülkenin ekonomik kalkınmasını ve sosyal istikrarını sağlamak için Cumhurbaşkanı, devletin ekonomik ve sosyal politikasının ana yönlerini belirlemektedir. Buna göre Cumhuriyet Hükümeti, devletin maliye politikasının uygulanmasına ilişkin kanun tasarılarını hazırlamaktadır ve görüşülmek ve kabul edilmek üzere Milli Meclise sunmaktadır.

Uygulanacak bütçe politikası, ülkede finansal istikrarı koruyarak ve enflasyonu düşürerek genişleyen reformları hızlandırmalıdır. Aynı zamanda reformların bir ön sonucu olarak yoksulların sosyal olarak korunması sağlanmalıdır. Bu amaçla bütçe politikasında aşağıdaki yönler öngörülmelidir:

- Bütçe tahminleri ekonomik açıdan tamamen gerekçelendirilmeli, gerçek vergi toplama olasılığı uygun şekilde değerlendirilmelidir;
- Bütçe gelirleri ve harcamaları uygun şekilde dengelenmelidir;
- Petrol dışı sektörde ekonomik kalkınmayı sağlayarak bütçe gelir tahsilatının büyümesini sağlamak;
- Vergi borçlarını azaltmak için gerekli önlemleri almak;
- Vergi tabanının genişletilmesi, vergi kaçakçılığının önlenmesi ve vergi kontrolünün güçlendirilmesi için vergi mevzuatını iyileştirmek;
- Vergi tabanını genişletmek ve vergi kaçakçılığını önlemek için bazı faaliyet türlerine sadece basitleştirilmiş vergi uygulamak;
- Devlet mallarının özelleştirilmesine hız vererek özelleştirme olmaksızın gelir artışı sağlamak;
- Katma değer vergisi muafiyetlerinin kanunla tanımlanmasını sağlamak;
- Sosyal koruma ve sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, bilim, inşaat vb. bütçe harcamaları sosyal amaçlı amaçlar için tahsis edilen fonları artırmak;
- Devlet bütçe açığının yapısını iyileştirme çalışmalarına devam etmek;
- Bütçe açığını enflasyonist olmayan kaynaklardan finanse etmek;
- Devlet kısa, orta ve uzun vadeli tahvil ihraç ederek menkul kıymetler piyasasını daha da geliştirmek, fazla para arzını daha uygun koşullarla çekmek için yatırımcı ağını genişletmek, bu menkul kıymetlere olan ilgiyi artırmak, normale dayalı faiz düzenlemesi yapmak (Qarayev, 2020, s. 8-9).

Grafik 1.12: Bütçe Açığı (bin ABD doları, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Grafik 1.12 bütçe açığını göstermektedir. 2000 yılına kıyasla 2021 yılında bütçe açığında dalgalanmalar ve 18 kat arttığı görülmektedir. Yani 2000 yılında bütçe açığı 55,1 bin ABD doları iken 2021 yılında bu gösterge 1016,1 bin ABD doları olmuştur. Aynı zamanda grafik 2.12'ye bakıldığında 2003, 2004, 2008 yıllarındaki bütçe açığının diğer yıllara göre daha küçük olduğu görülmektedir. Böylece, bütçe açığı 2003 yılında 13,9 bin ABD doları, 2004 yılında 7,4 bin ABD doları ve 2008 yılında 14 bin ABD doları olmuştur. Bütçe açığı 2017 ve 2020 yıllarında zirveye ulaşmıştır. Böylece 2016 yılında 153,2 bin ABD doları olan bütçe açığı, 2017 yılında 7 kat artarak 1077,8 bin ABD doları teşkil etmiştir.

1.1.3. Dış Ticaret Politikası

1995 yılından bu yana ödemeler dengesinin Merkez Bankası tarafından uluslararası standartlara uygun olarak düzenlendiği Azerbaycan'da, dış ticaretin tam serbestleştirilmesi, zor sanayilerin gerilemesinin hızlandırılması ve yerli üretimin önemli ölçüde azaltılması ve iç piyasanın tamamen yapılması sağlanmıştır. Hükümetin yerel üretimin gelişmesi için gecikmeli de olsa almak istediği önlemler, başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere uluslararası

kuruluşların muhalefetiyle karşılaşmıştır. Nisan 2001'de Azerbaycan'da yeni bir gümrük kanunu yürürlüğe girmiştir. Hükümet, yerli üretimi artırmak için ülkede üretilebilecek birçok ürünün ithalatında gümrük vergilerini yükseltmeye çalışmıştır. Ancak uluslararası finans kuruluşlarıyla anlaşmaların imkansızlığı nedeniyle ücretler istenilen seviyeye yükseltilememiştir. Bazı ürünler için vergi oranı %15'e yükseltilmiş olsa da, bu adımın istenilen hedeflere ulaşmak için yeterli olması beklenmemektedir (Mehdiyev, 2001, s. 26).

Bağımsızlık yıllarından sonra, 1994-1999 yılları arasında Azerbaycan'ın dış ticaret dengesinde açıklar olmuştur. Ancak petrol ihracatındaki artış bu açığı azaltmıştır.

Ülkede sosyal ve siyasi istikrarın sağlanmaya başlandığı 1994 yılında “Yüzyılın Sözleşmesi”nin imzalanmasıyla başlayan ve sonrasında başarıyla devam eden ekonomi politikasının uygulanması sonucunda dış ticaret hacmi artmıştır. Azerbaycan'ın 2005 yılında dış ticaret hacmi 2004 yılına göre %37 artmıştır (ithalat %34, ihracat %40) (Nuri ve Süleymanov, 2016, s. 55).

1998 yılında manatın aşırı değer kazanması nedeniyle ihracat gelirleri düşerken, artan ithalat ve hidrokarbon sektöründeki yüksek yabancı yatırım girişleri, 1998 yılında dış ticaret açığında 470.3 milyon dolarlık bir artışa neden olmuştur.

1999 yılında 106,2 milyon dolar açık veren dış ticaret dengesi, 2003 yılı hariç 2000 yılından itibaren büyümektedir. Bunun nedeni, petrol çıkarma ve ihracat aşamasına geçişin bir sonucu olarak ülkeden yapılan petrol ihracatında önemli bir artış olmasıdır.

Petrol ihracatının artmaya başladığı 2000 yılından itibaren ihracatın GSYİH içinde önemli bir rol oynamaya başladığı görülmektedir.

Ülkenin dış ticaret politikası bir bütün olarak ekonomik güvenlik kavramının ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmelidir. Dış ticaretin yapısındaki en ufak bir değişiklik bile ülkenin maddi refahını etkileyebilir (Awokuse, 2007, s. 97).

Yabancı ülkelerle işbirliği, Azerbaycan milli ekonomisinin çeşitlendirilmiş gelişimini sağlamak için büyük avantajlar sağlayabilir. Bu nedenle Azerbaycan'ın milli ekonomisinin oluşumunda dış ülkelerle karşılıklı

ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan yakın ve uzak ülkelerin, irili ufaklı, uluslararası ve bölgesel örgütlerin pek çok hayati siyasi ve ekonomik konuda ilgisini çeken bir kutuptur. Stratejik öneme sahip bir bölgede yer alan ülkemizde dünyanın büyük güçlerinin çıkarları çatışır ve aralarında nüfuz için derin bir rekabet vardır. Azerbaycan Cumhuriyeti sosyo-ekonomik kalkınmasında yabancı ülkelerle işbirliğini daha da genişletmeyi ve uluslararası işbölümünü derinleştirmenin faydalarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Siyasi bağımsızlığın kazanılması, komuta-kontrol sisteminden piyasa ekonomisine geçişin sağlanması, uzun süredir devam eden dış ekonomik ilişkiler sisteminin yeniden gözden geçirilmesi ve eşit, karşılıklı yarar sağlayan ilişkilerin kurulması için önemli bir temeldir. SSCB'nin çöküşü, geniş bir alanda jeopolitik durumu kökten değiştirmiştir, Azerbaycan'ın uluslararası ilişkilerinin etkinliğini artırmak ve yoğunlaştırmak için uluslararası işbölümünün avantajlarını cumhuriyetin çıkarları doğrultusunda kullanmak için geniş perspektifler açmıştır.

Azerbaycan'ın dış ticaret politikası, ülkenin genel ekonomik politikasının ayrılmaz bir parçasıdır ve özelliklerini yansıtmaktadır. Azerbaycan'ın ekonomik ilerlemesini sağlamak için izlenen dış ticaret politikası şunları içermelidir: finansal istikrar ve istikrarlı bir finansal sistemin kurulması; ulusal ihracatçıların birçok ürün türü için (özellikle yüksek derecede işlemeye sahip olanlar) dünya pazarlarında yer edinmesi için aktif bir yapısal politika; ihracatçılara güçlü devlet desteği sağlanması; Yabancı sermayenin cazibesini harekete geçirmek için iş ortamının iyileştirilmesi (Məmmədov, 2004, s. 17)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikası, uluslararası ekonomik ilişkilerde belirlenen hedeflere ulaşmayı amaçlayan faaliyet anlamına gelmektedir. Dış ekonomi politikası, genel ekonomi politikasının ayrılmaz bir parçası olan ve ülkenin sosyo-ekonomik programı ile doğrudan ilgili olan bir ekonomik kavramdır. Azerbaycan hükümetinin dış ekonomik faaliyet alanında aldığı kararlar ekonominin tüm alanlarını etkilemektedir. Serbest piyasa ilişkilerine geçiş koşullarında devletin iç ve dış ekonomik politikasını izole etmek mümkün değildir.

Dış ticaret politikası, iki yaklaşımı yansıtan Azerbaycan'ın dış ekonomik politikasının önemli bir parçasıdır: ticarete devlet müdahalesinin derecesine

bağlı olarak serbest ticaret veya korumacılık Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında serbest ticaret ilkeleri hakim olmasına rağmen, günümüzde her iki yaklaşımın da optimal oranını kullanmak için çaba sarf edilmektedir.

Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik kalkınma programında dış ekonomik politika dört yönde uygulanmaktadır. Onlar aşağıdakileri içermektedir:

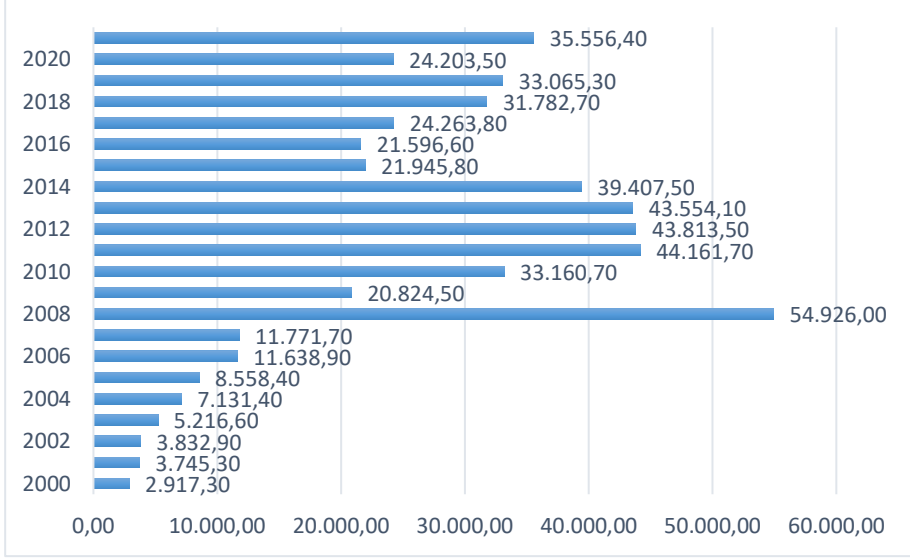
1. Dış ticaret politikası;
2. Ödemeler dengesi politikası;
3. Dış yatırım politikası;
4. Dış yardım politikası.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikası yeni finansman kaynakları yaratmaya ve kullanmaya hizmet etmektedir. Bu politikayı etkilemenin ana yolu tarife ve tarife dış düzenlemelerdir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke ekonomisinin ve nüfusunun günlük ihtiyaçlar için ihtiyaçlarının karşılanmasında dış ticaret tarifelerinin düzenlenmesine büyük önem verilmektedir. Gerçek hayatta devletler bir şekilde dış ticarete müdahale ederler. Dış ticarete müdahalede kullanılan en önemli araçlardan biri gümrük tarifeleridir.

Azerbaycan'da dış ticaret politikasının hukuki desteği, 1994 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaretin etkinliğini artırmaya yönelik tedbirler hakkında” Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile oluşturulmuştur. Kararnamenin temel amacı, bir geçiş ekonomisinde ülkenin ihracat potansiyelini kullanma etkinliğini artırmak, uzlaştırma sistemini düzenlemek ve iç pazarın korunmasını güçlendirmek olmuştur. Takas operasyonlarının kısıtlanmasını ve stratejik malların ihracını sadece cumhurbaşkanının izni ile sağladı. Kararname, piyasa ekonomisine geçişin başlamasıyla bağlantılı olarak dış ticaretteki boşlukları gidermeyi amaçlamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanununun 10 Haziran 1997 tarihinde kabul edilmesinden sonra, 20 Haziran 1995 tarihinde kabul edilen “Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Tarifeleri Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun esas olarak, dış ticaretin devlet tarafından düzenlenmesinde önemli bir araç olan gümrük tarifesinin oluşturulması ve uygulanması ile Azerbaycan Cumhuriyeti

gümrük sınırını geçen mallar üzerindeki vergilerin tahsili ile etkin bağlantının sağlanmasına ilişkin kuralları belirlemektedir (Əliyev, 2003, s. 21).

Grafik 1.13: Dış Ticaret Dengesi (milyon ABD doları, 2000-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021

Grafik 1.13 dış ticaret dengesini göstermektedir. 2000 yılına kıyasla 2021 yılında dış ticaret dengesinde dalgalanmalar ve 12 kat artış görülmektedir. Yani 2000 yılında dış ticaret dengesi 2917,3 milyon ABD doları iken 2021 yılında bu gösterge 35556,4 milyon ABD doları olmuştur. Ayrıca grafik 2.13'ten de son 20 yılın en yüksek dış ticaret dengesinin 2008 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Böylece 2008 yılında dış ticaret dengesi 54926 milyon ABD doları olmuştur. Bu da 2002-2007'ye göre 18 kat artış anlamına gelmektedir. Daha sonra 2009'da 2,6 kat azalmış, 2010'da 1,5 kat arttı ve 2011'de 1,3 kat artmıştır. 2015 yılından 2021 yılına kadar dış ticaret cirosunda düşüş görmek mümkündür.

Azerbaycan'da devlet düzeyinde bir dizi gerekli önlemin uygulanması, stratejik ürünlerin ithalat ve ihracatında tüm gerçek ve tüzel kişilerin eşit haklarının sağlanması ve tekelleşmenin önlenmesi yönünde çalışmalar yapılması, iç pazar pazarlamasının doğru tanımlanması, gümrük ilişkilerinin sadeleştirilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve uygun bir yatırım ortamının

yaratılması, gelecekte dış ticaret ciro hacminin artırılmasına zemin hazırlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİNİN VERGİ SİSTEMİNE ETKİSİ

2.1. AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILIŞ SÜRECİ

Sovyet imparatorluğunun çöküşünün bir sonucu olarak, çok sayıda bağımsız devlet ve bunların dünya toplumu ile 70 yıldır kesilen ilişkileri yeniden kurulmaya başlanmıştır ve bu da yeni bir ekonomik alanın oluşumunun yolunu açmıştır. Bu süreç, TRACECA programı olarak adlandırılan Büyük İpek Yolu'nun temellerinin atılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır (Vəliyev, 2008: s. 97).

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın ilk hedefi, dünya toplumunun eşit bir üyesi olarak hareket etmektir ve Azerbaycan'ın bunu başardığı da günün gerçeğidir. Kısacası Azerbaycan bu görevi başarıyla yerine getirmiş ve 1991 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı'na, 1992 yılında AGİT, BM ve diğer uluslararası kuruluşlara üye olarak amacına ulaşmıştır (<https://sesqazeti.az/news/mia/915887.html>, 2022).

Dolayısıyla, Azerbaycan'ın dışa açılma sürecinin bağımsızlığını kazanmasından sonra yani 1991 yılından itibaren başladığını söyleyebiliriz.

Azerbaycan'ın bölgesel ve küresel düzeyde enerji güvenliğine katkı sağladığı açıktır ve bu, tüm dünyada takdirle karşılanmaktadır. Tarih ve zamanın geçişi, Azerbaycan'ın Bağlantısızlar Hareketi'ne üyeliğinin en iyi karar olarak kabul edildiğini doğrulamıştır. Birleşmiş Milletler'den sonra en fazla üyeye sahip uluslararası örgüt olan Bağlantısızlar Hareketi'ne üye olarak bu örgüte önemli katkılarda bulunmuş ve Azerbaycan bu örgütün katkılarının uluslararası hukuka uygun olarak yapılmasında büyük rol oynamıştır (<https://sesqazeti.az/news/mia/915887.html>, 2022).

Örneğin 44 günlük savaş dönemi buna örnek olabilir.

Dünya toplumuyla bütünleşme, aynı zamanda uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin daha da genişletilmesi ve karşılıklı işbirliğine dayalı bir kalkınma platformunun oluşturulması, Azerbaycan'da uygulanan politikanın ana hedeflerinden biridir, çeşitli yönlerde defalarca teyit etmiştir. Özellikle

uluslararası kuruluşlar ve dünya toplumu ile karşılıklı işbirliği ve dışa açılım sürecinin ekonomik açıdan da Azerbaycan için önemli olduğunu belirtmek gerekir. Petrol dışı sektöre yabancı yatırım çekmek ve Azerbaycan'ın mevcut potansiyelini daha geniş anlamda ekonomik değere dönüştürmek açısından dışa açılım sürecinin önemi yadsınmamaktadır.

Azerbaycan'da son yıllarda meydana gelen büyük değişimler, ülkede tanıtılan modernleşme çizgisi, başarılı ekonomik başarılarla yakından bağlantılıdır. Bugün son altı yılda GSYİH büyümesi açısından dünyadaki lider konumunu koruyabilen, devlet bütçesini kısa sürede 10 katından fazla artırabilen ikinci bir devlet bulmak zordur. Aynı zamanda Azerbaycan, bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınmasına hizmet eden önemli devlet programlarını, kararnameleri ve emirleri başarıyla uygulamıştır (Adıgözəlov, 2010, s. 3).

Azerbaycan'ın bugünkü ekonomisi Kafkasya'da ilk sırada yer almaktadır. Aynı zamanda, sosyalizmin yaygın olduğu tüm alanda en hızlı büyüyen ekonomidir. Ülkede son yıllarda istikrar ve gelişme, ülke ekonomisinin üç katına, bütçenin 10 katından fazlasına, 2 milyar 150 milyon dolarlık askeri harcamaya ve kişi başına düşen gelirin gelişmekte olan ülkeler düzeyine çıkmasına olanak sağlamıştır. Rekabet endeksine göre Azerbaycan dünyadaki 60 ülke arasında ve post-sosyalist alanda ilk sırada temsil edilmektedir. Azerbaycan, kişi başına doğrudan yabancı yatırım açısından bölgede lider ve dünyada ilk on içinde yer almaktadır (Adıgözəlov, 2010, s. 3).

Dünyanın önde gelen finans ve derecelendirme kuruluşları, uzmanlar Azerbaycan'ın hızlı ekonomik gelişimini, ülkede piyasa ekonomisi ilkelerinin yerleşmesini, liberal bir ekonominin yaratılmasını vurgulamaktadır. Bu göstergelerin bir sonucu olarak, Azerbaycan bu kuruluşların raporlarında önde gelen pozisyonlardan birini işgal etmektedir. Dünya Ekonomik Forumu, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Goldman Sachs, Uluslararası Finans Kurumu, CIS İstatistik Komitesi, Standard & Poor's ve Fitch Ratings ve diğer kuruluşların raporlarının Azerbaycan'da yatırım için olumlu olması tesadüf değildir. Hükümet, yabancı yatırımcılar için uygun yatırım fırsatları sağladı ve diğer önlemleri yoğunlaştırmıştır. Hükümetin ekonomik stratejisinin etkinliği, Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu'nun hükümet düzenlemelerinin kalitesi ve 181 ülkedeki küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki etkisine

ilişkin “İş Yapmak-2009” adlı en son raporuyla doğrulanmıştır. Azerbaycan, reformların hızında bir dünya lideri olarak kabul edilmektedir. 2009-2010 Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, Azerbaycan'ı BDT ülkeleri arasında birinci sıraya taşımıştır. Uluslararası Para Fonu'na göre, önümüzdeki altı yıl içinde Azerbaycan'da kişi başına düşen gelir dünyadaki en hızlı oranda (yüzde 252.6) büyüyecektir (Adıgözəlov, 2010:s. 3).

Sosyo-ekonomik alandaki başarılar, küresel ekonomik ve finansal kriz bağlamında Azerbaycan ekonomisinin olumlu dinamiklerine yansımaktadır. Kriz yılında çoğu BDT ülkesinde ekonomik durumun bozulması - Rusya'da GSYİH'da yüzde 14, Kazakistan'da yüzde 1,5, Beyaz Rusya'da yüzde 4,6, Kırgızistan'da yüzde 12,7, Moldova'da yüzde 24,6, Rusya'da yüzde 20'lik bir düşüşün arka planına karşı Ermenistan, Tacikistan'da yüzde 11,4 ve Ukrayna'da yüzde 29,6. Azerbaycan'da yüzde 9,3'lük bir büyüme elde edilmesi, açık bir gelişme göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde sanayide yüzde 5, tarımda yüzde 3'lük büyüme, küresel ekonomik gerilemenin içinde bulunduğumuz aşamasında oldukça dikkat çekici rakamlardır. Önemli sonuçlardan biri de cumhuriyetin stratejik döviz rezervlerinin önceki yıllara göre 1 milyar dolar artarak 19,1 milyar dolara ulaşmasıdır. Genel olarak, son altı yılda Azerbaycan ekonomisi üç kat, bütçe harcamaları ise 10 kattan fazla büyümüştür. Sadece 2009 yılında ülke ekonomisine 9,2 milyar dolar yatırım yapıldı ve bunun 7,3 milyar doları yerli yatırım oldu. Azerbaycan yabancı ülkelere de büyük yatırımlar yapmaktadır. Böylece Azerbaycan'ın yabancı ülkelerin ulaştırma ve enerji sektörlerine yaptığı yatırımlar şimdiden 7 milyar doları aşmıştır. Son altı yılda yaratılan toplam yeni iş sayısı 900.000'e ulaşmıştır (Adıgözəlov, 2010, s. 3).

Azerbaycan'da geçmiş yıllarda gözlenen ekonomik gelişme hızı bugün de devam etmektedir. Devam eden küresel ekonomik kriz, azalan GSYİH, sınırlı yatırım ve kredi olanakları, birçok ülkenin ulusal para birimlerinin devalüasyonu, artan işsizlik, siyasi istikrar ve ülke potansiyelindeki ekonomik büyüme nedeniyle bazı ülkelerde ekonomik durumun kötüleşmesine rağmen, Azerbaycan ekonomisini krize dayanıklı hale getirerek Azerbaycan'ı en iyi gelişme umutlarına sahip ülkelerden biri haline getirmiştir. Ülke ekonomisindeki sürdürülebilir kalkınma, artan gelir ve ücretler de dahil olmak

üzere nüfusun refahının iyileştirilmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmuştur.

Dünya tarihinde daha önce hiç bu kadar hızlı bir ekonomik gelişme görülmemiştir. Uzmanlara göre, iş performansında böylesine önemli bir gelişme, iş ortamını serbestleştirmek için alınan pratik önlemler ve buna paralel olarak iş ve çalışma mevzuatındaki değişikliklerden kaynaklandı. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 30 Nisan 2007 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde girişimciliğin geliştirilmesi için bazı önlemler hakkında” kararnamesinin, uygulanması ile ilgili olarak, iş kurma dahil olmak üzere bazı alanların düzenlenmesi sürecini kolaylaştırmak gibi pratik önlemler ve “tek durak noktası” ilkesinin uygulanmasına dikkat edilmelidir (<https://e-qanun.az/framework/12975> 2022).

Azerbaycan'ı Güney Kafkasya bölgesinde önemli bir oyuncu yapan küresel enerji ve iletişim projelerinin uygulanması, ülkede piyasa ekonomisi ilkelerinin tam olarak oluşturulması, petrol dışı sektöre, özellikle bölgesel kalkınmada yabancı yatırımın yönlendirilmesi, uygun bir iş ortamı yaratılması, işsizliğin çözülmesi, maddi refahın iyileştirilmesi, orta sınıfın oluşumu için temel bir temel oluşturulması ve altyapının modernizasyonu, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2003-2010 yıllarında izlediği ekonomi politikasının öncelikli alanları olarak dikkat çekmektedir.

Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracak önlemler hakkında” ve “Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınmasına ilişkin Devlet Programının onaylanması üzerine (2004-2018)” kararnameleriyle Cumhuriyet, yeni bir gelişme aşamasının temellerini atmıştır. Devlet programının başarılı bir şekilde uygulanması, petrol dışı sektörün gelişimini hızlandırmak, girişimcilik için devlet desteğini artırmak, nüfusun maddi refahını, sosyal ve yaşam koşullarını önemli ölçüde iyileştirmek, sorunlu işletmeleri eski haline getirmek için geniş fırsatlar açmıştır.

Devlet programlarının uygulandığı 2004-2018 yılları arasında gayri safi yurtiçi hasıla, petrol dışı sektörde 2,8 kat, sanayide 2,6 kat ve tarımda 1,7 kat olmak üzere 3,3 kat artmıştır (<https://youthfoundation.az/wp->

content/uploads/2019/04/Regionların-inkisafı-Dovlet-Proqramı_2019-2023.pdf, 2022).

Bu dönemde uygulanan hedefe yönelik tedbirler sonucunda ülkede 1,5 milyonu kalıcı olmak üzere 2 milyondan fazla yeni iş ve 100 binden fazla işletme yaratılmış, işsizlik yüzde 5'e, yoksulluk seviyesi yüzde 5,1'e gerilemiştir (https://youthfoundation.az/wp-content/uploads/2019/04/Regionların-inkisafı-Dovlet-Proqramı_2019-2023.pdf, 2022).

Azerbaycan küresel mali krizden kayıpla çıkan ülkeler arasında yer almaktadır. Elbette mevcut ekonomik krizden şu ya da bu derecede etkilenmeyen ülke kalmamıştır. Azerbaycan da sistemik risklerin küresel ekonomideki etkisini hissetmiş, ancak bunları oldukça başarılı bir şekilde aşmıştır. Bunun temel nedeni, ülke liderliği tarafından başarıyla uygulanan kriz karşıtı önlemlerle ülke ekonomisinin istikrarını korumaktır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2009 yılı Ocak ayında Azerbaycan Hükümeti ve yetkili uluslararası uzmanlar ve analistler toplantısında dile getirdiği "Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın krize karşı 7 adımı" Olaylar programının ideolojisinin bu şekilde nitelendirdikleri belirli unsurları dünya basınında yayınlanmış ve çok ciddi bir şekilde propagandası yapılmıştır. Bu ideolojiye dayanarak: (1) tüketici fiyatlarını düşürme ihtiyacı; (2) Tekellerle mücadele; (3) ulusal bankalara destek ve krediler ile faiz oranları üzerinde kontrol dahil olmak üzere mali izleme; (4) Reel ekonomide yatırımın devam etmesi; (5) Sosyal yükümlülüklerin desteklenmesi; (6) Sanayi işletmelerinin iç piyasaya yönlendirilmesi; (7) Gıda güvenliği gibi konular. Küresel krize karşı önleyici tedbirlerin zamanında uygulanması, ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan ülke ekonomisinin çeşitlendirilmesi politikasının başarılı bir şekilde sürdürülmesi, ana üretim alanlarının uzlaştırılması, kalkınma potansiyelinin Türkiye'de hayata geçirilmesi, karşılıklı yardım mekanizmasının temeli, mevcut sürdürülebilir kalkınmayı sağlamıştır.

2.1.1. Azerbaycan'ın Uluslararası Ekonomik ve Finansal Kurumlarla İlişkileri

2.1.1.1. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile İlişki

Azerbaycan Cumhuriyeti IMF'ye üye olduğundan beri, ülkede ekonomik reformların uygulanması için Fonun yakın katılımıyla 6 program geliştirilmiş ve başarıyla uygulanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Eylül 1992'den beri IMF üyesidir. 1995'ten beri IMF ülkemizde ekonomik reformların uygulanmasıyla yakından ilgilenmektedir. Cumhuriyetimizin Fona kabul edildiği tarihteki ilk kotası 117 milyon SDR (168 milyon ABD Doları) iken, 28 Ocak 2000 tarihinden itibaren kotamız yeniden gözden geçirilerek 160,9 milyon SDR'ye yükseltilmiştir. IMF'e üye olunmasından bu yana, Azerbaycan'da ekonomik reformların uygulanmasına yönelik çeşitli programlar IMF'in doğrudan katılımıyla geliştirilmiş ve başarıyla uygulanmıştır (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 114).

1995-1996 yıllarında IMF STF kredisi ile Azerbaycan'a 58,5 milyon SDR fonu sağlanmıştır. Kredinin amacı, piyasa ekonomisine geçişle ilgili reformları finanse etmektir. Kredi, ortalama %1,9-3,5 (ödeme süresi 4,5 yıl) ile 10 yıl süreyle verilmiştir. Kredinin 39,0 milyon SDR'lik kısmı Fon'a iade edilmiştir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s.114).

IMF, 1996-2014 yıllarında Azerbaycan'a 500 milyon AZN SDR kredisi sağlamıştır. Kredi, cumhuriyetin ödemeler dengesini güçlendirmek ve ödemeler dengesini iyileştirmek amacıyla ekonomik reform programlarının uygulanması için tahsis edilmiştir. Kredi, 12 yıllık bir süre için yıllık %0,5 oranında (ödeme süresi 5,5 yıl) verilmiştir. Kredinin 13.2 milyon SDR'si Fon'a geri ödenmiştir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s.114).

Uluslararası Para Fonu (IMF), ülkenin ödemeler dengesi açığını finanse etmek amacıyla 1995 yılında Azerbaycan'a 58,5 milyon SDR tutarında SDR fon sağlamıştır. Kredi, yıllık ortalama %3-4,5 faiz oranıyla (ödeme süresi 3 yıl) 6 yıla bölünmüştür. Bu tür krediler için alınan fonların tamamı IMF'ye iade edilmiştir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s.114).

1999 yılında IMF, SSFF kredisi kapsamında Azerbaycan'a 56,3 milyon SDR tahsis etmiştir. Kredinin temel amacı, o dönemde Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik kriz ve hiperenflasyonun Azerbaycan'a ani olumsuz etkilerini önlemek olmuştur. Kredi, yıllık ortalama %1,9-3,5 (3 yıllık ödemesiz dönem) ile 5 yıllık bir süre için verilmiştir. Tahsis edilen kredinin 49,3 milyon SDR'lik kısmı Fona iade edilmiştir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s.114).

Bu ölçekte mali yardım sağlamak, ekonomik istikrar veya “verimlilik kriterleri” olarak adlandırılan programlara bağlı kalmayı ve bunların uygulanmasını gerektirir. Bu koşullara uyulması, ülkenin sonraki reformlar için IMF'den mali yardım almasına olanak sağlayacaktır. Doğrudan veya dolaylı olarak ödemeler dengesine ilişkin mali yardım almak için kriterler aşağıdaki gibidir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s.115):

- Ulusal Banka sektöründeki maksimum genişleme seviyesi belirlenmelidir. Bu tedbirin amacı, ekonomideki parasal likiditenin büyümesini engellemek, böylece iç ve dış varlıklar arasındaki dengeyi bozarak döviz rezervleri dengesini azaltmaktır.
- IMF'nin imtiyazlı yapısı, kısa ve orta vadeli devlet teminatlı ve teminatsız ticari kredilerin kısıtlanmasını gerektirmektedir. Bu tür krediler dış borç servisini ağırlaştırmaktadır. Dolayısıyla hem kısa vadeli hem de pahalıdırlar.
- Merkez Bankası, IMF'nin talebi üzerine gerekli döviz rezervlerini tutar. Bunun başlıca nedeni, IMF ve DB kredilerinin yanı sıra petrol ikramiyeleridir.
- IMF'nin temel koşullarından biri, dış ticarete öncülük etmesi ve cari fazlalar üzerindeki kur kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Bu, 1996-1997 yıllarında ülkenin ekonomi politikasına yansımıştır. Dış ticaret operasyonlarının tüm nicel kısıtlamaları, lisanslamaları ve kotaları kaldırılmıştır. Döviz işlemleri için liberal bir rejim oluşturulmuştur. Ayrıca Merkez Bankası'nın döviz gelirlerinin bir kısmı ihracatçılar tarafından silinmiştir.

Doğası gereği, ilk hüküm ekonominin genel maliyetlerini düşürmeyi amaçlamaktadır.

IMF'nin Azerbaycan ile yaptığı çalışmanın tamamı boyunca (1992-2009), ülke 248 milyon doları imtiyazlı kredi olmak üzere toplam 363 milyon dolar kredi almıştır.

YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER

Projenin adı	Kredi		Faiz oranı	Ek süre (yıl)	Kullanılan miktar	Kalan miktar	Fona iade edilen tutar	Fona ödenecek tutar
	Tutar	Süre						
Azerbaycan Hükümetine doğrudan krediler								
STF kredileri	58.50	19.04.1995 21.11.2005	1.9- 3.5	4.5	58.50	0.0	39.0	19.50
ESAF kredisi	93.60	20.12.1996 14.04.2008	0,5	5.5	81.90	11.70	13.20	68.70
EFF kredisi	58.50	20.12.1996 27.01.2009	1.9- 3.5	4.5	53.20	5.30	13.30	39.90
SSFF kredileri	56.30	26.01.1999 27.01.2004	1.9- 3.5	3	56.30	0.0	49.30	7.0
PRGF kredileri	80.50	02.07.2001 02.07.2010	0,5	5	41.90	38.60	0.0	41.90
Toplam: milyon.SDR	347.40				291.8	55.60	114.80	177.0
Toplam: milyon.SDR	514.15				431.86	82.29	169.90	261.96

Tablo 2.1: Azerbaycan'da Ekonomik Reformlar İçin IMF Kredileri

Kaynak: Yazar tarafından IMF'nin resmi web sitesine göre hazırlanmıştır.

IMF, 2005 yılından bu yana Azerbaycan'a kredi sağlamamaktadır. Azerbaycan, IMF'ye mali yardım başvurusunda bulunmamıştır. 2005'ten beri Azerbaycan'ın IMF fonlarına başvurmasına gerek kalmamıştır, bu nedenle 2006'dan beri IMF ve Azerbaycan, Fon Tüzüğü'nün IV. Maddesine ilişkin istişareler ve makroekonomik politikanın ana alanlarındaki teknik yardım misyonları çerçevesinde işbirliği yapmaktadır (Azərbaycan - Beynəlxalq Valyuta Fondu, <https://lib.aliyev-heritage.org/az/642922.html>, 2022).

Azerbaycan Hükümeti'nin dış borçların sınırlandırılması ve ertelenmiş ödemeler alanında IMF ile işbirliği, ödemeler dengesinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Harcama limitleri Azerbaycan Hükümeti tarafından garanti edilen veya uygulanan kısa vadeli dış borçlanmalar için geçerlidir (bu aynı zamanda Merkez Bankası ve hükümet adına hareket eden diğer kurumlar için de geçerlidir). Kısa vadeli borç, tüm kısa vadeli borçların yanı sıra altın takaslarını (altın teminatı temelinde bir kredi almak için diğer

merkez bankalarıyla yapılan resmi bir anlaşma) içerir. Ancak, ithalatı finanse etmek için verilen normal krediler bu kategoriye girmemektedir (Azərbaycan - Beynəlxalq Valyuta Fondu, <https://lib.aliyev-heritage.org/az/642922.html>, 2022).

Uzatılmış ödemeler ise devlet güvencesi altındadır. IMF düzenlemeleri uyarınca, Azərbaycan'ın IMF düzenlemelerinin XIII. Maddesine aykırı olan ikili ödeme anlaşmaları imzalamasına, ayrıca mevcut uluslararası işlemlerde ödeme ve transferlerin oluşturulmasına kısıtlamalar getirilmesine ve güçlendirilmesine, Döviz kuru rejiminin değiştirilmesine izin verilmemektedir.

İMF'nin Azərbaycan'daki faaliyetlerinin ana yönü, ödemeler dengesinin istikrarını sağlamak için yeterli miktar ve kalitede bir döviz rezervi oluşturmaktır. Düzenleyici programın amacı, üç aylık petrol dışı konsorsiyum ithalatını finanse etmek için yeterli hacimde bir rezerv oluşturmaktır. Bunun için Merkez Bankası, rezerv yönetimi politikasını sürekli geliştirmelidir.

Uluslararası Para Fonu'nun Anlaşma Maddeleri 22 Temmuz 1944'te Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nda (Bretton Woods, New Hampshire) kabul edildi. İlk başta 29 ülke tarafından kabul edilmiş ve o zamandan beri toplamda 190 Üye ülke tarafından imzalanmış ve onaylanmıştır. Azərbaycan da İMF üyesi olduğu zamandan İMF anlaşma maddelerini kabul etmiştir. Teşkilatın tüzüğü olarak, Maddeler, 'uluslararası parasal sorunlar üzerinde danışma ve işbirliği için makine sağlayan kalıcı bir kurum aracılığıyla uluslararası parasal işbirliğinin' teşvik edilmesini içeren Fonun amaçlarını ortaya koymaktadır. Maddeler ayrıca Teşkilatın yetkisini ve üyelerinin hak ve yükümlülüklerini, yönetim yapısını ve organlarının rollerini belirlemekte ve Özel Çekme Haklarına ilişkin işlem ve işlemlerinin yürütülmesi ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere çeşitli faaliyet kurallarını ortaya koymaktadır. İMF'nin temel işlevleri, uluslararası para sisteminin gözetimi ve üyelerin ekonomik ve mali politikalarının izlenmesi, ihtiyacı olan üye ülkelere Fon kaynaklarının sağlanması ve teknik yardım ve mali hizmetlerin sağlanmasıdır. 1944'te kabul edilmelerinden bu yana, Anlaşma Maddeleri, 15 Aralık 2010'da (26 Ocak 2016'dan itibaren geçerli) kabul edilen en son değişiklikle yedi kez değiştirilmiştir. Maddeler, Güvernörler Kurulu tarafından kabul edilen Fon Tüzüğü ile tamamlanır ve kendilerine Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen Kurallar ve Yönetmelikler eklenir. Merkez bankaları, döviz varlıklarını etkin

bir şekilde yönetebilmek için rezervlerini çeşitli konvertibl para birimlerine ve en güçlü yabancı bankaların menkul kıymetlerine yatırmak zorundadır. IMF ile yapılan anlaşmaya göre, ödemeler dengesinin finansmanı için asgari rezerv seviyesi üç ayda bir belirlenmelidir (<https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>, 2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti, 2019 yılında Ulusal Özet Veri Sayfası (NSDP) aracılığıyla temel verileri yayınlamak için IMF'nin Gelişmiş Genel Veri Yayma Sisteminin (e-GDDS) tavsiyelerini uygulamıştır. e-GDDS, gelişmiş veri şeffaflığını desteklemek, istatistiksel gelişmeyi teşvik etmek ve veri yayma ile gözetim arasında sinerji oluşturmaya yardımcı olmak için 2015 yılında IMF tarafından kurulmuştur. NSDP, diğerlerinin yanı sıra ulusal hesaplar, devlet operasyonları ve borçları, para ve finans sektörü ve ödemeler dengesi hakkında temel makroekonomik veriler için tek duraklı bir yayın aracı olarak hizmet veren ulusal bir “veri portalıdır”. NSDP, İstatistiksel Veri ve Meta Veri Değişimini kullanan Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi tarafından barındırılmaktadır. Azerbaycan'ın NSDP'sine bir bağlantı, IMF'nin Yaygınlaştırma Standartları Bülten Kurulu'nda mevcuttur. NSDP, Maliye Bakanlığı, Devlet İstatistik Komitesi ve Azerbaycan Merkez Bankası tarafından yayınlanan istatistiklere bağlantılar içermektedir. NSDP aracılığıyla temel makroekonomik verilerin yayımlanması, ulusal politika yapıcılara ve yatırımcılara ve derecelendirme kuruluşlarına dahil olmak üzere yerel ve uluslararası paydaşlara, ekonomik koşulların ve politikaların izlenmesi için kritik öneme sahip bilgilere kolay erişim sağlayacaktır. Bu bilgilerin hem insan hem de makine tarafından okunabilir formatlarda kolayca erişilebilir hale getirilmesi, kullanıcıların zamanında verilere eşzamanlı erişime sahip olmasını ve daha fazla veri şeffaflığı getirmesini sağlayacaktır (<https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/02/22/pr1956-republic-of-azerbaijan-implements-imf-enhanced-general-data-dissemination-system?cid=em-COM-123-38424&fbclid=IwAR0c1pnC2Li74OwFE5-FJegcsbfZ62pgxPGBV-aPlrGiStc2MfYZJAyaVtc>, 2022).

2021'de Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeleri arasında özel çekme haklarının (SDR) dağıtımına ilişkin anlaşma yürürlüğe girmiştir. Anlaşma çerçevesinde Para Fonu'na üye ülkelere 456 milyar SDR veya 650 milyar dolar tahsis edilmiştir. Bu fonların 275 milyar doları gelişmekte olan ülkelere tahsis

edilmiştir. Özellikle Para Fonu, Gürcistan ve BDT ülkelerine 25 milyar dolar, Rusya'ya ise 17,5 milyar dolar ayırmıştır. Uluslararası Para Fonu tarafından 650 milyar dolarlık SDR tahsisi sırasında, cumhuriyet kotası dahilinde Azerbaycan'ın hesabına 375 milyon SDR veya 0,53 milyar SDR alınmıştır. IMF kararına göre ülkeler tahsis edilen SDR'yi diledikleri gibi kullanma hakkına sahiptir (<https://fed.az/az/maliyye/beynelxalq-valyuta-fondu-azerbaycana-530-milyon-dollar-ayiracaq-113205>, 2022).

Döviz rezervlerinin bir parçası olarak, diğer ev sahibi ülkelerden serbestçe dönüştürülebilir para birimleri elde etmek için SDR'ler tutulabilir veya değiştirilebilir. Ayrıca, dış ekonomik işlemlerde istikrarlı pozisyona sahip üye ülkeler, daha fakir ve daha zayıf ülkelerin krizden sonra ekonomilerini kurtarmalarına yardımcı olmak için gönüllü olarak tahsis edilen SDR'yi sağlayabilir. Azerbaycan'ın IMF'deki kotası 391 milyon SDR'dir (yaklaşık 555 milyon ABD doları), özel ağırlığı tüm fonların %0.08'idir (<https://fed.az/az/maliyye/maliyye-nazirliyi-sdr-in-bolusdurulmesi-cercivesinde-bvf-den-05-milyarddan-artiq-vesaitin-elde-etmesini-t-esdiqleyib-113413>, 2022).

Makroekonomik düzenleme programının önemli kısımlarından biri maliye politikasının şartlandırılmasıdır. Bu, bütçe açığını hem iç hem de dış finansman kaynaklarıyla sınırlar. Bu politika, politikayı destekler niteliktedir. Bu nedenle, bütçe harcamalarının önemli bir parçası olan genel ekonomik harcamaların azaltılması, ekonomi politikasının önemli bir aracı olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni, kısa vadede cari açığın ortadan kalkacak olmasıdır. Böyle bir stratejinin odak noktası dış borcu sınırlamaktır. Bu nedenle, IMF'ye göre, ödemeler dengesinin istikrarı öncelikle dış borcun aralığına bağlıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, IMF kronik ödemeler dengesi açığı olan ülkelere yardım sağlamaktadır.

67 | AZERBAIJAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİ VE VERGİ SİSTEMİNDE DEĞİŞİM

№	Projenin adı	Sözleşme kapsamında projenin maliyeti	Kullanılan kredi (cumhuriyetin borcu)	Yıllar
I	Uluslararası finansal kredilerin yapısal değişkenliği - toplam	5310.4	435.3	
	Bunların:			
	IMF:			
	- STF kredisi	88.9	88.9	1995-2005
	- Stand-by Kredisi	90.0	90.0	1995-1996
	- kredi ESAF	129.2	97.0	1996-2008
	- EFF kredisi	78.0	56.0	1996-2009
	BB (BIT):			
	- rehabilitasyon kredisi	57.5	67.0	
	- kurumsal ortak düzenleme	16.0	7.4	
	SAK kredisi	71.8	35.0	
II	Finansal yatırım projeleri için IFC kredileri			
	Toplam:			
	Bunların:			
	-Yenikend EES İnşaatı			1995
	- Bankanın su temini			
	-havacılık modernizasyonu			
	-havalimanı sistemi (AZAL)			
	- Bakü havaalanının ambulansı			
	- Bakü havalimanı inşaatı			
	-Mingachevir HES İnşaatı			
	-gaz şebekesi inşaatı			
	-petrol sektörüne teknik yardım			
	- k / t'ye teknik yardım			
	4.2- Kanalizasyon SES kanalizasyon			
	-elektrik sisteminin onarımı			
	-Alat-Gazi Muhammed karayolu inşaatı			
	-EP-300 tesisi inşaatı			
	-Mil-Mugan kollektör yapımı			
	-Türk ticari kredisi			

	-Türkiye yatırım kredisi		
III	BDT kredileri - toplam:	35.1	25.225
	Bunların:		
	-Özbekistan'dan teknik kredi	2.1	2.1
	-Türkmenistan'ın teknik kredisi	33.0	2.1
	Toplam:	1419.68	665.9

Tablo 2.2: Azerbaycan'da IMF Tarafından Finanse Edilen Projeler

Kaynak: <http://www.imf.org/external/data.htm>, 2022.

IMF yardımıyla geliştirilen ekonomi politikaları, ödemeler dengesinin güçlendirilmesini ve dış ticaret açığından pozitif dış ticaret dengesine geçişi sağlamalıdır. Böyle bir sektörün varlığı, fiyat oluşumundan üretimin yapısına ve makroekonomik politikaya kadar ekonomik sistemin tüm önemli özelliklerini etkilemektedir. Kaynakların bu şekilde yeniden yönlendirilmesi, ekonomide yapısal değişiklikler gerektirir. Azerbaycan ekonomisinde de benzer bir programın uygulandığı görülmüştür. Programın amacı, ekonomide kaynakların yeniden dağılımını hızlandırmak ve üretim faktörlerinin mobilizasyonunu engelleyen sınırların emtia sektörüne aktarılması için koşullar yaratmak ve bu süreci durdurabilecek sorunları hafifletmektir. Bir yapısal uyum programı genellikle aşağıdaki makroekonomik önlemleri gerektirir.

- Kamu yatırım programının etkinliğinin artırılması, kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve birçok kamu işletmesinin özelleştirilmesi dahil olmak üzere, kamu sektöründe kaynakların daha rasyonel kullanımını sağlamaya yönelik tedbirler.
- Dış ticaretin serbestleştirilmesi (ihracat sektörünün geliştirilmesi ve kısıtlayıcı ticaret önlemlerinin olumsuz etkilerinin azaltılması: tarifeler, kotalar, vb.), fiyat oluşumu alanında reformların uygulanması.
- Gümrük ve vergiler gibi devletin önemli ekonomik kurumlarının güçlendirilmesi (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 120).

Anlaşma Maddelerinin IV. Maddesi uyarınca, IMF, uluslararası para sisteminin etkin işleyişini sağlamak için üyelerinin ekonomik, mali ve döviz

kuru politikalarını denetleme yetkisine sahiptir. IMF'nin bu tür politikalara ilişkin değerlendirmesi, her üye ülkenin genel ekonomik durumunun ve politika stratejisinin kapsamlı bir analizini içerir. IMF ekonomistleri, veri toplamak ve analiz etmek ve hükümet ve merkez bankası yetkilileriyle görüşmeler yapmak için genellikle yılda bir kez üye ülkeyi ziyaret eder.

2.1.1.2. Dünya Bankası ile İlişki

Dünya Bankası ilk olarak Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olarak kurulmuştur. Terminolojik anlamda Dünya Bankası, “Uluslararası Kalkınma Birliği” ve “Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası” anlamına gelmektedir. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı, Uluslararası Yatırım Uyuşmazlık Çözüm Merkezi, yukarıda bahsedilen iki kurumla birlikte Dünya Bankası ailesini, yani Dünya Bankası Grubunu oluşturmaktadır. Dünya Bankası Grubu aşağıdaki kurumları ifade etmektedir (<https://www.bizimiyol.info/az/news/118062.html>, 2022):

- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD);
- Uluslararası Kalkınma Derneği (IDA);
- Uluslararası Finans Kurumu (IFC);
- Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MICA);
- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlık Çözüm Merkezi (ICCP).

Dünya Bankası kavramı, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Kalkınma Birliği ile sona ermektedir. Böylece yukarıda belirtilen 5 kurum birlikte yeni bir kavram, yani Dünya Bankası Grubu oluşturmaktadır. Dünya Bankası Grubu (WBG) bünyesindeki 5 kurum ile yoksulluğun azaltılması ve dünya ekonomisinin kalkınmasının garantörüdür. DBG, 185 üye ülke ile büyük bir ekonomik organizasyondur (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 122).

Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılından bu yana Dünya Bankası ile işbirliği yapmaktadır. Ancak bu ilişkiler, Başkan Yardımcısı Wilfried Talvits'in 14 Eylül 1995 tarihinde Bakü'ye yaptığı ziyaretin ardından genişlemeye başlamıştır. Ziyaret sırasında Azerbaycan hükümeti ve Dünya Bankası görüşmelerde bulunmuş, ikili ilişkiler ve önemli belgelere imza atmıştır. Bakü'de ofisini açan bankanın temsilciliği, Azerbaycan hükümeti ile ortak kredi projeleri başlatmıştır.

BM'nin uzman kuruluşlarından biri olan Dünya Bankası Grubu, şu finansal kurumları içermektedir: Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Birliği, Çok Taraflı Yatırım Sigorta Kurumu ve Uluslararası Finans Kurumu. Azerbaycan Cumhuriyeti tüm bu uluslararası kuruluşların üyesidir. Azerbaycan, Eylül 1992'de Dünya Bankası'na (WB-WB) ve Çok Taraflı Yatırım Sigorta Ajansı'na (MIA) ve Mart 1995'te Uluslararası Kalkınma Birliği'ne (IDA) ve Uluslararası Finans Kurumu'na (IFC) üye olmuştur (<https://www.bizimiyol.info/az/news/118062.html>, 01.12.2022).

Dünya Bankası'nın Azerbaycan'daki temel amacı, hem yatırım akışı hem de devlet bütçesinin finansmanı konusunda tavsiyelerde bulunmak ve piyasa ekonomisine geçiş sırasında ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamak için bu tür yardımları koordine etmek olmuştur. Özellikle DB, devletin petrol rezervlerini yönetmeye yönelik kurumsal kapasitesini artırmak için Azerbaycan hükümetiyle birlikte çalışmaktadır (Ölke iqtisadiyyatında xarici kreditlərin rolu, Azerbaycan qəzeti, 31 Ocak 2001).

Azerbaycan'daki Birinci Yapısal Reform Kredisi (SAC 1) 1997'de onaylanmıştır ve ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirme, mevzuat ve bankacılık reformlarını içermektedir. Ayrıca o dönemde Rusya'da yaşanan mali kriz sırasında Azerbaycan'ı olumsuz ekonomik etkilerden korumak için SAC 1 kapsamında 7 milyon dolar tahsis edilmiştir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 123).

İkinci Yapısal Reform Kredisi (SAC 2), Dünya Bankası'nın Azerbaycan için 60 milyon dolar tahsis edilen ekonomik reform programında yapısal reformların hızlandırılmasına yardımcı olmak için 12 Mart 2002'de onaylanmıştır. SAC 2'de devletin mali durumunun iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması için devletin harcamalarının etkin bir şekilde kullanılması, yerli ve yabancı işletmeler ve yabancı yatırımlar için ekonomik ortamın iyileştirilmesi, faydalı reformların uygulanması, ülkede kesintisiz elektrik arzı için bir mekanizma oluşturulması, buharlı ısıtma sistemi ve nüfusa temiz su sağlanması amaçlanmaktadır (<https://www.bizimiyol.info/az/news/118062.html>, 2022).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 4 Mart ve 8 Temmuz 2000 ve 18 Ocak 2001 tarihlerinde Bakü'de Dünya Bankası Azerbaycan, Ermenistan

ve Gürcistan Direktörü Judy O'Connor'u kabul ederek ülkedeki ekonomik reformlar hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu toplantıların amacı, banka temsilcisinin Azerbaycan Başbakanı ve diğer hükümet üyeleri ile yaptığı görüşmeler, Azerbaycan'a tahsis edilmesi planlanan fonlar ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın konumu hakkında devlet başkanına bilgi vermek olmuştur.

31 Aralık 2005 tarihine kadar, Dünya Bankası (Uluslararası Kalkınma Derneği aracılığıyla) Azerbaycan'a aşağıdaki alanlarda mali ve teknik yardım sağlamıştır: Bakü'nün su kaynaklarının yeniden inşası, çevrenin korunması, kültürel mirasın korunması, yeni bir alanda tarımın geliştirilmesi, temel, sulama ve drenaj sisteminin iyileştirilmesi, ülkedeki genel ulaşım altyapısının modernizasyonu, finans sektörünün gelişimi için teknik yardım, sağlık sektörünün gelişimi, kurumsal reformlar için teknik yardım, eğitim sektörü geliştirme projeleri. Mayıs 2005'te imzalanan bir bildiriye göre, Dünya Bankası, Azerbaycan Hükümeti, Asya Kalkınma Bankası (ADB), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler ile birlikte Kalkınma Programı (UNDP), “2015'e Kadar Yoksulluğu Azaltma ve Sürdürülebilir Kalkınma için Uzun Vadeli Strateji” adlı bir program başlatmıştır. Bu program kapsamında, Dünya Bankası on yıldır Azerbaycan'daki çalışmalarını belirlemiştir (<https://lib.aliyev-heritage.org/az/1731435.html>, 2022).

Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren en büyük finans kuruluşu olan Dünya Bankası, finansal yardım sağladığı ve dünya çapında dağıtımını yaptığı ülkelerin ekonomik kalkınmasına ilişkin yıllık bir rapor yayınlamaktadır. Büyük girişimciler ve büyük yatırım şirketlerinin yöneticileri tarafından dikkatle izlenen bu defterler, genel olarak olumlu ekonomik göstergelere sahip ülkelerde yabancı yatırım ve yeni teknolojilerin akışını teşvik edici bir etkiye sahiptir.

“Doing Business 2020” raporunda 190 ülke arasında 34. sırada yer alan Azerbaycan, iş kurma açısından 9., yapı ruhsatı alma açısından 59., elektrik şebekelerine bağlanma açısından 80. ve 44. sırada yer almaktadır. kredi edinmede 1., küçük yatırımcı haklarının korunmasında 105., vergi ödemesinde 40., sınır ötesi ticarete 83., sözleşme icrasında 28. ve iflas çözümünde 47. sırada yer almıştır. Azerbaycan'ın “Doing Business 2020” raporunda en yüksek sonucun elde edildiği alan kredilerin mevcudiyetidir. Böylece karmaşık iş

reformları çerçevesinde Taşınır Malların Takviyesi Hakkında Kanun ve Medeni Kanun'da yapılan uyarlamalar buna katkıda bulunmuştur. Böylece, son zamanlarda yapılan değişiklikler sonucunda yapılan sadeleştirmeler sonucunda, bir taşınır mal kategorisinin genel bir tanımının verilmesine, ileride edinilecek malın yüklenmesine, azami tutarın belirtilmesine izin verilmektedir. Azerbaycan kredi kullanılabilirliği açısından 190 ülke arasında ilk sırada yer almaktadır (<https://www.azerbaijan-news.az/view-176302/azerbaycan-doing-business-de-top-20-islamhatci-olkenin-sirasindadir>, 2022).

Dünya Bankası 25 yıldır Azerbaycan ile yakın işbirliği içindedir. Dünya Bankası ile yapılan ortaklık sırasında ülkemizde 50 proje kapsamındaki toplam yatırım tutarı 3,5 milyar doları aşmıştır. Bu projeler, kamu sektörü yönetişimi, sağlık ve eğitimden finans ve altyapıya kadar çok çeşitli sektörleri kapsamaktadır. Dünya Bankası ile işbirliğimiz, ortak bir strateji olan Ülke Ortaklığı Çerçevesine dayanmaktadır. Şu anda, Ülke Ortaklığı Çerçevesi 2015-2020'yi kapsamaktadır ve Azerbaycan'ın sürdürülebilir, kapsayıcı ve özel sektör öncülüğünde ekonomik kalkınmasını desteklemeyi amaçlamaktadır. Genel olarak, Dünya Bankası ile Azerbaycan arasındaki 25 yıllık ortaklık çerçevesinde aşağıdaki önlemler uygulanmıştır (<http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan>, 2022).

Dünya Bankası Azerbaycan'da tarım, sulama ve drenaj ağları ile kırsal altyapıyı geliştirmek için önlemler almıştır. Bilindiği gibi tarım, ülkenin stratejik sektörlerinden biri olarak nüfusun gıda ihtiyacını karşılamaktadır. Elbette bu krediler tarımı geliştirmeye yöneliktir. Genel olarak, Dünya Bankası piyasa ekonomisine geçiş, makroekonomik istikrar ve petrol gelir yönetimi, mültecilere ve yerinden edilmiş kişilere yardım, altyapı rehabilitasyonu (su, sulama, yollar), eğitim ve sağlık ve enerji sektörüne yatırım için reform programları uygulamaktadır. Sahadaki önlemler, kamu sektörü reformları, Tarım ve petrol dışı sektörlerde büyüme ve ayrıca istihdam yaratılması Azerbaycan'a yardımcı olacaktır. 2016-2020 Ülke Ortaklık Stratejisi çerçevesinde Azerbaycan'da Dünya Bankası ile işbirliği devam etmektedir. Ülke Ortaklık Stratejisi, Azerbaycan Hükümeti tarafından belirlenen ihtiyaç ve önceliklere dayalı bir ortaklık planı içermektedir. Dünya Bankası da ülkemizde bir dizi büyük tarımsal kalkınma projesini finanse etmiştir. Bu açıdan

Azerbaycan'da tarım alanında Dünya Bankası'nın uyguladığı projelere, kendilerine tahsis edilen kredilerin değerine bakabiliriz.

Tablo 2.3: Azerbaycan'da Dünya Bankası Desteğiyle Uygulanan Tarım Projeleri

Projenin adı	Projenin toplam maliyeti (milyon, USD)	Projenin finansman kaynakları		Proje süresi
		Dünya Bankası (milyon, ABD doları)	Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve diğer kuruluşlar (milyon, USD)	
Çiftlik Özelleştirme Projesi	28.8	14.7	14.1	1997-2003
Tarımsal Kalkınma ve Kredilendirme Projesi	33.7	30	3.7	1999-2006
Kırsal Yatırım Projesi	21.1	15	6.1	2004-2012
2. Tarımsal Kalkınma ve Kredilendirme Projesi	57.7	29.2	28,5	2006-2012
Kırsal Yatırım Projesi Ek Finansmanı	25.56	15	10.56	2008-2013
2. Azerbaycan Kırsal Yatırım Projesi	53.6	30	23.6	2012-2018
Tarımsal Rekabet Gücünün Güçlendirilmesi Projesi	53.25	34.5	18.75	2013-2020
2. Azerbaycan Kırsal Yatırım Projesi İçin Ek Finansman	50	50	-	2014 -

Kaynak: <http://projects.worldbank.org/search> 2022, Verilere dayalı olarak yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablodan da görüleceği üzere Dünya Bankası, Azerbaycan'da tarım alanında 8 projenin uygulanması için toplam 323,71 milyon ABD Doları tutarında 218,4 milyon ABD Doları tutarında mali yardım tahsis etmiştir. Bu rakam projelerin toplam maliyetinin %67,5'i kadardır. 6 tanesinin süresi dolmuştur. Şu anda Tarım Bakanlığı, Dünya Bankası ile birlikte üç büyük proje yürütmektedir. Bunlardan birincisi 2012 yılında başlatılan 2. Azerbaycan Kırsal Yatırım Projesi, ikincisi 2013 yılında başlatılan Tarımsal Rekabet Gücünü Güçlendirme Projesi ve üçüncüsü 2014 yılında başlatılan 2. Azerbaycan Kırsal Yatırım Projesidir. Ek Finansman” projeleridir. Süresi dolan projelerin Azerbaycan'da tarımsal gelişmenin hızını ne ölçüde etkilediği dikkat çekicidir. Öncelikle, süresi dolan 6 projenin kapsadığı dönemde tarımsal kalkınmanın dinamiklerine dikkat etmek yerinde olacaktır.

Azerbaycan ile işbirliği 2016-2020 Ülke Strateji Belgesi temelinde yürütülmektedir. Strateji, 21 Haziran 2015 tarihinde Dünya Bankası Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır. Strateji, 2 ana sektörü kapsamaktadır. Bunlar: kamu sektörünün yönetimi ve hizmetlerin gösterilmesi; ekonominin rekabet gücünü arttırmak.

Dünya Bankası, Azerbaycan'ın çeşitli sektörlerinde 54 projeye devlet garantili 4 milyar dolarlık kredi tahsis etmiştir. Bundan 51 proje tamamlanmış (3,6 milyar dolar), 3 proje devam etmektedir (511 milyon dolar).

Tamamlanan projelerin sektörlere göre dağılımı: ulaşım (3 proje) - 1145 milyon dolar, su temini ve kanalizasyon (4 proje) - 748 milyon dolar, tarım (9 proje) - 353.6 milyon dolar, sosyal (13 proje) - 324,7 milyon dolar, CQD - 400 milyon dolar, diğer (21 proje) - 596,1 milyon dolar

Uygulanan projelerin sektörlere göre dağılımı: ulaşım (1 proje) - 376.5 milyon dolar, adalet (1 proje) - 100 milyon dolar, tarım (1 proje) - 34,5 milyon dolar.

Dünya Bankası'na bağışçı olarak katılım: Uluslararası Kalkınma Derneği'ne 5 milyon dolar tahsis edilmiştir.

Azerbaycan Devlet Petrol Fonu (SOFAZ), Uluslararası Finans Kurumu'nun Varlık Yönetim Şirketi (Küresel Altyapı Fonu, Katalizör Fonu, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler Fonu) tarafından yönetilen üç fona 350 milyon dolar tahsis etmiştir.

27 Ekim 2021'de Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Dünya Bankası Grubu üyesi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası arasında “Bölgesel Yollar ve Kalkınma Projesi” için kredi tahsisine ilişkin 65 milyon ABD Doları (110,5 milyon manat) tutarındaki kredi anlaşması imzalanmıştır. Alınan kredi, Alat-Astara-İran İslam Cumhuriyeti devlet sınır karayoluna alternatif olan mevcut Yenikand-Bilasuvar kesiminin ikinci teknik seviyeye uygun olarak yeniden inşa edilmesi, yolun verimliliğinin ve güvenliğinin artırılması, yolun iyileştirilmesi ve iyileştirilmesidir. yeni karayolu hizmetlerinin kalitesi, yol çevresindeki lojistik ve pazar altyapısının yönetilmesi, bir model oluşturmaya ve diğer teknik yardımların sağlanmasına odaklanacaktır (<https://marja.az/78241/azerbaycan-dunya-banki-ile-yeni-kredit-muqavilesi-imzaladi-boyuk-meblegde-borc-alinir>, 2022).

1.	Aşamalı Adalet Hizmetleri ve Modern Mahkeme Altyapısı projesi için ek finansman	Yararlanıcı: Adalet Bakanlığı Süre: 2020-2024
2.	İstihdam destek projesi	Yararlanıcı: Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı Süre: 2020-2025.
3.	Bölgesel yollar ve geliştirme projesi	Yararlanıcı: Azerbaycan Otoyolları Devlet Ajansı Süre: 2021 - 2026 yıl.

Tablo 2.4: Dünya Bankası'nın Azerbaycan'da Uyguladığı Projeler

Kaynak: Süleymanov ve Nuri, 2005, s. 3.

2.1.1.3. Dünya Ticaret Örgütü ile İlişki

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 1995 yılında kurulmuştur. Örgütün merkezi İsviçre'nin Cenevre kentindedir. DTÖ'nün şu anda 164 üyesi vardır. Ayrıca 22 ülke ve çeşitli uluslararası kuruluşlar DTÖ'de gözlemci statüsüne sahiptir. DTÖ'nün temel amacı, uluslararası ticaretin liberalleşmesini en üst düzeye çıkarmak ve bunun için sağlam bir temel oluşturmak, böylece ekonomik kalkınmayı artırmak ve insanların yaşam standartlarını iyileştirmektir (<https://economy.gov.az/az/page/beynelxalq-elaqeler/> umumdunya-ticaret-teskilati-wto-ve-azerbaycan, 2022).

Örgütün ana görevi, Uruguay Turu çok taraflı ticaret müzakereleri (1986-1994) sonucunda oluşturulan Anlaşmalar Paketi temelinde üye ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri düzenlemektir (<https://marja.az/78241/azerbaycan-dunya-banki-ile-yeni-kredit-muqavilesi-imzaladi-boyuk-meblegde-borc-alinir>, 2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin DTÖ'ye üye olma niyetini ifade eden bir başvuru 1997 yılında DTÖ sekreterliğine sunulmuş ve 16 Temmuz 1997 tarihinde DTÖ Azerbaycan Sekreterliği bünyesinde bir Çalışma Grubu kurulmuştur. Çalışma grubu içinde Azerbaycan'ın DTÖ üyeliğine ilişkin çok taraflı görüşmeler yapılmaktadır. Çalışma Grubu'nun ilk toplantısı 2002 yılında Cenevre'de yapılmıştır. Çalışma Grubu toplantıları 2004 yılından bu yana düzenli olarak gerçekleştirilmektedir. 2008 yılında, Çalışma Grubu iki yıl aradan sonra ilk kez iki toplantı yapmıştır. Böylece, Çalışma Grubu'nun 5. ve 6. toplantıları 6 Mayıs ve 11 Aralık 2008 tarihlerinde Cenevre'de gerçekleştirilmiş ve Azerbaycan'a ilişkin ilk özet belgenin - Gerçeklerin Gözden Geçirilmesi - hazırlanmasına karar verilmiştir. Belge DTÖ sekreterliği tarafından hazırlanmış ve Azerbaycan tarafına sunulmuştur. Belgeye ilişkin görüş ve öneriler ilgili kurumlar tarafından dile getirilmiştir. Belgenin bir sonraki versiyonu, Müzakere Grubu üyelerine yorumları için dağıtıldı ve Çalışma Grubu'nun 10. toplantısında yeniden tartışılmıştır. 2012 yılında, Çalışma Grubu Cenevre'de 24 Şubat'ta 9. ve 7 Aralık'ta 10. olmak üzere iki toplantı yapmıştır. Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine ilişkin son 14. toplantısı 28 Temmuz 2017'de Cenevre'de yapılmıştır (<https://economy.gov.az/az/page/beynelxalq-elaqeler/umumdunya-ticaret-teskilati-wto-ve-azerbaycan>, 2022)

Azerbaycan Cumhuriyeti de DTÖ'ye katılım sürecinde ikili görüşmeler yapmaktadır. Görüşmelerde Azerbaycan'da mal ve hizmet piyasasına erişim ile ilgili konular ele alınmakta ve özel önem taşıyan alanların korunması için gerekli tedbirler alınmaktadır.

İkili müzakereler sonucunda 2007 yılında Türkiye ile ilk protokol, 2008 yılında Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri ile, 2010 yılında Gürcistan ile ve 2012 yılında Kırgız Cumhuriyeti ile sonraki protokoller imzalanmıştır. Bu protokollerde Azerbaycan'ın çıkarları tam olarak güvence altına alınmıştır.

Kanada, Ekvador, Güney Kore, Tayland, Endonezya ve Japonya ile 16-20 Aralık 2019 tarihlerinde Cenevre'de ikili görüşmelerin yanı sıra Cairns Tarım İhracatçı Ülkeleri Grubu üyeleriyle iç destek düzeyi konusunda kapsamlı tartışmalar ve istişareler yapılmıştır (<https://economy.gov.az/az/page/beynelxalq-elaqeler/umumdunya-ticaret-teskilati-wto-ve-azerbaycan>, 2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 2 Ağustos 2006 tarih ve 1583 Sayılı Kararnamesi ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından onaylanan "Eylem Planı", 39 normatif yasal işlemin DTÖ gereklilikleriyle uyumlu hale getirilmesini öngörmektedir. Bu kapsamda "Bitki Karantinası" ve "Bitki Koruması Hakkında" kanunlar yürürlükten kaldırılmış ve 18 adet normatif-hukuki belge kabul edilmiştir. 10 adet taslak belge hazırlanarak ilgili makamlarla da mutabakata varılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 17 Mayıs 2019 tarihli "Standardizasyon Hakkında" Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 30 Eylül 2019 tarihli "Teknik Düzenlemeye İlişkin" Kanunu kabul edilmiştir. Ayrıca 10 proje geliştirilmesi planlanmaktadır (<https://wto.az/azerbaycan-ve-utt/komissiya>, 2022).

DTÖ'ye katılım sürecini hızlandırmak için Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 22 Ağustos 2003 tarihli emri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin DTÖ'ye Katılımı için Hazırlıklar Komisyonu kurulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 27 Aralık 2019 tarihli Kararı Komisyonun yeni yapısı onaylanmıştır. Komisyon, ilgili milletvekillerinin bakan yardımcılarını, devlet komiteleri ve kurumlarının üst düzey yetkililerinden oluşmaktadır. Komisyonun başkanı Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Şahin Mustafayev'dir. Komisyon bugüne kadar 11 toplantı yapmıştır.

Halkın DTÖ üyelik süreci hakkında bilgilendirilmesine ve eğitilmesine özel önem verilmektedir. Bu kapsamda Ekonomi Bakanlığı ve çeşitli devlet kurumlarının temsilcilerinin katılımıyla DTÖ konulu yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiş, DTÖ ile ilgili broşürler basılarak üniversitelere, kütüphanelere, işadamlarına ve sivil toplum kuruluşlarına dağıtılmıştır. Buna ek olarak, www.wto.az Web sitesi oluşturulur ve en gerekli bilgiler bu sitede düzenli olarak yayınlanır. Ayrıca, bir GATS sorgulama merkezi kurulmuştur

ve ilgili yasal çerçeve wto.az'da mevcuttur (<https://wto.az/azerbaycan-ve-utt/komissiya>, 2022).

Farkındalık yaratma çalışmaları kapsamında uluslararası uzmanlar tarafından çeşitli projeler üzerinde araştırmalar yapılmış ve girişimcilere yönelik seminerler düzenlenmiştir. AB tarafından finanse edilen “DTÖ Üyelik Müzakereleri” de ticaret mevzuatını DTÖ kurallarıyla uyumlu hale getirmeyi, DTÖ üyeliği konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti adına müzakere edenleri çok taraflı ve ikili müzakerelerde desteklemeyi ve DTÖ hakkında kamuoyunu bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. “Bakanlığın Ticaret Politikası ve DTÖ Departman'ının desteklenmesi ve kapasite geliştirilmesi” projesi hayata geçirilmiştir. Proje 2018-2020 yıllarını kapsamaktadır. Proje kapsamında öğrenciler ve masterler arasında “Dünya ticaret sistemi ve Azerbaycan: mevcut durum ve kalkınma beklentileri” konulu bilimsel makale yarışması düzenlenmiştir.

2020 yılında, Ekonomi Bakanlığı tarafından başlatılan AB tarafından finanse edilen “Azerbaycan Hükümeti'nin DTÖ üyeliği ve diğer ticaretle ilgili önlemler konusundaki müzakerelerde kapasitesinin güçlendirilmesi” projesi başlatılmıştır. Projenin temel amacı, DTÖ üyeliği ve diğer ticaret müzakerelerinde Azerbaycan Hükümetini destekleyerek ticaret politikasını güçlendirmek ve aynı zamanda mal üretimi ve ticaretini genişletmeye yardımcı olmaktır. Proje şimdiye kadar ilgili kurumlarla bir dizi toplantı, yuvarlak masa toplantıları, fikri mülkiyet, serbest ve tercihli ticaret anlaşmaları ve ticaret güvenceleri hakkında broşürler hazırlamış, konuyla ilgili bir yaz okulu düzenlenmiştir (<https://wto.az/azerbaycan-ve-utt/komissiya>, 2022).

Azerbaycan'ın DTÖ üyeliği düzenli olarak analiz edilmekte ve sonuçlar ilgili devlet kurumlarına sunulmaktadır. Böylece, AB destekli DTÖ üyelik destek projesi çerçevesinde, bazı DTÖ üyelerinin taahhütlerine ilişkin gerçekleştirdiği reformlara ilişkin analiz belgeleri hazırlanmıştır. 2021 yılında hayata geçirilen Asya Kalkınma Bankası destekli proje çerçevesinde Azerbaycan'ın DTÖ üyeliğinin etkilerine ilişkin bir rapor hazırlanmış ve ilgili devlet kurumlarının katılımıyla tartışılmıştır (<https://wto.az/azerbaycan-ve-utt/komissiya>, 2022).

2.1.1.4. Diğer Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) 1991 yılında kurulmuştur ve merkezi Londra'dadır. Bankanın kuruluş nedenlerinden biri, o dönemde Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimin çöküşüne ve eski Sovyet bloğu ülkelerinde demokratik bir özel sektörün ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır. Halihazırda EBRD yatırım araçları, Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar 39 ülkede piyasa ekonomisi yaratmak için kullanılmaktadır (<https://minenergy.gov.az/az/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/avropa-yenidenqurma-ve-inkisaf-banki>, 2022).

EBRD, beş kıtadaki 69 ülkenin yanı sıra Avrupa Birliği ve Avrupa Yatırım Bankası'nın çıkarlarına hizmet etmektedir.

Banka yatırımlarının yardımıyla aşağıdaki alanlarda yardımcı olur (<https://minenergy.gov.az/az/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/avropa-yenidenqurma-ve-inkisaf-banki>, 2022):

- Yapısal ve sektörel reformların uygulanması;
- Rekabetin geliştirilmesi, özelleştirme ve girişimciliğin geliştirilmesi;
- Hukuk sisteminin ve finansal kurumların güçlendirilmesi;
- Özel sektöre yardımcı olmak için gerekli altyapının geliştirilmesi;
- Kurumsal yönetim için güvenilir bir iş sisteminin uygulanması.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılından beri EBRD ile işbirliği yapmaktadır. EBRD'nin Azerbaycan'daki ofisi 1993 yılından beri faaliyet göstermektedir. Banka ile Azerbaycan arasındaki işbirliği 2019-2024 yıllarını kapsayan Ülke Strateji Belgesi ile düzenlenmektedir.

Stratejiye göre, aşağıdaki alanlardaki projelerin finansmanı EBRD için bir önceliklidir:

- Rekabetçiliği ve iyi yönetişimi destekleyerek ekonomik çeşitliliği teşvik etmek;
- Finansal piyasaların gelişmesi yoluyla dayanıklılığın artırılması;
- Yeşil bir ekonomiye ve bölgesel bağlantıya geçişi desteklemek.

EBRD, Azerbaycan'da ekonominin çeşitlendirilmesini ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesini desteklemekte ve bu şekilde ülke ekonomisinde

olumlu değişiklikler elde etmeyi amaçlamaktadır. EBRD sadece Bakü'de değil, aynı zamanda bölgelerde de aktiftir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 151).

EBRD Azərbaycan'da 168 proje uygulamaktadır (11 kamu, 157 özel). Ülkemizdeki yatırımlar 3,6 milyar avro, ödemeler 2,4 milyar avro, portföy projeleri 1,4 milyar avro değerindedir. Projelerin %50'si enerji sektörünü kapsamaktadır.

Devlet garantili kredi miktarları aşağıdaki gibidir:

- Uygulanan: 9 proje (5 ulaşım, 3 enerji, 1 su) - 480 milyon ABD doları
- Yürütme: 2 proje (1 yol inşaatı, 1 enerji) - 1,2 milyar ABD doları

Özel sektöre tahsis edilen kredi tutarı aşağıdaki gibidir:

- 2017'de 8 proje - 39 milyon Euro
- 2018'de 4 proje - 16,1 milyon Euro

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu, EBRD Anonim Hisse Katılım Fonu'na (toplam değeri: 350 milyon Euro) 100 milyon Euro'luk bir yatırımla katılmaktadır.

EBRD Doğu Ortaklığı Yatırım Zirvesi 22 Kasım 2019'da Londra, İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. Zirveye Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Ali Asadov katıldı. Etkinlik çerçevesinde, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile EBRD arasında bir işbirliği anlaşması ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile EBRD arasında Azerbaycan'ın Doğu Avrupa Enerji Verimliliği Ortaklığı ve Enerji Verimliliği için Doğu Avrupa Ortaklığı'na katılımına ilişkin bir bağış anlaşması imzalanmıştır. Azerbaycan'ın EBRD'nin bağış topluluğuna katılımı konusunda da bir anlaşma imzalanmıştır.

Enerji sektöründe EBRD tarafından finanse edilen projeler (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 268).

Güney Gaz Koridoru Projesi - Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Gaz Koridoru CJSC'ye ("Borç Alan") 500 milyon dolara kadar kredi garantisi veriyor. Kredinin, borçlunun Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı projesi kapsamındaki yükümlülüklerinin bir kısmını finanse etmesi amaçlanmaktadır.

TANAP projesinin toplam maliyeti: 8,6 milyar dolar

Güney Gaz Koridoru CJSC'nin Payı: 5 milyar dolar

Yurtdışında Lukoil: Şah Deniz gaz kondensat sahasının geliştirilmesi. II - Proje sözleşmesi 15 Ocak 2014'te imzalandı. Önerilen finansman, Banka'nın açık deniz Şah Deniz gazının geliştirilmesiyle bağlantılı olarak Lukoil Overseas Shah Deniz Ltd'ye (LSD) fon tahsisinde önceden planlanmış bir artışa yöneliktir.

Finansmanın ilk aşamasında, sahanın işleyişini genişletmek ve mevcut terminal ve platform dahil olmak üzere daha ileri teknolojileri uygulamak için kullanılmalıdır.

Projenin toplam maliyeti 2,1 milyar dolar.

EBRD Finansmanı: 200 milyon dolar Büyük Kredi (sendikasyon değil).

Toplam proje maliyetleri: LSD'nin birinci fazının genişletilmesi ve modernizasyonu için projenin toplam maliyeti 2128 milyon ABD dolarıdır. LSD'nin 1. Aşaması için proje tahmini 212,8 milyon dolar.

Lukoil Shah Deniz Faz II Genişletme Projesi - LUKOIL Shah Deniz Ltd'ye (LOSD) Azerbaycan'da açık deniz gaz arama, üretim projeleri ve Şah Deniz sahasındaki ikinci üretim aşamasındaki payı için ek finansman sağlamak için bir kredi.

LUKOIL, Şah Deniz sahasında %10 hisseye sahiptir. Proje BP tarafından yönetiliyor. EBRD kredisi projesi, LUKOIL'in projeyi yurtiçi fonlarla finanse edebildiği ve dış krediye ihtiyaç kalmadığı için iptal edildi.

EBRD finansmanı: 100 milyon dolar

Toplam proje maliyeti: 400.000.000,00 USD

Lukoil Şah Deniz Faz II Projesi - LUKOIL, Şah Deniz sahasında %10 hisseye sahiptir. Proje BP tarafından yönetilmektedir. EBRD ve ADB, LUKOIL tarafından önerilen anlaşma için Yetkili Yönetici Organizatörler (SAT) olarak atandı.

Projenin toplam maliyeti: 3 milyar dolar.

EBRD Finansmanı: Toplam kredi tutarının 1 milyar dolar olması ve her bir SAT'nin 500 milyon dolar ayırması bekleniyor. Toplam kredi tutarının

yaklaşık yarısının hem EBRD hem de ADB'nin sendikasyon A/B Borç programlarına dayanması beklenmektedir.

“Azerbaycan'da Yenilenebilir Enerji İhalelerinin Desteklenmesi” projesi Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın teknik desteğiyle yürütülmektedir. Proje kapsamında müşavir firma “İhale Kuralları”, “Yeterlilik Koşulları” (RFQ) ve “Teklif Koşulları” (RFP) ile ilgili taslak dokümanlar hazırlayacaktır. Enerji Bakanlığı, teknik ve organizasyonel konular çerçevesinde BOEM potansiyeli olan 9 alanı belirledi ve ihalelere hazırlamayı planlamaktadır (<https://minenergy.gov.az/en/international-organizations-relations/europe-reconstruction-and-development-bank> , 14.07.2022).

İslam Kalkınma Bankası, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak için çalışmaktadır.

Banka, üye ülkelerin uygulamak istediği ilerici yatırım projelerine finansal destek sağlamakta, finansal kiralama yoluyla ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarını kolaylaştırmaktadır.

Azerbaycan, 4 Temmuz 1992'de İslam Kalkınma Bankası'na üye olmuştur.

İKB tarafından sağlanan krediler pahasına Azerbaycan'da hayata geçirilen projeler şunlardır:

Bakü katı atık yakma tesisi inşaat projesi;

Yevlah-Gence karayolu imar projesi;

Mingeçevir HES imar projesi;

Valvalachay-Takhtakorpu kanal yapım projesi;

Şirvan'da 780 MW Güney Sirkülasyon Buhar-Gaz Santrali İnşaatı.

İslam Kalkınma Bankası, İslami ilişkiler ilkesi çerçevesinde Azerbaycan ticari bankalarına destek sağlamıştır.

7 Azerbaycan bankası (Turanbank, International Bank of Azerbaijan, Rabitabank, Unibank, Bank Standart, Kovsarbank, Amrahbank) bu listeye dahil edilmiştir. Bu bankalardan sadece beşi İKB'nin 20 milyon dolarlık finans hattını kullanmıştır.

Azerbaycan için IDB bütçesi yaklaşık 150 milyon dolardır. İslam Kalkınma Bankası ile yapılan görüşmelere göre, Azerbaycan'da iki projenin - Alat-Gazimammad otoyolunun inşaatı ve Mil-Mugan kolektörünün - finansmanı için bir anlaşmaya varılmıştır. Toplam maliyeti 12,5 milyon ABD doları olan birinci proje için kredi geri ödeme süresi 20 yıl, 9,6 milyon ABD doları tutarındaki ikinci proje için kredi geri ödeme süresi 25,5 yıldır (Əliyev, Eminov, Süleymanov, Ələsgərova, 2016: s. 158).

Azerbaycan'ın yeni bağımsız bir müslüman ülke olması, İKB'yi ülkeye yoğun yatırım yapmaya teşvik etmiştir. Banka'nın temel amacı, sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için üye ülkelerin ve müslüman nüfusa sahip diğer ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 158).

İKB, Azerbaycan'daki birçok ekonomik projenin finansmanı için ülkeye 43 milyon İslam Dinarı (yaklaşık 58 milyon dolar) tutarında çeşitli krediler, hibeler ve teknik yardım sağlamıştır (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 158).

İKB, yoksulluğu azaltma ve yok etme projesinin bir parçası olarak Azerbaycan'a 557.000 \$ hibe tahsis etmiştir. Azerbaycan hükümeti de bu program için 115 bin dolar ayırdı. IDB, Azerbaycan'ın diğer bölgelerindeki yatırımları finanse etmek için kredi sağladı ve çeşitli projelere yardımcı olmuştur (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 158).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Girişimi Türkiye Cumhuriyeti'nin önerisiyle, Karadeniz Ekonomik İşbirliği İstanbul Deklarasyonu 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da Azerbaycan, Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanmıştır. Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna imzalanarak oluşturulmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Şartı'nın Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından 5 Haziran 1998'de Yalta'da imzalanması ve 1 Mayıs 1999'da belgenin yürürlüğe girmesiyle birlikte bu işbirliği mekanizması örgüt statüsünü almıştır. Şu anda organizasyon 13 üye ülkeyi içermektedir: Azerbaycan Cumhuriyeti, Arnavutluk Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti, Bulgaristan Cumhuriyeti, Yunanistan Cumhuriyeti, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Romanya, Cumhuriyeti. Sırbistan, Kuzey Makedonya

Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna. Örgütün Uluslararası Daimi Sekreterliği İstanbul'da bulunmaktadır. Karadeniz Bölgesinde uzun vadeli ve yakın işbirliğini teşvik etmenin yanı sıra bir dizi ilgili alanda ekonomik faaliyeti artırarak bölgede barış, istikrar ve kalkınmanın sağlanması KEİ'nin ana önceliklerinden biridir (<https://www.mfa.gov.az/az/category/regional-teskilatlar/azerbaycan-qara-deniz-iqtisadi-emekdasliq-teskilati-qdi-et-munasibetleri>, 2022).

2001'de kabul edilen ve 2012'de güncellenen KEİ Ortaklığının Güçlendirilmesine Doğru Geleceğe Yönelik KEİ Ekonomik Gündemi, kuruluş içindeki işbirliği için aşağıdaki alanları öncelikli alanlar olarak tanımlamaktadır: ticaret ve yatırım, gümrük, enerji, ulaşım, çevre koruma, bilim ve teknoloji, bilgi ve iletişim teknolojileri, eğitime yatırım, tarım ve gıda güvenliği, turizm, küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimi (<https://minenergy.gov.az/az/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/avropa-yeniden-qurma-ve-inkisaf-banki>, 2022).

Şart'a göre, KEİ içindeki işbirliği aşağıdaki mekanizmalar tarafından yürütülmektedir:

- Dışişleri Bakanları Konseyi;
- Kıdemli Memurlar Komitesi;
- Sekreterlik.

KEİ çerçevesinde işbirliği alanındaki faaliyetler 20 çalışma grubu aracılığıyla yürütülmektedir. Genel koordinasyon, organizasyonun İstanbul'daki sekreterliği tarafından yürütülür.

KEİ'nin kurucu üyelerinden biri olan Azerbaycan, teşkilat içinde aktif olarak işbirliği yapmakta ve etkinliğini artırmaya yönelik girişimleri desteklemektedir.

Azerbaycan, ticaret, gümrük, ulaşım, enerji, çevre, bilgi teknolojisi, bilim ve teknoloji ve diğerleri dahil olmak üzere bir dizi öncelikli alanda karşılıklı çıkarlar temelinde KEİ içinde işbirliğinin geliştirilmesine önem vermektedir.

Azerbaycan bugüne kadar KEİ'ye 4 kez (2003, 2004, 2009, 2018) başkanlık etmiş ve örgütün 20'den fazla farklı düzeydeki etkinliğine ev sahipliği

yapmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosu aynı zamanda Devlet Güvenlik Konseyi'nin daimi temsilcisidir.

1993 yılında kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenter Asamblesi, Karadeniz Havzası'nın 11 ülkesinden - Azerbaycan, Türkiye, Arnavutluk, Gürcistan, Bulgaristan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ermenistan ve Ukrayna - parlamenterlerini bir araya getirmektedir.

Mısırlı ve İsraili parlamenterlerin örgütte gözlemci statüsü bulunuyor. Her altı ayda bir, Meclis Başkanları alfabetik sıraya göre değişir.

1996 yılında kurulan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (BSTDB) 1 Haziran 1999'da faaliyete geçmiştir. Azerbaycan 2002 yılından beri bu Bankanın üyesidir.

24 Ocak 1997'den beri BSTDB, bölgesel işbirliği ilkelerini desteklemek üzere üye ülkelerde projeleri finanse etmek ve sermayeye katılmak için projeler uygulamaktadır. On bir ülke (Azerbaycan, Türkiye, Arnavutluk, Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan, Moldova, Romanya, Rusya, Yunanistan ve Ermenistan) uluslararası bir finans kuruluşu olan BSTDB'nin hissedarıdır (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 159).

Azerbaycan, BSTDB'de %5 hisseye sahiptir. Azerbaycan 11 üye ülke arasında kredi kaynağı alan ikinci ülkedir. Bu, bir bütün olarak bankacılık sisteminin güvenilirliğinden kaynaklanmaktadır. BSTDB, 3 yıl ödemesiz dönem ve yıllık Libor + %1 faiz oranı ile 10 yıl vadeli devlet garantili krediler sağlamaktadır. BSTDB, Azerbaycan bankalarına ipotek kredisi için 10 milyon dolar (%10,3), ticaret finansmanı için 47 milyon dolar (%48,5), küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanı için 24 milyon dolar (%24,7) ve çok amaçlı kredilere 16 milyon dolar (%16,5) tahsis edilmiştir (Əliyev, Eminov, Süleymanov ve Ələsgərova, 2016, s. 159).

Azerbaycan 1999 yılında Asya Kalkınma Bankası'na (ADB) katıldı ve o zamandan beri ADB krediler, hibeler ve teknik yardım için 4,61 milyar dolarlık onay vermiştir. ADB'nin Azerbaycan'a katılımı, ülkenin 2014-2018 için onaylanmış ortaklık stratejisine dayanmaktadır. Ülke Ortaklık Stratejisinin amacı, Azerbaycan ekonomisini çeşitlendirmek, yeni ekonomik fırsatları genişletmek, kapsayıcı kalkınmayı teşvik etmek ve kentsel ve kırsal alanlar

arasındaki eşitsizliği azaltmaktır. ADB'nin 2018-2020 Ülke Operasyonları İş Planı, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Aralık 2016'da kabul edilen Ulusal Ekonomik Perspektifin Stratejik Yol Haritası ile uyumludur. 2018-2020 yıllarında ADB'nin Azerbaycan'daki gösterge niteliğindeki devlet garantili kredi programı 900 milyon doları buluyor. Adi sermaye kaynakları, Asya Kalkınma Fonu ve diğer özel fonlarla finanse edilen krediler ve hibeler ile ilgili olarak Azerbaycan'a yönelik toplam fon tutarı 2,46 milyar dolardır (<https://minenergy.gov.az/az/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/avropa-yenidenqurma-ve-inkisaf-banki>, 2022).

Azerbaycan'da ADB destekli projeler kapsamında 240.000 kişi selin etkilerinden korunurken, ilk kez beş kırsal yerleşim biriminin 251.000'den fazla kişiye kaliteli ve güvenilir su temin edilmiştir. Azerbaycan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ADB destekli projeler kapsamında yaklaşık 135.000 kişiye modern teknoloji kullanılarak 24 saat su arıtımı sağlanmış ve yeterli atıksuyu arıtmak için ilk şehir kanalizasyon şebekesi yapılmıştır. Su kullanımını finanse etmek ve su talebini iyileştirmek için 24.700 eve su sayaçları kurulmuştur. ADB, Azerbaycan'da yaklaşık 325 km'lik (km) yeni ve iyileştirilmiş otoyolların ve kırsal yolların inşasına yardımcı olmuştur. Ağstafa ve Gazakh ilçelerinde ADB destekli projeler, 41,3 kilometrelik kırsal yolların rehabilitasyonu ve dört köprü'nün yeniden inşası yoluyla 16 köyün (20.500 nüfuslu) karayolu bağlantısını iyileştirmiştir. Yeniden inşa edilen kırsal yollar, yerel topluluklara okullara, pazarlara ve sağlık tesislerine mevsimlik ve kolay erişim sağlayarak seyahat süresini ve araç maliyetlerini önemli ölçüde azaltmıştır. Kırsal kesimde taksi hizmetleri uygun fiyatlarla hizmet vermeye başlamıştır. Köy yol levhaları restore edildi. ADB, daha güvenilir enerji tedariki sağlamak ve elektrik kesintilerini azaltmak için ülke içindeki elektrik dağıtımını iyileştirmeye yatırım yapmıştır. ADB, ülkenin ikinci büyük şehri olan Gence'de 30.000'den fazla tüketiciye hizmet vermektedir. Dalimammadlı ve Goranboy'da 11.000 tüketiciye güvenilir elektriğin kullanılabilirliğini artırmaya yardımcı olmuştur. Tüketicilerin %90'ı hane halkıdır. Aralık 2017'de ADB, Azerbaycan için 650 milyon dolar değerinde iki programı onaylamıştır. Birincisi 400 milyon dolarlık Demiryolu Sektörü Geliştirme Programıdır. Bu program, Sumgayıt-Yalama demiryolunun yollarının ve yapısının rehabilitasyonunu destekleyecek ve kurumsal yönetim, operasyonel verimlilik ve finansal sürdürülebilirlik dahil

olmak üzere Azerbaycan Demiryolunun demiryolu sektörünün reformuna yardımcı olacaktır. İkinci program 250 milyon dolarlık bir Yönetişim ve Kamu Sektörü Verimliliği Geliştirme Programıdır. Azerbaycan'da programlı bir politikaya dayalı ilk operasyondur. Bu program, kurallara dayalı finansal planlama, kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması, özel sektör katılımının güçlendirilmesi, finansmana erişimin artırılması ve ülkenin iş ortamının iyileştirilmesi yoluyla ekonomik fırsatların yaratılmasını ve genişletilmesini desteklemektedir (Asiya İnkişaf Bankı üzv ölkə haqqında Məlumat Vərəqi, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29020/aze-2017-az.pdf>, 2022).

Hükümetin Ulusal Ekonomik Perspektif için Stratejik Yol Haritasını desteklemek üzere, ADB'nin Azerbaycan'a kısa ve orta vadeli yardımı, kamu sektörü yönetimi, ulaşım ve enerji ile kentsel altyapı ve özel sektör geliştirme operasyonlarını içerecektir.

Pazar taleplerine yanıt veren ADB'nin özel sektör faaliyetleri, ticaret, finans, KOBİ'lerin genişletilmesi ve altyapı geliştirme ile ilgili projelerde işbirliği yapma fırsatları aramaktadır.

Her yıl güncellenen ADB Bilgi Bülteni, Azerbaycan'a ilişkin sosyal ve ekonomik göstergelerin yanı sıra ADB'nin ülkedeki faaliyetlerine ilişkin genel bir bakış ve iletişim bilgileri sağlamaktadır.

2.2. AZERBAJCAN VERGİ SİSTEMİ

1980'lerin ortalarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde reformların başlamasına kadar, SSCB devlet bütçesinin gelir kısmının yüzde 90'ından fazlası ulusal ekonomiden gelen fonlar pahasına oluşturmuştur. Nüfustan toplanan vergilerin özgül ağırlığı sadece yüzde 6-7 idi (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseyinov, 2014, s. 16).

Yeniden yapılanma ve yeni tarım mekanizmalarına geçiş, SSCB'de vergilendirmenin yeniden canlanmasına yol açtı. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren farklı mülkiyet biçimlerine sahip işletmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu, vergilere ilişkin önceki görüşlerin terk edilmesini gerektirmiştir. Tüzel ve gerçek kişiler tarafından vergi mevzuatına ve fiyat düzenlemesine uyum konusunda devletin denetiminin sağlanması amacıyla Temmuz 1990'da

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Maliye Bakanlığı bünyesinde Vergi Dairesi kurulmuştur (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 16).

Azerbaycan 1920-1991 yıllarında SSCB'nin bir parçası olduğu için vergi konuları Sovyetler Birliği'nin vergi kanunları ile düzenlenmiştir. Bağımsızlığın yeniden kazanılmasından sonra, tüzel ve gerçek kişiler tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergilerin ve diğer zorunlu ödemelerin tam ve zamanında seferberliğini sağlamak ve vergi mevzuatına uyum ve devlet fiyat disiplini üzerinde devlet kontrolünü sağlamak amacıyla Maliye Bakanlığı bünyesinde bir vergi servisi kurulmuştur. Ekim 1991'de, kontrol sistemini iyileştirmek ve bu alanda devlet vergi servisinin bağımsız faaliyetini sağlamak için, bu hizmet Maliye Bakanlığı'ndan kaldırılmış ve bağımsız bir organ - Azerbaycan Cumhuriyeti Baş Devlet Vergi Müfettişliği olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (https://www.tedris-maliyye.az/images/books/Vergilər%20Və%20Vergitutma.pdf, 2022).

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan'da vergilendirmenin gelişimi aşağıdaki şekilde kısa şekilde özetlenebilir:

- 18 Ekim 1991'de “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığına Dair Anayasa Yasası” kabul edilmiştir
- 9 Kasım 1991'de “Tüzel kişilerin kazançlarından ve bireysel gelir türlerinden alınan vergiler hakkında” yasa kabul edilmiştir
- 31 Aralık 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin “Katma Değer Vergisi” ve “Örgütler Üzerine” ilk vergi kanunları kabul edilmiştir
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde gerçek kişilerden gelir vergisi kanunu (24 Haziran 1992) kabul edilmiştir
- Vergi türleri için vergi oranları belirlenmiştir: bireylerden gelir vergisi - yüzde 12-55, katma değer vergisi - yüzde 28, kar vergisi - yüzde 35.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığının vergiler ve bütçeye yapılan diğer zorunlu ödemelere ilişkin mevzuata uygunluğun denetlenmesi alanındaki görevleri, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Vergi Dairesi organlarına verilmiştir.

- Devlet Vergi Dairesi, 31 Mart 1992 tarihinde imzalanan “Devlet Vergi Servisinin Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığına Bağlılığı Hakkında” kararname ile Maliye Bakanlığı'na bağlanmıştır.
- 5 Haziran 1992 tarihli kararname ile “cumhuriyetteki zor mali durum” dikkate alınarak, “vergi mevzuatına uygunluk ve devlet fiyat disiplini üzerindeki kontrolün zayıflamasını önlemek amacıyla” Devlet Vergi Dairesi yeniden tesis edilmiştir.
- 21 Temmuz 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin “Devlet Vergi Hizmetine Dair” Yasası kabul edildi. Bu belgelerde, devlet vergi hizmeti organlarının Vergi Müfettişlikleri olarak adlandırılması resmileştirilmiştir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 17).

Azerbaycan vergi sisteminin dünya standartlarına uyarlanması yönündeki politika seyri şartlı olarak üç aşamaya ayrılabilir:

- 1993-1999 yılları,
- 1999-2003 yılları,
- 2003 ve sonrası

İlk aşama 1993-1999 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikasının temel amacı, ülkeyi ekonomik kaostan çıkarmak, makroekonomik istikrarı güçlendirmek, uygun yatırım ortamı yaratmak ve milli üretimi artırmaktı.

O dönemde cumhuriyette uygulanan geniş çaplı reformlar kapsamında vergiler alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. Başarılı reformlar sonucunda enflasyon ve bütçe açığı en aza indirilmiş, geçen yüzyılın doksanlı yılların ilk yarısında ekonomideki mevcut geri kalmışlık önlenmiş ve uzun bir krizin ardından ekonomik büyüme sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Vergi Sistemi ile ilgili 1996-1997 yılları kapsayan Kararları 17 Haziran 1996'da “Üretim, hizmet, finans ve kredi faaliyetleri üzerinde devlet denetiminin düzenlenmesi ve makul olmayan denetimlerin yasaklanması hakkında” , ve 7 Ocak 1997'de “Devlet kontrol sisteminin iyileştirilmesi ve girişimciliğin geliştirilmesi alanındaki yapay engellerin kaldırılması üzerine”, kararlardır (<https://e-qanun.az/framework/16096>, 2022).

Modern vergi politikası dersinin ikinci aşaması 1999 sonrası dönemi kapsamaktadır. 1999'dan başlayarak, Azerbaycanda vergi sisteminde karmaşık bir reform planı geliştirilmiştir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 14).

1999 yılında başlayan reformların ikinci aşamasında, tüm dikkatler kusursuz vergi mevzuatının oluşturulmasına, idari yönetimin iyileştirilmesine ve vergilerin devlet bütçesinde tam olarak harekete geçirilmesine odaklanmıştır (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 14)

2000 yılından başlayarak vergi hizmeti tarihinde ilk kez vergi teşviki, vergi mükelleflerinin vergi konularında bilgilendirilmesi, vergi kültürünün oluşturulması ve nüfusta düşünme alanında çalışmalar düzenlenmesi, reformlara paralel olarak yürütülmektedir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 14)

2000 yılında, BDT üyesi ülkeler arasında ilk kez, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yerel vergi dairelerinde mükelleflere hizmet vermek üzere bilgi daireleri kurulmuştur. 2002 yılı sonunda, Vergi Bakanlığı'nın işlevsel yönetim mekanizmasını geliştirmek, mükellefleri bilgilendirme ve vergi propagandası önlemlerini güçlendirmek ve mahalli vergi dairelerinde hizmet çalışmalarının üst düzeyde örgütlenmesini sağlamak amacıyla Mükellef Hizmeti Bakanlık Merkez Ofisinde Daire Başkanlığı kurulmuştur. 2000 yılında, Vergiler Bakanlığı'nın resmi web sitesi oluşturulmuştur ve bu web sitesi sayesinde mevzuatta yapılan değişiklikler, vergilerle ilgili normatif düzenlemeler derhal mükelleflere iletilmektedir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 14).

Mükelleflerin muhasebesine ilişkin mevcut beyanname ve belge formlarının mükellefler tarafından elde edilme olanaklarını genişletmek amacıyla, bunların elektronik formları geliştirilmiş ve internet sitesinde yer almıştır. Bunlara ek olarak, 2001 yılında vergi idarelerinin oluşumu, geliştirilmesi ve yasal olarak korunması, yeniden eğitilmesi ve niteliklerinin artırılması konularında bilimsel araştırmalar yapmak, büyük mükellefler ve işletmelerle daha etkin ilişkiler kurmak amacıyla Vergi Bakanlığı Eğitim Merkezi kurulmuştur. için Büyük Mükelleflerle Çalışma Dairesi (şu anda Özel

Rejim Vergi Dairesi Başkanlığı) kurulmuştur (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 14).

2002 yılı sonunda, vergi idarelerinde yeni bir yönetim modeli oluşturmak amacıyla vergi sisteminde kapsamlı yapısal reformlar hayata geçirilmiştir. Böylece, teşkilat-yönetim mekanizmasını geliştirmek amacıyla cumhuriyet topraklarında toplam 54 ilçe ve il vergi dairesi kaldırılmış ve bunların yerine her biri birkaç ilçe ve şehri kapsayan 12 Bölge Vergi Dairesi kurulmuştur. Başkentte Bakü Şehri Genel Vergi Dairesi ve 11 ilçenin vergi daireleri iptal edilerek yerlerine Bakü Şehri Vergi Dairesi kuruldu. 2010 yılı başından itibaren dairenin denetim ve işletme müdürlükleri kaldırılmış ve Vergi Bakanlığı bünyesinde Vergi Denetleme Dairesi kurulmuştur.

2005, Azerbaycan'ın vergi hizmeti için niteliksel olarak yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur. 12 Eylül 2005 tarihinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından imzalanmıştır

“Vergi İdaresinin İyileştirilmesi için Devlet Programı (2005-2007)” ve ayrıca “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2005-2008 Dönemi İletişim ve Bilgi Teknolojilerinin Geliştirilmesi için Devlet Programı” 21 Ekim 2005'te onaylanmıştır (Elektronik Azerbaycan) evlat edinme, vergi makamlarına çok önemli görevler tanımlamıştır (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 14).

2008 yılında Azerbaycan'da ilk kez KDV idaresi sürecinde KDV mevduat hesaplarının uygulamaya konması başladı ve bu da vergi kontrolünün tamamen elektronik hale getirilmesine izin verdi. KDV mevduat hesaplarının uygulanması, KDV vergisinden kaçınmanın önlenmesi ve vergi mükelleflerinin KDV üzerindeki idari yüklerden muaf tutulması için tam koşullar yaratmıştır (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 25).

2012 yılından bu yana internet üzerinden vergi ve harçların ödenmesi uygulanmaktadır. Finansal piyasayı daha da şeffaf hale getirmek için nakitsiz ödeme formuna geçiş, yani nakitsiz ödemelerin getirilmesi, hizmetin modernizasyonu yönünde yürütülen önlemlerden biridir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 15)

Bu tedbirlerin devamı olarak, Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki Komşuluk Politikası çerçevesinde kabul edilen eylem planına göre, vergi alanı da dahil olmak üzere birçok alanda mevzuat ve idarenin uluslararası standartlara uygun olarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejik öncelikler ve ülkenin finansal yeteneklerinin hızla büyümesi, vergi mevzuatı ve idaresinin uluslararası standartlara daha hızlı uyum süreçleri için gereklilikler ve aynı zamanda fırsatlar yaratmaktadır.

Azerbaycan vergi sisteminin son yıllarda elde ettiği başarılarından biri de uluslararası vergi sistemine entegrasyonudur. Azerbaycan'ın uluslararası entegrasyon politikasına uygun olarak, diğer ülkelerin vergi makamları ile ikili ve çok taraflı işbirliği ve vergi alanında faaliyet gösteren saygın uluslararası kuruluşlarla kapsamlı iş ilişkileri yürütülmüştür. Vergi Bakanlığı, Avrupa İçi Vergi İdareleri Teşkilatı Yürütme Konseyi'nin, BDT vergi dairelerinin başkanlarının Koordinasyon Konseyi'nin bir üyesidir (Musayev, Kəlbiyev ve Hüseyinov, 2012, s.119).

2002-2012 yıllarında mükellefler için oluşturulan hizmetlerin yönleri aşığıdaki gibidir:

Şekil 2.1: Verginin Hizmet Aşamaları

Kaynak: www.taxes.gov.az, 2022

Belirtilen yönlerdeki hizmetler aşığıdakilerdir (Musayev, Kəlbiyev, Hüseyinov, 2012 : s. 119).

1. E-beyenname ile ilgili hizmetler;

2. Vergiler hakkında bilgi ve açıklama verilmesi;
3. Eğitim;
4. Hesap bilgilerini görüntüleme imkanı;
5. Vergi borcuna ilişkin bilgiler;

Çağrı Merkezi'nde verilen hizmetler aşağıda gösterilmektedir (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s.119):

- Soruları yanıtlama;
- Başvuru ve şikayetlerin kabulü;
- Mesaj gönderme (sms).
- Adreslenebilir hizmet

Vergi sisteminde personel politikası alanında önemli çalışmalar yapılmış ve başarılı reformlar gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 2008 yılında kullanıma sunulan “Elektronik İstihdam Başvurusu” yazılımı, 2009 yılında tamamen güncellenerek kararlı bir yazılım haline gelmiştir. Ayrıca vergi dairesine alım tamamen şeffaf koşullarda yürütülen bir yarışma ile gerçekleştirilmektedir. Bu alanda uygulanan mekanizma, kadronun genç ve eğitimli personel ile zenginleştirilmesi açısından oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. Günümüzde vergi hizmeti, modern yönetim standartlarını karşılayan insan kaynaklarının kullanımına ilişkin bir politika uygulamaktadır. İşe alım sürecinden başlayarak, mesleki seviyenin yükseltilmesi ve personelin gelişimi gibi tüm konuları kapsıyordu (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s.120).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi sistemi, devletin üretim mekanizmasının işleyişini sağlar, devletin acil ihtiyaçlarını finanse etmeye izin verir ve bütçe açığının büyümesini sınırlandırır ve piyasa ekonomisinin tüm standartlarını karşılar (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s.120).

Şu anda, piyasa unsurlarına dayalı vergi sisteminin ana görevleri şunlardır (<https://taxes.gov.az/uploads/2021/buklet/VOHV.pdf>, 2022).

Devletin tüm gelirlerinin bütçeye seferber edilmesini sağlamak, aksi takdirde devlet sosyo-ekonomik programları uygulayamayacak;

Nüfusun her bir kesiminin gelirinin oluşumu ve yeniden dağılımının özelliklerini dikkate alarak, tarımın hem üretim hem de tüketiminin yanı sıra çeşitli sektörlerinin düzenlenmesi için koşulların yaratılmasıdır.

Belirtildiği gibi, modern vergi sistemi, oluşumunda bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Birincisi, bireyler arasındaki vergi ilişkilerinin zayıf gelişmesine dayanmaktadır. İkincisi, üretim işletmelerinin vergilere karşı yetersiz tutumu, ciddi muhasebe birimlerinin kurulmasına yol açmıştır. Üçüncüsü, ülkenin vergi idaresinde neredeyse hiç bilim okulu veya deneyimi yoktu (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 21).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin modern vergi sistemi aşağıdaki karakteristik unsurlara sahiptir (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s. 143)

Hukuki temellere dayandığı gibi çeşitli yasal düzenlemelere dayanmaz, aynı zamanda toplumsal üretimin bir bölümünün yeniden dağıtılması için tüm mali ilişkileri içerir;

Vergi makamları, vergi gelirlerinin operasyonel denetimlerini yürütür;

Yabancı ülkelerin deneyimlerinin incelenmesi ayrıca uluslararası entegrasyon süreçlerine erişim sağlar;

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin modern vergi sistemi, yabancı ülkeler tarafından geliştirilen ilkeler dikkate alınarak klasik vergilendirme ilkeleri temelinde oluşturulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununa göre, cumhuriyetin vergi sistemi aşağıdaki esaslara dayanmaktadır (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 17).

Vergi mevzuatı, vergilendirmenin evrenselliği, eşitliği ve adaleti üzerine kuruludur;

Vergiler ekonomik olarak gerekçelendirilmelidir;

Hiç kimse geliri üzerinden bir tür vergi ödemeye neredeyse zorlanamaz;

Vergiler ayrımcı değildir ve mükellefler arasında siyasi, ideolojik, etnik, dini veya diğer mevcut farklılıklar temelinde belirlenemez;

Bireylerin mülkiyet veya vatandaşlık biçimlerine veya sermayenin menşeye göre farklılık gösteren vergi oranlarının belirlenmesi yasaktır;

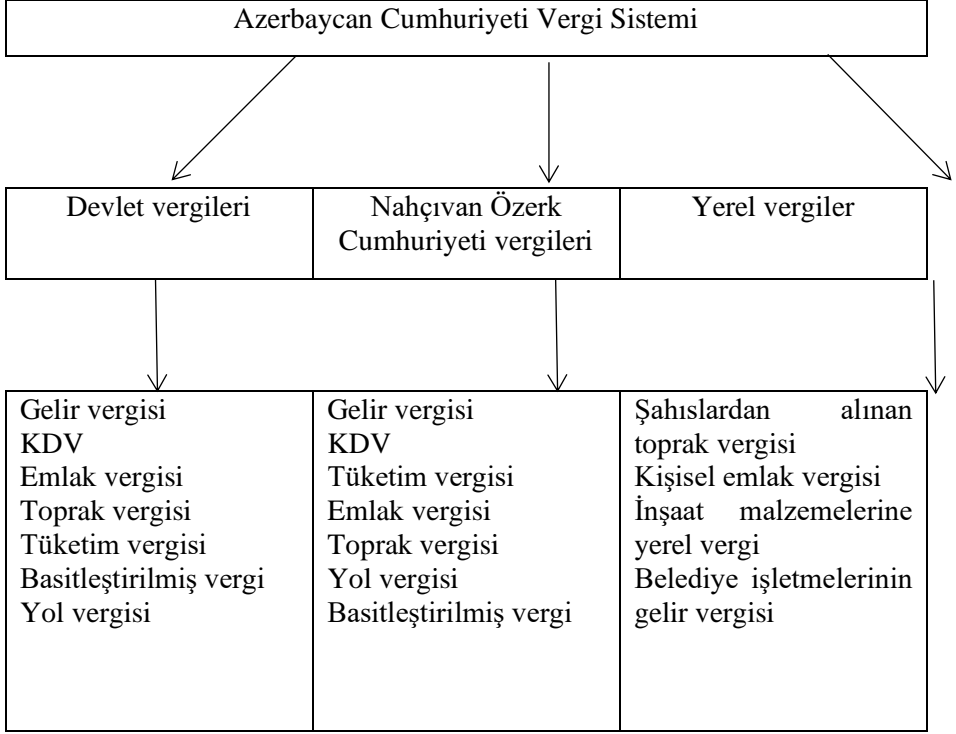
Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergileri sadece bu Kanunla belirlenir, değişiklik veya iptali bu kodda değişiklik yapılarak gerçekleştirilir;

Bu Kanunla veya bu Kanunla belirlenenler dışındaki kurallarla belirlenen vergi niteliğini taşıyan vergi ödemekle yükümlü tutulamaz.

Halihazırda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi sistemi Vergi Kanunu ile belirlenmektedir. Ülkedeki genel vergi sistemi aşağıdaki gibidir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 17).

Devlet vergilerinden bahsettiğimizde, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ödenmesi gereken vergiler kastedilmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti vergileri sırasıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunları tarafından belirlenir ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ödenir. Mahalli vergiler de Vergi Kanunu ve ilgili kanunlarla belirlenir ve belediyelerin kararları doğrultusunda uygulanır ve belediyelerin topraklarında ödenir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bütçesinin gelir bölümünün oluşumunda belirli vergi türleri üzerindeki vergi gelirlerinin dinamikleri tabloda gösterilmektedir (<http://tedris.taxes.gov.az> , 2022).

Şekil 2.2: Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminin yapısı

Kaynak: Yazar tarafından kaynaklara dayalı olarak derlenmiştir.

Devlet vergileri Vergi Kanunu tarafından belirlenir ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm topraklarında ödenmelidir (<https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=101>, 2022).

Gelir vergisi - ikamet edenlerin ve yerleşik olmayanların gelirlerinden alınan vergidir. Gelir vergisi mükellefleri, yerleşik ve yerleşik olmayan bireylerdir. Yıllık iş faaliyetlerinden elde edilen gelirin % 14'ü oranında, % 20'si tüzel kişilik oluşturmadan iş faaliyetleri yürüten bireylerin vergiye tabi gelirinden, %10'u noter işlemleri nedeniyle verilen hizmetler için alınan ücretlerden vergi alınır.

Emlak vergisi - bir ülkede özel mülkiyeti olan bireylere ve işletmelere uygulanan bir vergidir. Emlak vergisi oranı - işletmeler emlak vergisini sabit varlıkların yıllık ortalama kalıntı değerinin %1 oranında öderler.

Toprak vergisi - Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki toprak sahipleri ve kullanıcıları, ekonomik faaliyetlerinden bağımsız olarak her yıl toprak vergisi ödüyorlar. Toprak vergisi mükellefleri, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında araziye sahip olan veya kullanan bireyler ve işletmelerdir.

Katma Değer Vergisi (KDV) - tüketici tarafından bir ürünü veya hizmeti satan kişiye ödenen vergidir. KDV, vergiye tabi cirodan tahakkuk eden vergi miktarı ile ithalatta KDV ödemesini onaylayan faturalar veya belgeler üzerinden uygun şekilde geri ödenmesi gereken vergi miktarı arasındaki farktır. KDV oranı, vergiye tabi her işlemin ve vergiye tabi her ithalatın değerinin % 18'dir.

Tüketim vergisi - yasalarla tanımlanan mallardan alınan vergidir. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında üretilen veya ithal edilen tüketim malları vergiden muaf mallar haricinde tüketim vergisine tabidir. Vergiye tabi malların üreticileri, vergiye tabi malların ithalatçıları, Azerbaycan Cumhuriyeti sakinleri, vergiye tabi malları doğrudan Azerbaycan Cumhuriyeti dışında veya bir müteahhit aracılığıyla üreten ve ürettikleri yerde vergi mükellefi olarak kayıtlı olmayan mükelleflerdir. Tüketim vergisinde, vergi oranları ithal edilen her ürüne göre değişir.

Madencilik vergisi - madencilik şirketleri tarafından ödenen vergidir. Madencilik vergisi, ham petrol, doğal gaz ve yeryüzünün derinliklerinden elde edilen her türlü metalin toptan fiyatına ve ayrıca yeryüzünün derinliklerinden elde edilen diğer minerallerin her bir metreküpüne (ham petrol %26, doğal gaz %20, cevher mineralleri ve her türlü metalin %3) bahislerin uygulanmasıyla hesaplanır.

Yol vergisi - ülke topraklarındaki benzin, dizel ve diğer yakıtların ithalat ve ihracatıyla uğraşan kişiler tarafından ödenen vergidir. Yol vergisi mükellefleri Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında otomobil benzini, dizel yakıtı ve sıvılaştırılmış gaz üretimi veya ithalatı yapan kişilerdir. Yabancı bir ülkeye ait 36 koltuklu bir yolcu otobüsünün, Azerbaycan'da 30 gün süreyle

kalması durumunda gümrük bölgesine girişte 175 ABD doları tutarında bir yol vergisi ödemesi gerekmektedir.

Basitleştirilmiş vergi - düşük gelirli bireyler ve tüzel kişiler tarafından cirolarına göre ödenen vergidir ve Azerbaycan'da 2021'den beri yürürlükte olan vergidir. Bu vergi mükelleflerinin malların teslimatından, işin tamamlanmasından, hizmetlerin sağlanmasından (toplam üretim hacminden) ve satış dışı gelirden elde ettikleri fonların tutarından aşağıdaki oranda hesaplanır: Bakü şehrinde %4, diğer şehirlerde, bölgelerde ve Nahçıvan'da % 2'dir. Azerbaycan'da basitleştirilmiş vergi hesaplanır ve üç ayda bir ödenir. Şu anda mevcut yönetmeliklere uygun olarak yıl boyunca 4 kez bildirilmekte ve vergilendirilmektedir.

Özerk cumhuriyet vergileri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunlarına göre belirlenen ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Vergi Kanununa göre ödenen vergilerdir (<https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=101>, 2022).

Mahalli vergiler (belediye vergileri), Vergi Kanunu ve ilgili kanunla tanımlanan, belediyelerin kararlarına göre uygulanan ve belediyelerin topraklarında ödenen vergilerdir. Belediyenin kendi mülkü ve yerel bütçesi vardır ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu "Belediyelerin Statüsüne İlişkin" kendi yetkinliğine atfedilen yerel öneme sahip meseleleri bağımsız olarak çözmektedir. Belediyeler eşitlik temelinde inşa edilmekte ve işletilmektedir. Belediyeler tarafından uygulanan diğer zorunlu ödemeler ilgili kanunla belirlenir (<https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=101>, 2022).

Şahıslardan alınan toprak vergisi - arazi vergisi, yıllık olarak, arazi sahiplerinin veya kullanıcıların ekonomik faaliyetlerinin sonuçlarına bakılmaksızın, arazi için sabit bir ödeme şeklinde hesaplanır. Arazi vergisi mükellefleri, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında araziye sahip olan veya kullanan bireylerdir.

Kişisel emlak vergisi - Azerbaycan'da mülk vergisi mükellefleri, buldukları yere ve kullanımlarına bakılmaksızın, özel mülkiyete ait binaları veya bunların bir kısmını (bundan böyle binalar), su ve hava taşımacılığını (motorlu olmayanlar da dahil olmak üzere) sahip olan bireylerdir. Oranlar,

bireylerin özel mülkiyetinde olan tesislerin metrekare başına 0,7-1,5 aralığında uygulanır.

Hem devlet vergileri, hem mahalli (belediye) vergileri hem de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ödenen vergiler Azerbaycan Vergi Kanunu'na göre belirlenir ancak ilgili bütçelere ödenir (<https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=101>, 2022).

Vergilendirmede adalet ilkesinin gereklerine uygun olarak, modern zamanlarda vergiler, mükelleflerin ödeme gücü dikkate alınarak alınmaktadır. Ödeme gücünün ana unsurları (göstergeleri) ödeme yapanların gelirleri, giderleri ve servetidir. Her birine uygulanan vergiler, modern vergi sisteminin temelini oluşturur. Ancak daha yakından bakıldığında, tüm vergilerin tek bir kaynağı olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, harcama gelirin bir fonksiyonudur ve servet onun birikmiş biçimidir. Vergi ne olursa olsun, tüm vergilerin kaynağının gelir olduğu sonucu çıkar. Ancak gelir, yalnızca edinme aşamasında değil, harcama ve servet şeklinde de vergilendirilir.

İlerleyen yıllarda, Azerbaycan'da ekonomik reformlar derinleştikçe, vergilendirmenin yasal ve metodolojik tabanını iyileştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Vergi mevzuatında mevcut bir dizi boşluk, hem vergi mükellefleri hem de vergi dairesi yetkilileri arasında meşru bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Vergi sistemindeki reformların ilk aşaması, Haydar Aliyev tarafından Devlet Vergi Müfettişliği temelinde Vergi Bakanlığı'nın kurulmasına ilişkin bir kararın kabul edilmesiydi. Bu amaçla, 11 Şubat 2000 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Devlet Baş Vergi Müfettişliği kaldırılmış ve bunun üzerine Vergi Bakanlığı kurulmuştur. Vergi Bakanlığı'nın oluşturulmasından sonra, vergi makamlarının yapısının modernizasyonuna yönelik hazırlık çalışmaları başlatılmış, gelişmiş dünya deneyimi incelenmiş, çeşitli yönetim modelleri analiz edilmiş ve sonunda öncelikler önceliklendirilmiş ve işlevsel bir temelde faaliyet gösteren vergi makamlarının yapısının uygulanmasına verilmiştir.

Vergi sisteminin iyileştirilmesi ve bu alandaki temel reformların daha da hızlandırılması amacıyla, vergi ilişkilerinin düzenlenmesi alanında tek ve ileri bir yasal çerçevenin oluşturulmasına yönelik Vergi Kanunu taslağının hazırlanmasına başlanmıştır. 1 Ocak 2001 tarihinde yürürlüğe giren Vergi Kanunu, bağımsız Azerbaycan'ın hayatında yeni bir olay olarak tarihe geçmiş,

vergi sisteminin iyileştirilmesi ve uluslararası mevzuata uyarlanması alanında atılan önemli adımlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

Vergi Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, mesleki eğitim, vergi dairesi görevlilerinin yeniden eğitilmesi ve niteliklerinin artırılması, vergi sisteminin oluşumu, geliştirilmesi ve yasal olarak korunması konularında bilimsel araştırmalar yapılması amacıyla bir takım kararlar alınmıştır. 19 Temmuz 2001 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı tarafından imzalanan “Devlet vergi dairelerinde hizmete ilişkin yönetmeliğin onaylanması hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun uygulanmasına ilişkin kararnameye göre, Vergi Bakanlığı Eğitim Merkezi kurulmuştur.

2005 yılı vergi hizmeti için niteliksel olarak yeni bir aşamanın başlangıcı sayılabilir ve devlet başkanının kararnamesiyle onaylanan “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi İdaresinin İyileştirilmesi için Devlet Programı (2005-2007)” uygulaması başlamıştır. Devlet Programının uygulanması sonucunda üç yıl içerisinde 5 ana stratejik yönü kapsayan 39 büyük ölçekli etkinlik gerçekleştirilmiştir. Vergi idarelerinin yönetim sisteminin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, gönüllü vergi ödeme sisteminin oluşturulması, mükelleflerin haklarının korunması, vergi kaçakçılığı ile mücadelenin güçlendirilmesi ve vergi borçlarının oluşmasını önlemek, zorunlu vergi ödeme sisteminin iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmalardır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

Devlet başkanının “bir pencere” ilkesi temelinde girişimci faaliyet konularının faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlamaya yönelik tedbirler hakkında, 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren girişimci faaliyet konularının kaydı “bir pencere” ilkesi temelinde başlatılmıştır. “Bir pencere” sistemi, tüm bilgilerin aynı merkezde toplanmasını ve vergi kaydı da dahil olmak üzere idari kayıtların elektronik hale getirilmesini sağlamıştır. Bu ilkeye göre kayıt, iş gelişimini büyük ölçüde arttırmıştır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından vergi sisteminin geliştirilmesi ile ilgili olarak verilen görevler, esas olarak kamu yönetiminin modern Avrupa standartlarına uyarlanması, vergi daireleri ile mükellefler arasında mükemmel elektronik bağlantılar, modern bilgisayar ve yazılımlar ve

geniş bir analiz tabanı oluşturmayı, teknolojik olarak oluşturulması yönünde iyileştirmeler yapmayı amaçlamaktadır. Bilgi sistemlerinin oluşturulması yönünde çalışmaların devam etmesinden oluşmaktadır. 2006 yılından itibaren Vergiler Bakanlığı sisteminde vergi idaresi süreçlerinin elektronik olarak uygulanması, “2005-2008 Yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti’nde İletişim ve Bilgi Teknolojilerinin Geliştirilmesine İlişkin Devlet Programı (Elektronik Azerbaycan) rehberliğinde yürütülmüştür.” Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın 21 Ekim 2005 tarihli Kararnamesi ile onaylanmıştır. Sırayla yürütülmesini sağlayan “Otomatik Vergi Bilgi Sistemi” (AVIS) uygulanmaktadır. 2007-2009 yıllarında AVIS’te gerçekleştirilen iş süreçleri genişletilmiştir (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 21).

Elektronik toplumun oluşumu yönünde devlet politikasına esnek yanıt veren kurumlardan biri de Vergi Bakanlığı olmuştur. Bu program çerçevesinde 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren AVIS ülke genelinde aktif olarak devreye alınmış ve uygulanması sonucunda Azerbaycan vergi hizmeti en modern bilgi teknolojilerinden biri haline gelmiştir, sadece BDT ülkeleri arasında değil, Doğu Avrupa’da da hizmet vermektedir. AVIS projesinin temel amacı, hızlı ve vergi politikası uygulaması için proaktif bir teknoloji desteği sağlamaktır (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s. 143).

AVIS ile vergi hizmetinde belge sirkülasyonu elektronik ortama aktararak bilgi alışverişi sağlanmış, vergi beyannamelerinin alınması ve işlenmesi süreci basitleştirilmiş, ekonomik analizler yapılabilmüş ve vergi hizmetinin hizmete sunulmasına olanak sağlayan tahminler oluşturulmuştur (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 22).

2007 yılında AVIS’in yarattığı geniş imkanlar nedeniyle elektronik beyanname sisteminin ülkemizde de uygulanması mümkün olmuş ve bu amaçla İnternet Vergi Dairesi Başkanlığı kurulmuştur (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 22).

Vergi Bakanlığı, faaliyetlerinde yenilikçi teknolojilerin uygulanmasına geniş yer vermiştir. 2010 yılından itibaren uygulamaya konulan “online büro” sistemi ile e-devlet inşasının ana bileşenleri olan “vatandaş-devlet”, “iş-devlet” ve “iş-iş” arasındaki ilişkiler, e-devlet inşasının temel unsurlarından biri olan

“vatandaş-devlet”, “iş-devlet” ve “iş-iş” arasındaki ilişkiler düzeyine yükseltilmiştir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

23 Mayıs 2011 tarihli “Devlet organlarının elektronik hizmetlerinin sağlanması alanında bazı önlemler hakkında” kararname ile tanımlanan görevler, elektronik hizmetlerin uygulanmasına ciddi bir ivme kazandırmıştır. Vergi Bakanlığı elektronik hizmetlerinin kapsamını genişletmiş ve 2011'den beri bireysel girişimcilerin vergi makamlarını ziyaret etmeden gerçek zamanlı kayıt sistemini uygulamıştır ve 2012'den beri tüzel kişilerin devlet kaydı elektronik olarak gerçekleştirilmektedir. 2013 yılında Azerbaycan ve Avrupa Birliği arasındaki etkin işbirliğinin gerçek sonuçlarından biri olan “Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'na bilgisayar tabanlı denetim sistemi alanında destek sağlanması” Eşleştirme projesi, elektronik denetimin kurulması. Halihazırda Vergi Bakanlığı tarafından sağlanan elektronik hizmet sayısı 64'tür (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

Devlet vergi dairelerinde çalışan çalışanların bilgi ve mesleki eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve geliştirilmesi, yeni teknolojilerin edinilmesini sağlamak ve çalışma alışkanlıklarını teknik imkanlarla, sürekli değişen ve güncellenen çalışma koşullarına adapte etmeleri amacıyla 2011 yılında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in emriyle Şamahı ilçesinde Eğitim Merkezi'nin yeni bir kompleksi inşa edilmiştir. Merkez, modern eğitim süreçlerinin uygulanması için yeni bilgi teknolojilerinin ve gerekli araçların kullanılmasını sağlayan teknik donanıyla donatılmıştır.

Devlet başkanının “2016 yılında vergi alanında yapılacak reformların talimatlarının onaylanması ve vergi idaresinin iyileştirilmesi hakkında” kararnamesinin uygulanması ile Azerbaycan'da vergi idaresi niteliksel olarak yeni bir aşamaya girmiştir. Kararnameden doğan görevler, vergi alanında şeffaflık ve bilgi alışverişi konusunda yüksek bir uluslararası derecelendirme elde etmektedir. Vergi Bakanlığı'nın bu dereceyi elde etmek için yaptığı çalışmalar sonucunda, 2016 yılında Küresel Forum tarafından Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) vergi amaçlı şeffaflık ve bilgi alışverişi konusunda Azerbaycan, vergi amaçlı şeffaflık ve bilgi alışverişi için “büyük ölçüde uyumlu” notu (largely compliant) almıştır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

Vergi Bakanlığı tarafından böyle bir derecelendirme elde etmek için yürütülen çalışmalar sonucunda, 2016 yılında Azerbaycan'a “Esas Olarak Uyumlu” (largely compliant) ödülü verilmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) Vergi Amaçlı Şeffaflık ve Bilgi Değişimi Küresel Forumu tarafından “ (büyük ölçüde uyumlu) notu verilmiştir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

Vergi Bakanlığı, diğer ülkelerin vergi mevzuatını inceleme ve deneyim alışverişinde bulunma, uluslararası ve bölgesel vergi kuruluşlarının çalışmalarına etkin katılımı sağlama, vergi konularında uluslararası anlaşma tasarımları hazırlama ve vergi dairesi çalışanlarının bilgilendirilmesi ve bu anlaşmaların uygulanması hakkında vergi mükellefleri konularında önemli başarılarla imza atmıştır. Halihazırda Azerbaycan 55 ülke ile çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılmasına ilişkin uluslararası anlaşmalar imzalamış olup, bunlardan 51'i yürürlüktedir. Vergi Bakanlığı İslam Ülkeleri Vergi Otoriteleri Birliği (ATAIC), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (CSEO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Amerika Ülkeleri Vergi İdareleri Merkezi (CIAT), Avrupa İçi Vergi İdareleri Teşkilatı (IOTA), Uluslararası Vergi ve Yatırım Merkezi (ITIC) ile yakın işbirliği içerisinde. Aynı zamanda, uluslararası finans kuruluşları - Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Finans Kurumu, Dünya Bankası vb. ile işbirliği hızla gelişmektedir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

“Gölge ekonomi”nin azaltılması, elektronik ödeme altyapısının geliştirilmesi ve kurumsal tabanın güçlendirilmesi, yenilikçi teknolojilerin uygulanmasının yaygınlaştırılması, nüfusun ve ekonomik kuruluşların elektronik ödeme hizmetlerini kullanmaya çekilmesi, artan ödemeler alanında ilerleme sağlamak için özellikle önemlidir. Vergi Bakanlığı ülkedeki nakit dışı ödemelerin kapsamını geliştirmek ve genişletmek için bu alandaki uluslararası eğilimlere odaklanmaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan “2018-2020'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Dijital Ödemelerin Genişletilmesine İlişkin Devlet Programı”nın uygulanmasına yönelik Vergi Bakanlığı'nda Eylem Planı onaylanmış ve modern standartlar getirilmiştir ve bu alandaki faaliyetlerin daha verimli organizasyonu için oluşturulmuştur (<https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>, 2022).

23 Ekim 2019'da Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Devlet Vergi Dairesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın "Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın görev ve yapısının genişletilmesine ilişkin kararname ile kurulmuştur.

2.2.1. Gelir Vergileri

Nüfustan toplanan vergilerin ekonomik niteliği, bütçe ve diğer fonların oluşturulması sürecinde devlet ile bireyler arasındaki parasal ilişkiler ile karakterize edilmektedir. Bireylerden alınan vergilerin ekonomik niteliği, mali ve düzenleyici işlevlerine yansır (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi).

Dünya ülkeleri uygulamasında, gelirler oluşum aşamasında farklı isimler altında vergilendirilmektedir. Modern piyasa ekonomilerinde en yaygın biçimi gelir vergisidir. Gelir vergisinin çoğu kişisel vergiler grubuna dahildir ve adil bir vergi olarak kabul edilir. Çünkü bu vergi tahsil edilirken bireylerin asgari yaşam standardı, artan oranlı vergi oranı ve diğer adil vergilendirme teknikleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Adil olmanın yanı sıra hazineye en çok gelir getiren vergidir. Ancak, adil ve verimli bir gelir vergisinin, uygulama mekanizmasının mükemmelliğine ve verimliliğine bağlı olduğu da unutulmamalıdır.

Gelir kavramı Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun 97. Maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Mukim bir vergi mükellefinin geliri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ve yurtdışında elde ettiği gelirdir.
- Mukim olmayan bir vergi mükellefinin geliri, Azerbaycan Cumhuriyeti kaynaklarından elde ettiği gelirlerden oluşur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu uyarınca bir şahıs gelir vergisine tabi olduğunda, vergilendirmenin amacı, vergi yılı için mukimlerin toplam geliri ile Vergi tarafından belirlenen gelirden mahsup edilen miktar arasındaki farktan oluşan vergiye tabi gelirdir. O dönemin kodu. Ödeme kaynağı vergilendiriliyorsa, vergilendirmenin amacı vergiye tabi gelirdir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununda "gelirler" üç kategoriye ayrılmıştır (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi):

- İstihdamdan elde edilen gelir;
- İstihdam dışı faaliyetlerden elde edilen gelir;
- Vergiden muaf gelir dışındaki gelirler.

Piyasa ekonomisinde her birey çeşitli kaynaklardan (örneğin gayrimenkul, hisse senedi, banka mevduatı vb.) gelir elde edebilir. Bunların her biri ayrı ayrı mı yoksa birlikte mi vergilendirilmeli? O kişinin eşinin de ayrı bir geliri olabilir. Bu gelir nasıl vergilendirilir. Dünyanın bazı ülkelerinin uygulamasında bu gelirler ayrı ayrı vergilendirilmekte, bazı ülkelerde ise birleştirilmektedir. Bu bağlamda gelir vergisi tahsilatının iki yöntemi vardır: sedir ve küresel (Musaev, Sadygov, Magerramov ve Salaev, 2005, s.530).

Düzenli gelir vergisi; Yukarıda belirtildiği gibi, her kişi farklı kaynaklardan gelir elde edebilir. Kurumlar vergisi sisteminde, farklı kaynaklardan elde edilen her bir gelire çizelge adı verilir ve bunlar bağımsız olarak vergilendirilir. Bu vergi türü 1960'lara kadar Fransa, Belçika ve İtalya'da uygulanmaya başlandı. Modern zamanlarda neredeyse yok denecek kadar azdır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov ve Rzayev, 2001, s. 410).

Küresel gelir vergisi; Gelir vergisi bu şekilde tahsil edildiğinde her türlü gelir tahsil edilir, olası giderler mahsup edilir ve net gelir hesaplanır ve artan oranlı bir oran uygulanır. Tüm gelirlerin birleştirilmesi ve olası giderlerin bunlardan mahsup edilmesi, mükellefin daha tam ödeme kabiliyetini yansıtır ve vergilemede adalet ilkesi ile daha uyumludur. Bu tür vergilendirmede genellikle aile reisi vergi mükellefidir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov ve Rzayev, 2001, s. 411).

Kişisel gelir vergisi sisteminin temel ilkesi, sosyal ve diğer kökenleri ne olursa olsun mükelleflerin eşitliği ilkesidir. Bu, mükelleflerin kanun önünde eşit olduğu ve belirli bir gelir elde eden mükellefler için vergi oranının aynı olduğu anlamına gelir.

Bir başka ilke - vergiden muaf asgari yıllık brüt gelirin belirlenmesidir. Bu ilkeye göre, yıllık gelirin vergiye tabi tutarı aynı asgari tutar kadar azaltılır.

Üçüncü ilke ise bu vergiyi mükellef yerine ödemenin kabul edilemezliğidir. Diğer bir deyişle vergi, vatandaşların kişisel gelirleri üzerinden hesaplanmalı ve bu gelirden ödenmelidir.

Dördüncü ilke, farklı vatandaş kategorilerine verilen ve önemli sosyal sorunları çözmeyi amaçlayan hedeflenen muafiyetler ve vergi teşvikleridir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov ve Rzayev, 2001, s. 411).

Çoğu gelişmiş ülkede, kişisel gelir vergisi sistemi neredeyse tamamen bu ilkelere dayanmaktadır.

Bu vergi türünün dünyanın tüm ülkelerinde yaygın olarak kullanılması bir takım faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu verginin en büyük avantajı, ülkenin tüm çalışan nüfusunun bu verginin mükellefi olmasıdır. Aynı zamanda, vergi makamlarının bu vergiyi kontrol etmesi diğer vergilere göre daha kolaydır ve kaçakçılık çok daha karmaşıktır.

1 Ocak 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bu ilkeler temelinde yeni bir kişisel gelir vergisi sistemi kurulmuştur (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 432).

Bireyler üzerinden gelir vergisi ödeyen kişiler, vergi döneminde gelirleri vergiye tabi olan kişilerdir. Gelir vergisi stopajı dönemi: Takvim ayı, takvim yılı ve stopaj kesiliyorsa gelirin elde edildiği dönem (Məmmədov, Musayev, Sadıqov ve Rzayev, 2001, s. 421).

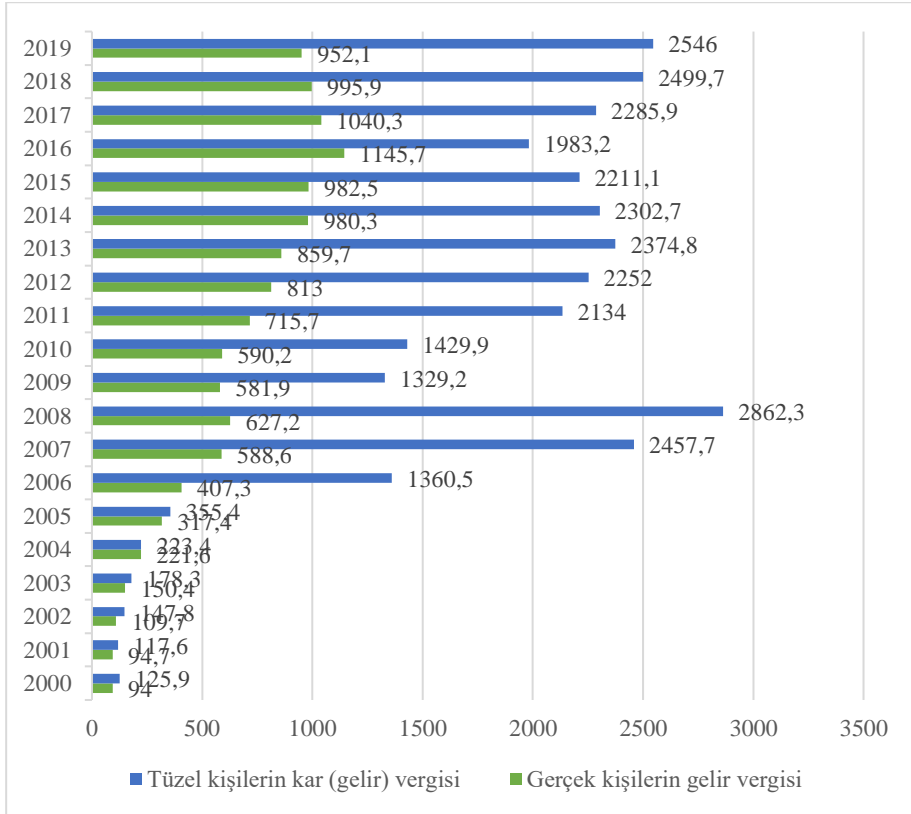
Bireyler - Gelir vergisi mükellefleri arasında Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, yabancı vatandaşlar ve vatansız kişiler bulunur. Gelir vergisi ödemesi mukimlik ilkesine dayanmakta olup, mükellefler mukim ve mukim olmayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>, 2022).

Gerçek kişilerin - mukimlerin gelirlerinin vergilendirilmesinin amacı, vergi yılı için mukimlerin toplam gelirleri ile o dönem için Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu tarafından belirlenen gelirden mahsup edilen miktar arasındaki farktan oluşan vergiye tabi gelirdir (<https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>, 2022).

Ödeme kaynağı vergilendiriliyorsa, vergilendirmenin amacı vergiye tabi gelirdir.

Azerbaycan Cumhuriyetinde bir işyeri vasıtasıyla faaliyet gösteren mukim olmayan bir gerçek kişi, bir işyeri ile bağlantılı olarak vergilendirilen gelir üzerinden gelir vergisi mükellefi olacaktır. Bu durumda vergiye tabi gelir,

belirli bir dönemde daimi temsilciliğe bağlı olarak Azerbaycan kaynaklarından alınan toplam gelir ile o dönemdeki gelirden indirilen ve mahsup edilen tutar arasındaki farktır (<https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>, 2022).

Grafik 2.1: 2000-2019 Yılı Azerbaycan'da Devlet Geliri Vergileri (Milyon Manat),

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021

Grafikten 2.1den anlaşılacağı üzere 2000-2019 yıllarında gerçek ve tüzel kişilerin gelir vergileri farklı dönemlerde dalgalanmıştır. Böylece, 2000-2005 yıllarında gerçek ve tüzel kişilerin gelir vergileri yavaş artmasına rağmen, 2006-2008 yıllarında tüzel kişilerin gelir vergisi oranı aniden yaklaşık 7 kat artarak 2862,3 milyon manata ulaşırken, gerçek kişilerin gelir vergisi %65 artışla 627,2 milyon manata yükselmiştir. Tüzel kişilerin gelir vergilerinde en yüksek artışın 2000-2019 yılları arasında gerçekleştiği dönemdir. 2016 yılı,

gerçek kişilerin gelir vergileri 1145.7 milyon manatla en yüksek artışı gösterdiği yıl olmuştur. 2009'dan bu yana tüzel kişilerin gelir vergileri neredeyse iki kat azalarak 1329,2 milyon manata ulaşmıştır. Takip edilen dönemlere bakacak olursak, gerçek kişilerin gelir vergileri yavaş yavaş artmış, 2016 yılında olan 1145,7 mln manat 2017 yılında azalarak 1040,3 mln manata, 2018 yılında 995,9 milyon manata, 2019 yılında ise 952.1 milyon manata gerilemiştir. 2009'dan sonraki yıllarda tüzel kişilerin gelir vergilerinde artış ve azalış gözlenmiştir. Böylece, tüzel kişilerin gelir vergisi 2010 yılında 1429,9 milyon manat, 2011 yılında 2134 milyon manat, 2012 yılında 2252 milyon manat, 2013 yılında 2374,8 milyon manat ve 2014 yılında 2302,7 milyon manat olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında milyon manat, 2211,1 milyon manat, 2016 yılında 1983,2 milyon manat, 2017 yılında 2285,9 milyon manat, 2018 yılında 2499,7 milyon manat ve 2019 yılında 2546 milyon manata ulaşmıştır.

	2019			2020			
	Gelirler	Vergi, %	İşsizlik sigortası	Gelirler	Vergi, %	İşsizlik sigortası	Zorunlu sigorta ödenişi
Petrol dışı sektor maaş vergesi	8000 AZNe kadar	%0		8000 AZNe kadar	%14	Maaşın %1 işveren özkaynakları %1	
	8000 AZN üzeri	%14					
Petrol ve gaz endüstrisi, devlet hizmeti	2500 AZNe kadar	%14		8000 AZNe kadar	%0		%25
	2500 AZN üzeri	%25	Maaşın %0,5 işveren özkaynakları %0,5	8000 AZN üzeri	%14- 25	Maaşın %2-1 işveren özkaynakları %1	

Tablo 2.5: 2019-2020 Yılı Maaşdan Tutulan Vergiler

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

1 Ocak 2019'dan itibaren Azerbaycan'da maaş vergileri (çalışan gelir vergisi) büyük ölçüde kaldırılmıştır. Şu anda, petrol dışı özel sektörde, maaş vergisi 8.000 AZN'ye kadar aylık %0 oranında alınmaktadır.

8000 AZN üzerindeki aylık maaş %14 vergi olarak belirlenmiştir.

Petrol ve gaz endüstrisinde, Azerbaycan'da maaş vergileri 2.500 AZN'ye kadar olan aylık gelir (maaş) için %14 ve 2.500 AZN üzerindeki maaşlar için %25'tir.

%25'lik sosyal sigorta ödemesine ek olarak, işsizlik sigortası ödemesinin işçinin maaşının %0,5'i ve işverenin özkaynaklarının %0,5'i şeklinde yapılması gerekmektedir.

1 Ocak 2020'den itibaren, zorunlu sağlık sigortası maaşın %2'sine kadar (çalışanın %1'i, işverenin %1'i), 8000 AZN'ye kadar, gaz dışı özel sektörde bu miktar 0,5'e kadar ödenir. Kamu hizmetinde ve petrol ve gaz endüstrisinde %2'dir.

Azerbaycan'da maaş vergileri şu şekilde özetlenebilir: Gelir vergisi: %0 (özel petrol ve gaz endüstrisinde 8000 manat'a kadar olan gelir; %14 (petrol ve gaz dışı özel endüstride 8000 AZN'nin üzerindeki gelir); %14 - %25 (devlet hizmeti ve petrol ve gaz endüstrisi);

Zorunlu Sosyal Sigorta Ödemesi: %25

Zorunlu işsizlik sigortası: %1

Zorunlu sağlık sigortası: Çalışan tarafından %2 - %1, işveren tarafından %1 (petrol dışı ve gaz endüstrisi geliri 8000 manat'a kadar, %0,5 ek gelir için) ve %2 (kamu hizmetleri veya petrol ve gaz endüstrisi geliri 8000'e kadar) AZN, %0,0 ek gelir) Zorunlu sağlık sigortası ödemeleri, belirlenen takvime göre yıl içinde yapılmalıdır.

Azerbaycan'daki maaş vergisi sistemine göre, gelir vergisi (maaş vergisi) ile birlikte zorunlu sosyal sigortanın %25'i ödenir. 200 AZN'ye kadar olan bir maaş için, çalışanın maaşının %3'ü zorunlu sosyal sigorta tarafından, %22'si işveren tarafından (masrafları kendisine ait olmak üzere) ödenir. Aylık maaş 200 manattan fazla olduğunda, %10'u çalışan tarafından, %15'i ise işveren tarafından ödenir.

2019 yılından uygulanan Petrol ve gaz sektöründe faaliyet göstermeyen ve devlet dışı sektöre ait sigorta şirketlerinde çalışan sigortalıların maaşlı çalışmalarından elde ettikleri aylık gelirden zorunlu devlet sosyal sigorta prim oranları aşağıdaki şekildedir.

Sigorta primine dahil olan aylık gelir	Sosyal sigorta prim oranı		
	Toplam	Sigortaolunan gelirinden kesilen	Sigorta yapanın hesabına ödenen
200 manata kadar	%25	%3	%22
200 manat üzeri oldukda	%25	6 manat+200 manat üzeri olan hissesin yüzde 10u	44 manat+200 manat üzeri olan hissenin yüzde 15i

Tablo 2.6: Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Prim Oranları

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Bankası, 2022

Gelir vergisinden farklı olarak, üretim paylaşımı anlaşmaları kapsamında petrol ve gaz endüstrisinde çalışan yabancılar için sosyal güvenlik katkı payları muafıdır. Başka bir deyişle, bu tür yabancı işçiler sadece gelir vergisine tabi olacak ve sosyal sigortaya tabi olmayacak.

2.2.2. Mal ve Hizmet Vergileri

Azerbaycan'da mal ve hizmet vergileri katma değer vergisi, tüketim vergisi, yol vergisi ve maden vergisidir.

Azerbaycan'da devlet katma değer vergisi (KDV) kanunu 1991 yılında kabul edilmiştir. Bu verginin adı Azerbaycan Cumhuriyeti'nde “Katma Değer Vergisi Kanunu” olarak geçmektedir. Vergi Kanunu kabul edilene kadar KDV ödemesinde menşe ilkesi uygulanırken, 1 Ocak 2001 tarihinden sonra varış ilkesi benimsenmiştir (<https://www.mevzuatdergisi.com/2002/03a/02.htm#:~:text=Varış%20ülkesin de%20vergilendirme%2C%20ithalatın%20vergilendirildiği,katma%20değer%20vergisi%20yükünden%20arındırılmaktadır,2022>).

KDV'nin tanımı, verginin tahsil edildiği aktarımdan hesaplanan vergi tutarı ile bu Kanun maddelerine göre düzenlenen faturalar veya KDV'nin ödendiğini gösteren belge ve belgelere istinaden kesilen vergi tutarı arasındaki farktır (Mirzeyeva, 2007, s. 231).

KDV'nin konusu, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde mal temini, işlerin ifası, hizmetlerin ifası ve ithal edilen malların vergilendirilmesidir (Mirzeyeva, 2007, s. 233).

KDV mükellefi olarak kayıt yaptıran ve kayıt olması gerekenler KDV mükellefidir. Kayıtlı kişiler, tescilin yürürlüğe girdiği andan itibaren vergi

mükellefidir. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne KDV'ye tabi malları ithal eden kişiler, ithal edilen mallar için vergi mükellefi olarak kabul edilir. Ayrıca Vergi Kanunu'nun 154.6 maddesine göre ayıpsız mal üretenler de mükellef sayılır (Veliyev ve İmanov, 2003, s. 259-261).

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun 164. Maddesinde KDV'den muafiyetler belirtilmiştir. Bunlar;

Özelleştirilen kamu teşebbüslerinden satın alınan gayrimenkulün değeri, devlet mülkiyetine dayalı olarak kurulan kiralama işletmecilerinin ödediği kira,

Finansal hizmetlerin gösterilmesi,

Ulusal veya yabancı para birimleri göndermek ve ithal etmek,

İlkokul, ortaokul ve lise öğrencileri için kırtasiye ve kitaplar,

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Bankası hesaplarına yerleştirilmesi planlanan yurt dışında üretilen altın, döviz, madeni para ve kağıt paralar,

Basın mensupları için gerekli malzemelerin alımı ve satımı.

Yukarıdaki yazıdan da anlaşılacağı üzere bazı önemli alanlarda KDV istisnaları yapılmıştır. Buradaki temel amaç, maddede bahsedilen alanları geliştirmek ve onlara devlet desteği sağlamaktır. Örneğin, devlete ait şirketlerin özelleştirme sürecinin hızlandırılması; uluslararası ödemeleri kolaylaştırmak; Eğitim sektöründe kullanılan kitap ve kırtasiye malzemelerine yönelik yatırımlar teşvik edilebilir (Veliyev ve İmanov, 2003, s. 259-261).

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun 165. Maddesine göre aşağıdaki durumlarda KDV oranı sıfır (0) olarak dikkate alınır. Bunlar;

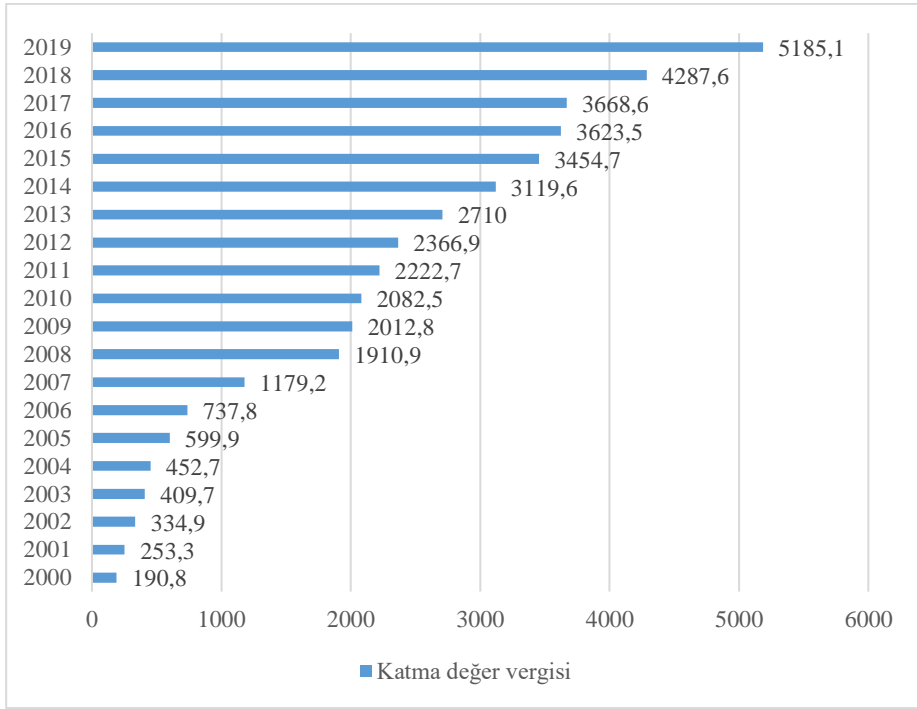
Yabancı ülkelerde görev yapan diplomatlar ve ailelerinin kişisel kullanımına yönelik mal ve hizmetler,

- Dış ülkelere alınan karşılıksız mali yardımlar nedeniyle alınan ürünlerin ithalatı,
- Uluslararası yük ve yolcu taşımacılığı.

KDV beyannamesi her hesap dönemi için hesap dönemini takip eden ayın 20'sine kadar verilir. Mükelleflerin aylık beyannamelerini kayıtlı oldukları

vergi dairesine ibraz etmeleri ve beyanname verme süresi içinde ödemeleri gerekmektedir (Mirzeyeva, 2007,s. 238).

Katma Değer Vergisinin devlet bütçe gelirleri içinde önemli bir yere sahip olmasının nedeni geniş vergi tabanıdır. Dolayısıyla vergi oranlarındaki düşüşe rağmen vergi gelirleri her yıl artmaktadır. Son on yılda katma değer vergisi oranı %26'dan %18'e indirilmesine rağmen vergi gelirlerinin yedi kat arttığını da belirtmek gerekir.

Grafik 2.2: Katma Değer Vergisi (Milyon, Manat),

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

2000-2019 yıllarında katma değer vergisinin artan bir çizgide ilerlediği grafikten görülmektedir. Katma değer vergisi, 2019 yılında 5185,1 milyon manat ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Katma değer vergisi 2000 yılında 190,8 milyon manat, 2004 yılında 452.7 milyon manat, 2008 yılında 1910,9 milyon manat, 2012 yılında 2366,9 milyon manat, 2016 yılında 3623,5 milyon manat, 2019 yılında 5185,1 milyon manat olmuştur. Grafikten de görüleceği

üzere katma değer vergileri 2000-2009 yıllarında 10,5 kat, 2009-2019 yıllarında ise 2,6 kat artmıştır.

1 Ocak 1992 tarihinden itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti'nde tüketim vergisi uygulanmaktadır. Vergiden muaf verginin konusu, alkol, bira ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında üretilen veya ithal edilen her türlü alkollü içecekler, tütün ürünleri ve petrol ürünleridir (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi).

Azerbaycan'da tüketim vergilerinin uygulandığı dönemde muaf olmayan mallar listesi birçok kez değişmiştir. Ancak alkollü içecekler ve tütün ürünleri her seferinde bu listeye dahil edilmiştir.

Nakitsiz vergiye tabi faaliyetler Azerbaycan topraklarında üretilen sınırsız mallar, ithal eşyası için, Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Mevzuatına tabi olarak, hatasız eşya ithalatıdır.

Azerbaycan Cumhuriyetinde Tüketim vergisi, malın satış fiyatına dahil edilen vergidir. Söz konusu malların tüketim vergisi perakende satış fiyatı üzerinden hesaplanmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun 188. maddesine göre aşağıdaki durumlarda tüketim vergisi alınmaz.

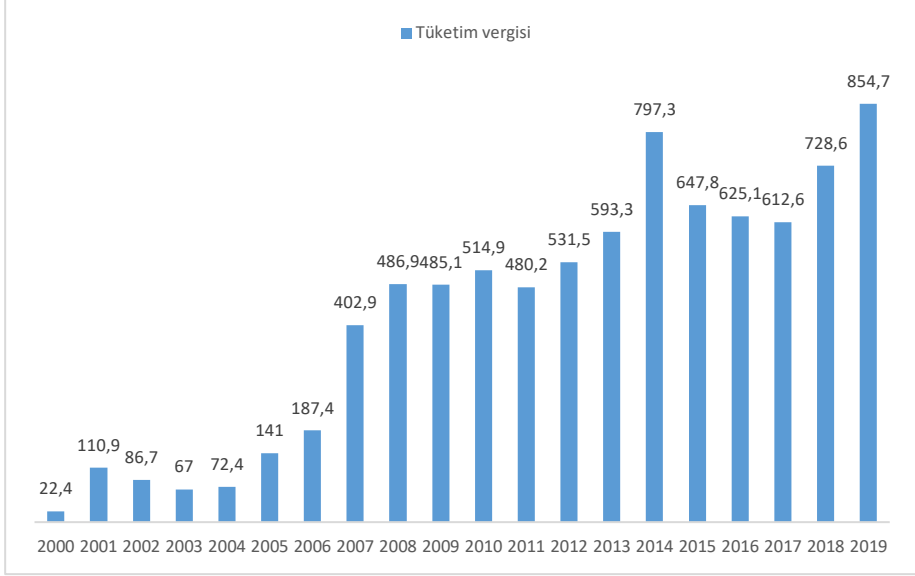
- Gerçek kişinin kendi tüketimi için 3 litre alkollü içki ve 3 karton sigara
- Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında transit olarak taşınan mallar, yeniden ihracata tabi olarak Azerbaycan topraklarına geçici eşya ithalatı, re-ihracat için tutulan ve ipotek edilen mallar.

Vergi muafiyetinin vergilendirme süresi bir aydır. Muaf olmayan mallar üretildiğinde, her hesap dönemi için vergilendirilebilir işlemlere ilişkin vergiler, hesap dönemini takip eden ayın 20'sinden önce ödenmelidir.

İstisnasız ithal edilen eşyanın vergileri gümrük idaresi tarafından beyan esasına göre tahsil edilir (Şekereliyev ve Hamidova, 2006: s. 88-89).

Tüketim vergisinin göstergesi olan “marka” olmaksızın özel tüketim vergisine tabi malın ithali, depolanması veya satılması yasaktır ve masrafları devlete ait olmak üzere müsadere edilir. Tutarlı olmayan malların

markalaşmasının denetimi vergi idareleri tarafından yapılır (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu).

Grafik 2.3: Tüketim Vergisi (Milyon, Manat)

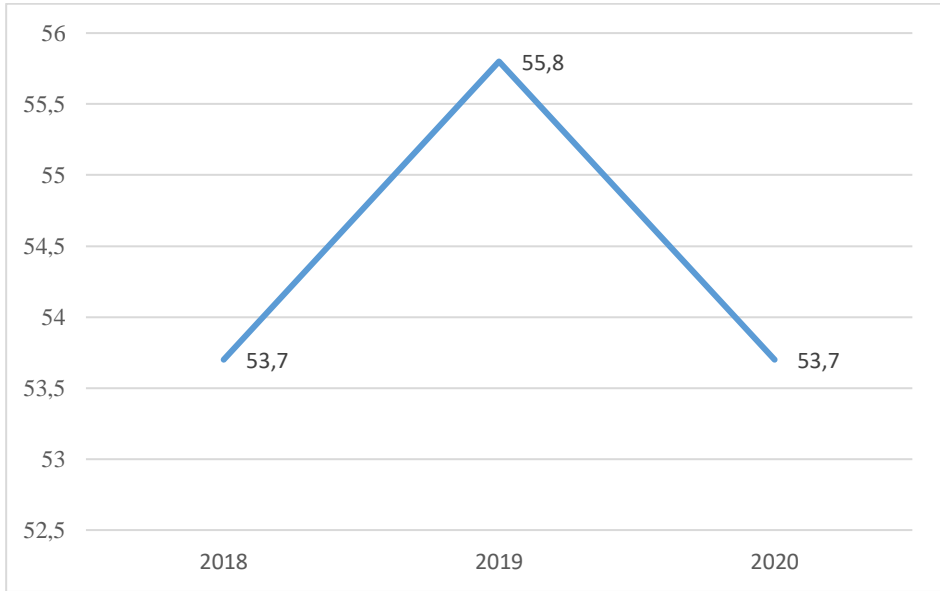
Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Grafikteki analizden tüketim vergisine 2000-2019 yıllarında dalgalanmaların eşlik ettiği bilinmektedir. Tüketim vergisi 2000 yılında 22,4 milyon manat, 2001 yılında 110,9 milyon manat, 2002 yılında 86,7 milyon manat, 2003 yılında 67 milyon manat ve 2004 yılında 72,4 milyon manat idi. 2005 yılında 141 milyon manat, 2006 yılında ise 72,4 milyon manat olmuştur. 187,4 milyon manat idi. 2006'dan sonra tüketim vergileri iki katından fazla artmıştır. Yani tüketim vergileri 2007'de 402,9 milyon manat, 2010'da 514,9 milyon manat, 2013'te 593,3 milyon manat, 2016'da 625,1 milyon manat ve 2019'da 854,7 milyon manata ulaşmıştır. 2019 yılında tüketim vergileri en yüksek seviyede olmuştur.

Azerbaycan'da, Şubat 1996'da “Yol Vergisi Kanunu” kabul edilmiştir. Karayolu vergisinin konusu, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına giren yabancı devletler ile ülke topraklarında bulunan şahıslar tarafından sahip olunan veya kullanılan ulaşım araçlarıdır (Hesenli, 1998, s. 267-270).

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına giren ve bu topraklardan yolcu ve yük taşımacılığında kullanılan ulaşım araçlarının maliki olan mukim olmayan şirketler ve mukim olmayan gerçek kişiler karayolu vergisi mükellefidir (Hesenli, 1998: s. 267-270).

Yol vergisi hesaplanırken taşıma araçlarının cinsi, yük taşıma kapasitesi, koltuk sayısı, aracın ağırlığı, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kalış süresi ve tehlikeli madde taşımacılığı gibi özellikler dikkate alınır.

Grafik 2.4: Yol Vergisi (Milyon, Manat)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Grafikten görüldüğü üzere, yol vergisi 2018-2020 yıllarında dalgalanmalara eşlik etmiştir. 2020 yılında 2019 yılına nazaran %3,9 azaldığı görülmektedir.

Yabancı ülkelerin nakliye araçları Azerbaycan Cumhuriyeti gümrük bölgesine girdiğinde gümrük idareleri tarafından tahsil edilir ve bir iş günü içinde devlet bütçesine ödenir (Şekereliyev, Hamidova, 2006: s. 88-89).

Azerbaycan'da Maden Vergisi Kanunu 1995 yılında kabul edilmiştir. Maden vergisinin konusu, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ve Hazar

Denizi'nin Azerbaycan'a ait olan kısmında yer alan yeraltı kaynaklarıdır (Şekereliyev ve Hamidova, 2006, s. 88-89).

Maden vergi mükellefleri, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında yer altı kaynaklarını çıkaran gerçek ve tüzel kişilerdir (Azerbaycan Vergi Mecellesi, s. 231).

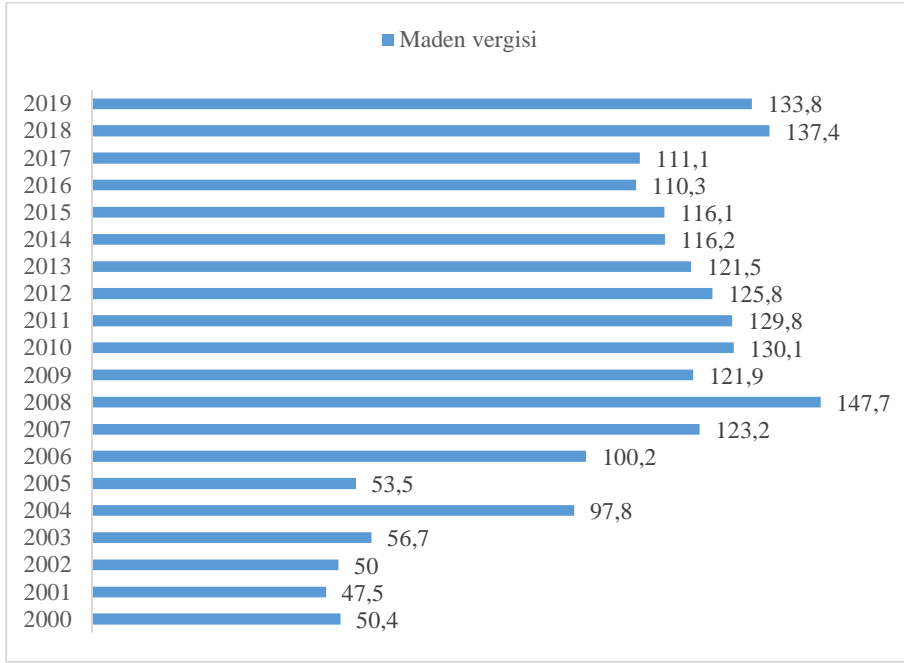
Maden Vergisi, yeraltı servetinin türüne göre toptan satış fiyatı üzerinden Tablo 3.6'da gösterilen oranlarda alınır.

Maden vergisinin uygulandığı yeraltı kaynakları	Maden vergisi oranları %
Ham petrol	26
Doğal gaz	20
Filiz madenleri - her türlü malzeme	3

Tablo 2.7: Maden Vergisi Dereceleri

Kaynak: Əkbərov, Əhmədov ve Mustafayev, 2018, s.11-13.

Maden vergisinde vergilendirme dönemi bir takvim ayıdır. Maden mükellefleri vergi beyannamelerini her hesap ayını takip eden ayın 20'sine kadar vergilerini öderler.

Grafik 2.5: Maden Vergisi (Milyon, Manat)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

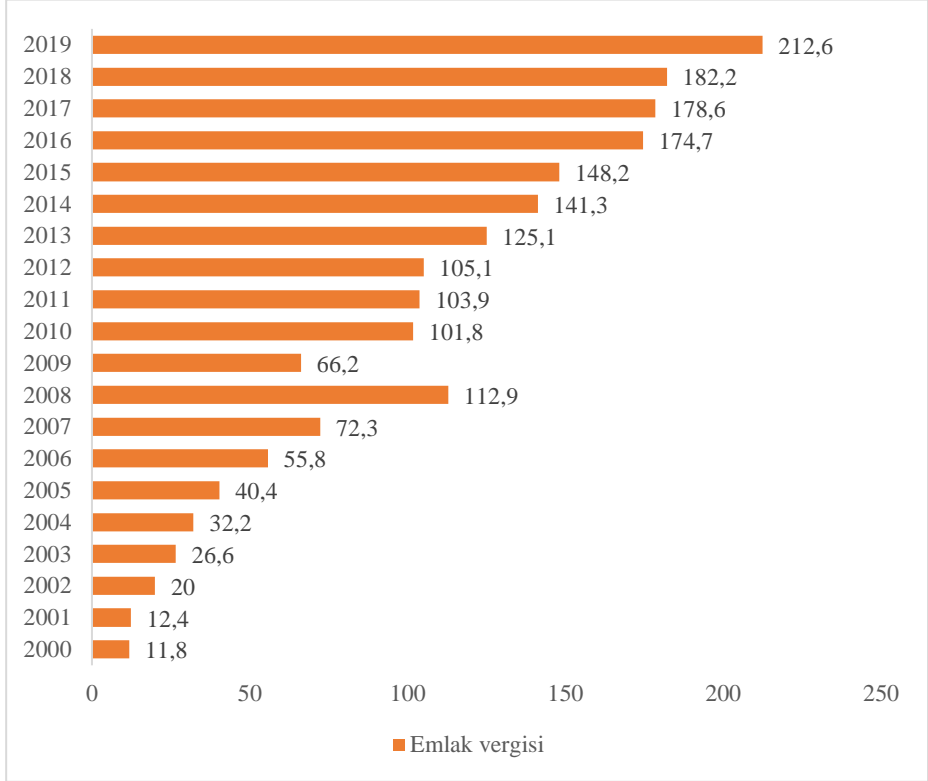
Grafikten de anlaşılacağı üzere maden vergisi 2000-2009 yıllarında artış ve azalış göstermiştir. Madencilik vergileri 2000'de 50,4 milyon manat, 2003'te 56,7 milyon manat, 2006'da 100,2 milyon manat, 2009'da 121,9 milyon manat, 2012'de 125,8 milyon manat. 2015'te 116,1 milyon manat, 2018'de 137,4 milyon manat ve 133,8 milyon manat olmuştur. En yüksek büyümenin olduğu yıl 2008'dir. 2008 yılında madencilik vergileri 147,7 milyon manat olarak gerçekleşmiştir, bu da 2000 yılına göre üç kat artış anlamına gelmektedir.

Maden vergisi, devlet bütçesi geliridir. Yerel inşaat malzemelerinin kullanımına göre maden vergisi, yerel (belediye) bütçesinin geliridir. Yerel inşaat malzemeleri arasında tuğla-seramik kileri, inşaat kumları, çakıl hammaddeleri yer almaktadır (Əkbərov, Əhmədov ve Mustafayev, 2018, s.11-13).

2.2.3. Servet Vergileri

Servet vergileri, özel mülkiyet haklarına sahip kapitalist ve karma ekonomilere özgü bir vergi türüdür. Özel ekonominin henüz tam olarak gelişmediği ve mülkiyet haklarının el konulmadığı geçiş ekonomilerinde servet vergilerinin payı ihmal edilebilir düzeydedir. “Azerbaycan Vergi Sistemi'nde servet vergilerinden elde edilen verim çok düşüktür. Azerbaycan'da uygulanan servet vergileri emlak vergisi ve toprak vergisidir. Aşağıda bu iki vergi ayrı ayrı incelenmiştir (Rehimov, 1996, s. 205).

Emlak Vergisi Kanunu Azerbaycan'da 3 Mart 1995 tarihinde kabul edilmiştir. Ancak bu vergi 1 Ocak 1992 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Emlak vergisi mükellefleri basit ve gerçek kişilerdir.

Grafik 2.6: Emlak Vergisi (Milyon, Manat)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Emlak vergisinden devlet bütçesine olan gelir grafikte açıklanmıştır. Grafikten hareketle emlak vergisi gelirlerinin büyük oranda artış eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Böylece 2000-2008'de emlak vergisi 9,5 kat, 2009-2019'da 3,2 kat artmıştır. 2000 yılına kıyasla, 2019 yılında emlak vergisi %94,4 artarak 212,6 milyon manata ulaşmıştır. Böylece emlak vergisi 2000 yılında 11,8 milyon manat, 2003 yılında 26,6 milyon manat, 2006 yılında 55,8 milyon manat, 2009 yılında 66,2 milyon manat ve 2012 yılında 105,1 milyon manat, 2015 yılında 148,2 milyon manat, ve 2018'de 182,2 milyon manat olmuştur.

Emlak vergisinin konusu, doğru kişiliği oluşturan kuruluşların (sigorta şirketleri, bankalar ve kredi kuruluşları dahil), yabancı sermayeli kuruluşlar, çok uluslu şirketler ile bunların şube ve acentelerinin büro, acente ve temsilcileridir (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu).

Vergi Kanunu'nun 197. maddesi emlak vergisinin konusunu aşağıdaki şekilde düzenlemektedir.

Kişiliği uygun olan kuruluşların bilançolarında yer alan araçlar;

Uygun bir kişilik oluşturan kurumların bilançolarında demircilerin yıllık ortalama değeri;

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, dar bir yükümlülükle doğal bir kişilik oluşturan kurumların ve sadece temsilciliklere ait olan demirbaşların temsillerinin yıllık ortalama değeri.

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında bulunan, gerçek kişilere ait olan ve aynı zamanda tam ve dar sorumluluklara sahip olan binalar ve sabit yapılar, buldukları ülke ve kullanılıp kullanılmadıklarına bakılmaksızın.

Devlet kurumları, bütçe kuruluşları ve yerel yönetim organları, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve bağlı kuruluşları, devlet fonları ve kamu dernekleri emlak vergisinden muaftır (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu).

Emlak vergisinin tarihçesi ve eğitimi, mükellefin gerçek ve doğru kişi olmasına göre değişmektedir.

Gerçek kişilere ait binaların emlak vergisi, binanın bulunduğu belediye tarafından hesaplanmaktadır. Deniz ve hava taşıma araçları vergisi, bu araçların

kayıtlı olduğu kuruluşların verdiği bilgilere göre 1 Ocak tarihine göre yıllık olarak hesaplanmaktadır (Məmmədov, 2019, s. 404).

Gerçek kişiler sahip oldukları belediyelere emlak vergisini beyannameye istinaden her ayın 1'ine kadar özel olarak iki kez; ilgili yıl için 15 Ağustos ve 15 Kasım olmak üzere iki eşit taksitte ödeme yaparlar (Məmmədov, 2019, s. 404).

Sıradan insanlar için vergi dönemi bir takvim yılıdır. Hesap döneminde önceden hesaplanan, hesap dönemi için devlet bütçesine ödenecek vergi tutarı ödemeler dikkat ile belirlenir. Emlak vergisi mükellefleri, cari vergi ödemelerinde olduğu gibi her üç aylık dönemin ikinci ayının 15'ini geçmeyecek şekilde bir önceki yıla ait vergi tutarının %20'si oranında vergi öder (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu).

Kurumlar, yıllık emlak vergisi beyannamelerini, hesap yılını takip eden yılın 31 Mart tarihine kadar vergi dairesine verir (Məmmədov, 2019, s. 405).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 02.02.1993 tarihinden itibaren "Toprak Vergisi" uygulanmaktadır. Gerçek ve doğru kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları sahip oldukları veya kullandıkları arsalar arazi vergisinin konusunu oluşturur (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu).

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında arazi sahibi olan veya araziyi kullanan gerçek kişi ve kuruluşlar arazi vergisi mükellefidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununda toprak vergisi ile ilgili bir takım vergi indirimleri dikkate alınmıştır. Aşağıda anlatacağımız topraklar arazi vergisine tabi değildir. Bunlar (Məmmədov, 2019, s. 412).

Habitatlarda yaygın olarak kullanılan topraklar,

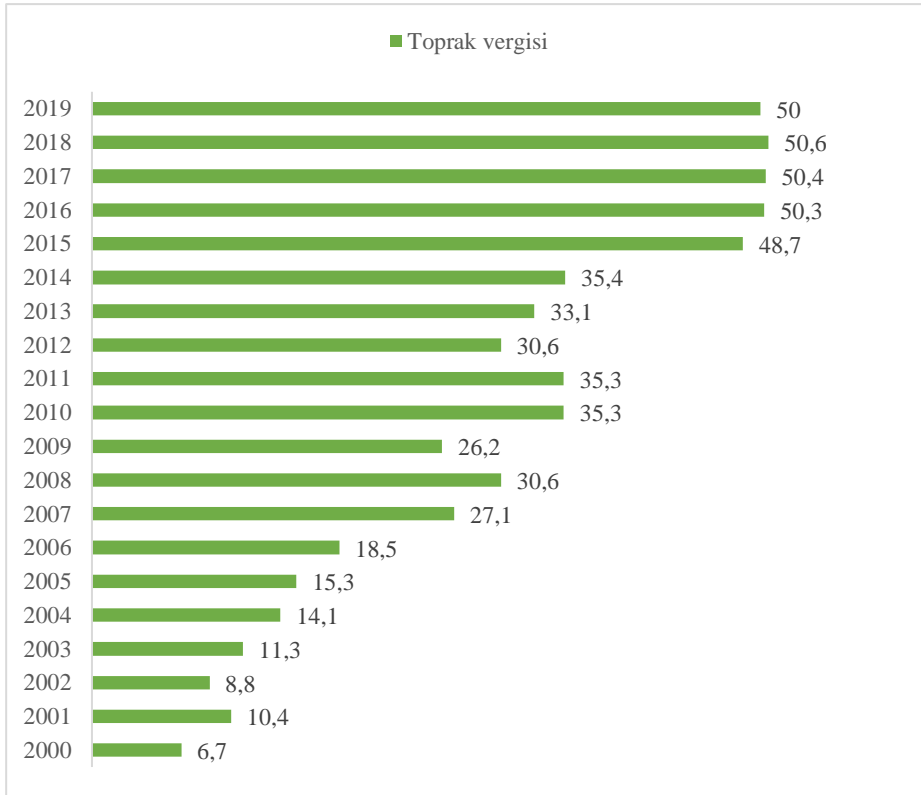
Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı, Milli İstihbarat Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve diğer kurumlara tahsis edilen araziler,

Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları boyunca kontrol için tahsis edilen topraklar ise,

Üretim sahasına dahil olmayan devlet, orman ve su zemin toprakları, Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait bölümü altındaki topraklar.

Arazi vergisindeki vergi oranları hem sıradan insanlar hem de gerçek insanlar için aynıdır. Sıradan insanların arazi vergileri devlet bütçesinin bir parçasıdır; gerçek kişilerin arazi vergisi, yerel (belediye) bütçesinin geliridir (Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu).

Sıradan insanların arazi vergisi onlar tarafından hesaplanır ve ödenir. Vergi, arazinin büyüklüğüne ve vergi oranına göre yıllık olarak hesaplanır. Gerçek kişiler, verginin hesaplanacağı arazi alanlarının her yıl 15 Mayıs tarihine kadar vergi dairesine beyan etmekle yükümlüdür (Rehimov, 1996:s. 205).

Grafik 2.7: Toprak Vergisi (Milyon, Manat)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Grafik 2.7, 2000-2019 yıllarında gerçek ve tüzel kişilerden alınan toprak vergisini göstermektedir. Grafiğe göre, toprak vergisi gelirlerinin ağırlıklı

olarak arttığı görülmektedir. Toprak vergisi 2000'de 6,7 milyon manat, 2003'te 11,2 milyon manat, 2006'da 18,5 milyon manat, 2009'da 26,2 milyon manat, 2002'de 30,6 milyon manat 2015'te 48,7 milyon manat ve 2018'de 50,6 milyon manat olmuştur. 2019'da emlak vergisinden devlet bütçesine yapılan gelir, 2009'dan yaklaşık 1,9 kat daha fazla olan 50 milyonu bulmuştur.

Gerçek kişiler toprak vergisini belediyelere öderler. Toprak vergisi gerçek kişiler için her yıl 1 Temmuz'a kadar hesaplanır ve 19 Ağustos'a kadar ödenir (Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, <https://stat.gov.az>, 2022).

2.3. AZERBAYCAN EKONOMİSİ DIŞA AÇILIŞ SÜRECİNİN VERGİ SİSTEMİNE ETKİSİ

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin modern vergi sistemi, temel ekonomik değişimlerin ve piyasa ilişkilerine geçiş dönemi olan 1991-1992 yıllarından başlayarak oluşturulmuştur. Vergi ilişkilerinin yasal düzenlenmesinde deneyim eksikliği, mevzuatın hazırlanmasına ayrılan zamanın yetersizliği, ülkedeki ekonomik ve sosyal kriz, oluşumunda doğrudan etkili olmuştur. Ülkenin vergi sisteminin kısa sürede kurulmasını zorunlu kılan temel koşullardan biri, 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması sonucunda bütçenin gelir kısmının oluşturulması ihtiyacıydı. 1991 yılı sonunda, ana vergi kanunları - kâr vergisi, katma değer vergisi, tüketim vergileri vb. kanunlar kabul edildi (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s. 172).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 21 Temmuz 1992'de kabul edilen “Devlet Vergi Hizmetine İlişkin” Yasası, devlet vergi hizmeti organlarının yapısını, haklarını ve görevlerini tanımladı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi sistemi oluşturulurken yabancı ülkelerin tecrübelerinden yaygın olarak yararlanılmıştır. Bu nedenle yapısı ve yapısal ilkeleri itibarıyla dünya ekonomisinde yaygın olan vergilendirme sistemleri ile uyumludur. Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminin ana unsurları, sadece yabancı ülkelerin vergi mevzuatının aktarılması değil, ulusal özellikler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan vergi sisteminin ana unsuru Azerbaycan için yeni katma değer vergisiydi. Bu vergi, tüketim vergisi ile birlikte ciro vergisinin yerini almıştır. Bunun sonucunda dolaylı vergiler, dolaysız vergilere göre büyük bir avantaj elde etmiştir (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s. 172).

Dolaylı ödemeler sisteminin getirilmesi, vergi gelirlerinin fiyat düzeyindeki değişime orantılı olarak bağımlı olması nedeniyle ekonominin mali sağlığına yöneliktir. Ancak, fiyat liberalizasyonu bağlamında bu yeni vergi, tüketim malları ve hizmetlerinin fiyatlarında artışa yol açmış ve sadece mali bir işlev görmüştür.

1990'ların ilk yarısında, yüksek enflasyon ve ekonomideki önemli yapısal değişikliklerin olduğu koşullarda vergi sistemi, bütçe için gerekli mali kaynakların toplanmasını sağlayarak adeta işlevini yerine getiriyordu. Aynı zamanda, piyasa reformlarının derinleşmesi nedeniyle vergi sisteminin eksiklikleri, ekonomideki değişikliklerle uyumsuzluğu açıkça ortaya çıktı. Bu bağlamda, vergi mevzuatı defalarca değiştirilmiş ve eklenmiştir. Ancak bu değişiklikler vergi sisteminin temellerini değil, bireysel sınırlı alanları kapsıyordu. Bütün bunların bir sonucu olarak, 90'lı yılların sonlarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde oluşan vergi sistemi, ayrı unsurlarının eksikliği nedeniyle ekonomik kalkınmayı engelledi (Musayev, Kəlbiyev ve Hüseynov, 2012, s.173).

Kanunlara saygılı mükellefler üzerindeki ağır vergi yükü, vergi avantajlarının çokluğu, gelir ve vergilerin gizlenmesi için birçok boşluk bulunması, serbest rekabet kanunlarının ihlal edilmesine ve ülkede kayıt dışı ekonominin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Vergi mevzuatının iyileştirilmesi ihtiyacı, eski Sovyet rejimine dayanan mevcut vergi sisteminin yeni ekonomik koşullara tam olarak uyum sağlamaması ve bazı durumlarda piyasa ilişkilerinin gelişmesini engellemesi ve yapay engeller oluşturmamasından doğmuştur. Vergi mevzuatındaki sistem eksikliği, bu mevzuata uzun yıllar boyunca yapılan değişiklik ve eklemeler, çok sayıda kanun, talimat ve diğer düzenleyici hukuki belgeler arasındaki çelişkiler vergi mevzuatını karmaşıklştırmış ve içinde bir takım boşlukların oluşmasına neden olmuştur.

Haziran 1999'dan bu yana, ülke başkanının bu talimatının rehberliğinde, yasama tabanını iyileştirmek için Vergi Kanunu taslağının hazırlanması, vergi sistemindeki reformların en öncelikli yönü ve geniş bir program olarak kabul edildi. Bu görevi yerine getirmek için önlemler alınmaya başlandı. Bu amaçla, mevcut vergi mevzuatının uygulama durumu incelenmiş, içindeki boşluklar,

bireysel kanunlar arasındaki çelişkiler ortaya konulmuş, girişimciliğin gelişmesi için elverişli koşulların yaratılmasını sağlayabilecek devlet vergi politikasının yönleri ve ticari faaliyet ve pazar ilişkilerinin istikrarlı gelişimi belirlendi (Musayev, Kəlbəyev ve Hüseynov, 2012, s. 175).

Aynı zamanda ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin vergi mevzuatları, vergi otoritelerinin bu alandaki gelişmiş ve verimli çalışma yöntemleri incelenmiş, başta Uluslararası Para Fonu olmak üzere uluslararası finans kuruluşlarının tavsiyeleri gözden geçirilerek yardımcı olunması amaçlanmıştır. piyasa ekonomisine geçiş dönemini yaşayan ülkelerde vergi politikasının doğru belirlenmesi, cumhuriyetin ekonomik, ulusal özellikleri ve diğer gerçekleri göz önünde bulundurularak uygulama olanakları araştırılmıştır.

Ayrıca Cumhuriyetin ilgili tüm kuruluşları, ekonomistler, bilim adamları Vergi Kanunu'nun hazırlanma sürecine dahil edilmiş, bu çalışmaya etkin katılımlarını sağlamak için uygun önlemler alınmıştır. Bu amaçla Vergi Bakanlığı bünyesinde daimi bir Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Geçtiğimiz dönemde vergi alanında deneyim sahibi yüksek nitelikli uzmanlar, ileri düzey bilim adamları, ilgili bakanlıklar, genel müdürlükler, birlikler ve kamu kuruluşlarının sorumlu çalışanları, yabancı denetçi şirket temsilcileri, iş çevrelerinden oluşan bu Kurulun temel görevi, ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren kitle iletişim araçları, mevzuattaki mevcut sorunları ortadan kaldırmak, yasal normatif-hukuki vergilendirme tabanını geliştirmek vb. ilgili tekliflerin hazırlanması ve gözden geçirilmesi, bu alanda vergi makamları ile mükellefler, kamu kuruluşları ve birlikler arasında yapıcı karşılıklı ilişkilerin oluşturulmasından oluşuyordu.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığının Maliye Bakanlığı ve diğer ekonomik kuruluşlarla birlikte hedeflenen faaliyetleri sonucunda, kısa sürede Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu taslağı hazırlanmış ve tartışma için Ekim 1999'da Cumhuriyetin Milli Meclisine sunulmuştur.

Vergi Kanunu taslağı, Cumhuriyet Millet Meclisinde çeşitli okumalarda tartışılmış ve her defasında taslağı daha da geliştirilerek Temmuz 2000'de kabul edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan 11 Temmuz 2000 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun onaylanması, yürürlüğe girmesi ve ilgili yasal düzenleme konuları

hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu tarafından onaylanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yürürlüğe girmesi ve 1 Ocak 2001'de yürürlüğe girmesi amaçlandı.

Vergi Kanununun uygulanmasının, çok sayıda normatif belgenin yanı sıra uygun tanıtım ve eğitim faaliyetlerinin hazırlanmasını gerektirdiği belirtilmelidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 30 Ağustos 2000 tarihli Kararnamesi ile gerekli normatif belgelerin listesi “Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun onaylanması ve yürürlüğe girmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun uygulanması hakkında ve ilgili yasal düzenleme konuları ve bu Kanunla onaylanan Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu” belirlendi ve bunların kısa sürede hazırlanmasını sağlamak için Cumhuriyet hükümeti görevlendirildi.

Bu bağlamda, Cumhuriyetin Bakanlar Kurulu 18 Eylül 2000 tarihli ve 191 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'yi kabul etmiş ve Cumhuriyetin Vergi, Maliye, Ekonomik Kalkınma, Adalet, Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması ile ilgili gerekli normatif belge taslaklarını hazırlamıştır. Vergi Kanununun uygulanması ve gerekli hazırlık çalışmalarının yapılması Bakanlıklar, Devlet İstatistikleri, Devlet Gümrük Komiteleri vb. uygun talimatlar verdi.

Söz konusu kararname ve emir ile Vergi Kanununun uygulanmasına ilişkin 22 düzenleyici belgenin hazırlanması Vergi Bakanlığı'na, diğer kamu yürütme organlarına ise 11 belgenin hazırlanması görevlendirilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararı'nın uygulanmasını sağlamak için Vergi Bakanlığı tarafından ilgili emirler verilmiş, Bakanlığın kararnamesine uygun değişiklik ve eklemeler yapılmıştır. Vergi Kanunu taslağının Cumhuriyet Meclisi'nde görüşülmesinin arifesinde, Vergi Bakanlığı, bunun uygulanmasına ilişkin gerekli tedbirler programını uygulamaya başladı. Böylece Kanunun uygulanması ile ilgili olarak yürürlükten kaldırılacak ve hazırlanması gerekli olan yeni düzenleyici belgelerin listesi belirlenmiş, yapılması gereken hazırlık çalışmaları belirlenmiş ve belirli uygulayıcılar ile çalışma planı onaylanmıştır ve yürütme süreleri.

Vergi Kanunu'nun onaylanmasından sonra, uygulanması ile ilgili olarak Vergi Bakanlığı'nın önde gelen uzmanlarından oluşan bir çalışma grubu

oluşturulmuş ve ilgili talimat, kural, metodolojik talimat ve diğer düzenleyici belgelerin taslaklarını hazırlamakla görevlendirilmiştir.

Çalışma grubunda Vergi Kanunu ve uygulanması için hazırlanan normatif-hukuki belgeler tartışılmış, tartışılmalı konular ve mevzuattaki boşluklar Uluslararası Para Fonu uzmanları ile tartışılmış ve çözüm yolları aranmıştır.

Normatif belgelerin geliştirilmesi alanında karmaşık önlemlerin merkezi ve bağlantılı olarak uygulanmasını sağlamak için, iç yetenekler nedeniyle Vergi Bakanlığı Vergi Politikası ve Stratejik Araştırma Müdürlüğü altında yeni bir daire - Mevzuat ve Metodoloji Dairesi - oluşturuldu.

Aynı zamanda, Vergi Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin hazırlık çalışmalarını koordine etmek üzere Vergi Bakanlığı ile Maliye, Adalet Bakanlıkları ve diğer ilgili kurumların uzman, bilim adamı ve işadamlarından oluşan bir Koordinasyon Komisyonu oluşturulmuştur.

Vergi Kanununun uygulanması için gerekli normatif belgelerin uygulanması üç aşamada gerçekleştirildi. Birinci aşama, Vergi Bakanlığı'nın ilgili daire ve dairelerinde normatif belgelerin hazırlanarak Mevzuat ve Metodoloji Daire Başkanlığı'nda faaliyet gösteren çalışma grubuna sunulması, ikinci aşama ise bu belgelerin çalışma grubunda tartışılması ve bunların düzenlenmesini içeriyordu. İncelenmesi ve Koordinasyon Komisyonuna sunulması ve üçüncü aşamada ise Koordinasyon Komisyonunda görüşülmesi yer almıştır.

Koordinasyon Komisyonu toplantılarında görüşülen düzenleyici belgeler ve vergi beyannamesi formları, Komisyon tarafından alınan görüş ve öneriler dikkate alınarak yeniden düzenlenmiş ve Bakanlar Kurulu Kararında belirtilen ilgili bakanlık ve komisyonlara onay için gönderilmiştir. Bu bakanlıklar ve komitelerle temaslar kurulmuş, belgelerin ivedilikle onaylanması, yerel vergi daireleri, yabancı şirketler ve denetçi kuruluşlardan gelen tekliflerin özetlenmesi ve değerlendirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmüştür.

Dikkat edilmelidir ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 30 Ağustos 2000 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun onaylanması ve yürürlüğe girmesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun onaylanması

hakkında” Kararnamenin uygulanması. Azerbaycan ve bu Kanunla onaylanan Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu” Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararları ve Bakanlar Kurulu kararları ile ilgili Vergi Kanununun uygulanmasını sağlamak için aşağıdaki belgeler onaylandı:

- Vergi mevzuatının ihlalinden sorumlu tutulan kişiden mali yaptırım alma kuralları;
- Eyalet vergi dairelerinde hizmet düzenlemesi;
- Vergi dairesi görevlilerine özel rütbeler ve özel rütbelerle ilgili diğer konularda yetki verilmesi, mahrum bırakılması;
- Vergi makamlarının özel rütbelerine göre özel üniformaları ve rozetleri;
- Ticari sınırlarla ilgili ilişkileri düzenleyen kanun;
- Ticari (vergi) sınırlarını oluşturan bilgileri belirleyen devlet yetkilileri ve yetkililerinin listesi;
- Vergi mükellefine kimlik numarası verilmesi ve uygulanmasına ilişkin kural;
- Vergi mükelleflerinin birleşik bir devlet sicilini koruma kuralları;
- Katma değer vergisi mükelleflerinin devlet sicilini koruma kuralları;
- Binalarda emlak vergisi hesaplama kuralları;
- Özel tüketim damgası ile işaretlenmesi gereken işaretli malların satın alınması ve muhafazası için kurallar;
- Malların (iş, hizmet) piyasa fiyatını belirleme kuralları;
- Mobil vergi incelemesi sırasında numune alma kuralları;
- Doğrudan ve dolaylı değerlendirme yöntemlerinin uygulanmasına ilişkin kurallar;
- Vergi hesaplaması için gerekli raporlama bilgilerinin mükellef tarafından sağlanmadığı durumlarda, ilgili bilgilere göre vergi hesaplanmasına ilişkin kural;
- Kiralanan sabit kıymetlerin onarım maliyetlerinin gelirden düşülmesi kuralı;
- Zamanlama yöntemiyle gözlem yapma kuralları;
- Gelirden indirilecek onarım maliyetlerinin sınırları;

- Katma değer vergisi amacıyla kayıtlı olmayan bir vergi acentesi tarafından katma değer vergisi amacıyla kayıtlı olmayan bir mukim olmayana ödenecek tutardan katma değer vergisinin mahsup edilmesi ve ödenmesine ilişkin kurallar;
- Tüzel kişilerden vergi borcu ve faiz alma kuralları;
- Vergi borcunun ifa süresinin uzatılmasına ilişkin kurallar;
- Özel tüketim malları için tüketim oranları;
- Yabancı bir tüzel kişi tarafından elde edilen kârın doğrudan tespit edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda kâr hesaplama kuralları;
- Vergi matrahının genel kurallara göre belirlenmesinin zor olduğu alanlarda katma değer vergisi hesaplama kuralları;
- Vergi makamlarının mali teşviklerini ve kalkınma fonlarını kullanma kuralları;
- Fazla ödenen vergilerin, faizin ve mali yaptırımların mükellefe iadesine ilişkin kurallar;
- Kişisel gelir vergisinden muaf olan telafi edici ödemelerin listesi;
- Ücretlerden alınan vergi hesaplanırken gerçek kişilerin vergi avantajları hakkının belirlenmesine yönelik belgelerin listesi;
- Seyahat masraflarının normları;
- Amortisman tabi olmayan varlıkların listesi;
- İthal mallar da dahil olmak üzere tüketim mallarına özel tüketim damgası uygulama kuralları;
- Tarım arazilerinin tanımı, coğrafi konumu ve kalitesi dikkate alınarak, kadastro fiyat bölgeleri ve içerdiği idari bölgeler için koşullu puanlar;
- Teknolojik süreçle bağlantılı olarak üretilen petrol ve gazın kuyuya geri enjekte edilmesi için normlar;
- Mükelleflerin listelenmiş mülklerini kamu müzayedelerinde satma kuralları.

Ek olarak, Vergi Bakanlığı, vergi denetim yasasının şeklini ve hazırlanması için gereklilikleri, vergi mükellefinin kayıt için başvuru formlarını ve vergi mükellefinin tescil belgesini, amaçlar için kayıt başvurusu formunu yayınladı. Katma değer vergisi mükellefinin kayıt bildirim formu ve diğer belgeler düzenlenip onaylanır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu 1 Ocak 2001'de yürürlüğe girdi.

Vergi Kanununun kabulü, ülkedeki ekonomik reformların gelişmesinde gerçekten tarihi bir olaydı. Bu kanunun kabulü ile ülkenin vergilendirme sistemi revize edilmiştir.

Vergi Kanunu'nun kabulü sonucunda, ülkede daha önce yürürlükte olan bazı vergiler iptal edilmiş, eyalet vergileri ile yerel vergiler arasındaki kesin sınır belirlenmiş ve bir takım yeni vergiler getirilmiştir. Bütün bunlar, tarım koşullarında niteliksel bir değişikliğe yol açtı.

Vergi Kanununun kabul edilmesi, ülkedeki vergi sürecini düzenleyen norm ve kuralların sistemleştirilmesini mümkün kılmıştır. Vergi Kanunu'nun kabulüne kadar, vergilendirme için tek bir yasal ve normatif temel yoktu, ülkede bu alanda yüzlerce normatif belge aktifti. Vergi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte tüm bu işlemler yasal gücünü yitirmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki vergi sisteminin ve vergilendirmenin genel ilkelerini, vergilerin belirlenmesi, ödenmesi ve toplanmasına ilişkin kuralları, vergi mükelleflerinin, devlet vergi makamlarının ve diğer katılımcıların hak ve görevlerini tanımlar. Vergilendirme konuları ile ilgili vergi ilişkilerinde, vergi kontrol formları ve yöntemleri, vergi mevzuatının ihlali sorumluluğu, devlet vergi makamlarının eylemleri (eylemsizliği) hakkında şikayette bulunma kuralları ve yetkilileri.

Vergi Kanununun temel amacı aşağıdaki önemli görevleri yerine getirmektir:

- Adil, istikrarlı, birleşik bir vergi sisteminin kurulması, birleşik vergi alanındaki tüm unsurlarının yasal etkileşim mekanizmalarının oluşturulması;
- Girişimcilerin ve devletin dengeli çıkarlarının dikkate alınması;
- Birleşik bir vergi kanunu tabanının oluşturulması, vergi kanunu ihlalleri için sorumluluk sisteminin iyileştirilmesi.

Vergi Kanunu, vergi makamları ile mükellefler arasındaki karşılıklı vergi ilişkilerini niteliksel olarak yeni bir düzeye taşıyan tüm usuli durumları öngörmektedir.

Vergi Kanununda belirtilenler dışında başka tür vergiler uygulanamaz. Her yıl uygulanan devlet vergi oranları Vergi Kanununda belirtilen oranlardan daha yüksek olamaz. Her yıl Azerbaycan Cumhuriyeti'nin “Devlet Bütçesine İlişkin” Kanununun görüşülmesi sırasında vergi oranı haklı bir şekilde düşürülebilir.

Vergi Kanunu'nun kabulü nedeniyle yürürlükte olan vergi mevzuatının yürürlükten kaldırılmasına ek olarak, vergilendirme ve vergi kontrolü konularında diğer kanunlarla ihtilaf olması halinde Kanun'da belirlenen hükümlere üstün hak verilmektedir.

2008 yılında Vergi Bakanı'nın talimatıyla “Vergi Bakanlığı Uluslararası İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Eylem Planı” onaylanmıştır. Vergi Bakanlığı'nın uluslararası ilişkiler alanındaki faaliyetlerinin ana yönleri, alınması gereken önlemler ve Bakanlığın sorumlu yapıları ile uygulama süresi Eylem Planı'na yansıtılmaktadır.

Eylem Planında, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi alanında aşağıdaki yönler tanımlanmıştır:

- Uluslararası deneyim eğitimi alanındaki çalışmaların daha da geliştirilmesi
- Yabancı misyonların etkinliğini artırmak
- Vergi Bakanlığı'nın genel faaliyetleri ve çeşitli alanlardaki ileri uygulamalar hakkında bilgilerin yayılması
- Azerbaycan'da faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar, yabancı ülkelerin diplomatik misyonları ve yabancı işadamları dernekleri ile ilişkilerin daha da genişletilmesi
- Azerbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasındaki genel entegrasyon süreçlerinde vergi konularında ilgili çalışmaların uygulanması

Eylem Planı, vergi mevzuatı ve vergi idaresi alanındaki uluslararası deneyime ilişkin materyallerin tek bir elektronik kütüphane formatında düzenlenmesini ve bu bilgilerin Bakanlığın tüm yapısal birimlerinin kurumsal ağı aracılığıyla kullanılması ve analizi için fırsatlar yaratılmasını öngörmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı, uluslararası kuruluşlarla aşağıdaki yönlerde işbirliği yapmaktadır (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 572).

- Uluslararası kuruluşlarla kalıcı iş ilişkilerinin kurulması ve karşılıklı çıkar konularında düzenli toplantılar, ortak etkinlikler ve projelerin uygulanması;
- Azerbaycan'ın vergi sistemi üzerine uluslararası kuruluşların raporlarının çalışmasını ve bu raporların hazırlanma metodolojisini ve ilgili çalışmaları koordine etmek;
- Yabancı ülkelerin diplomatik misyonları ve yabancı işadamları dernekleri ile uygun şekilde ilişkiler kurmak ve düzenli toplantılar yapmak;
- Azerbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasındaki genel entegrasyon süreçleri kapsamında vergi konularına ilişkin aşağıdakileri içeren ilgili çalışmaların uygulanması;
- Genel entegrasyon süreçleri çerçevesinde vergi konularında ilgili çalışmaların ortak olarak uygulanması;
- Avrupa Birliği'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki temsilciliği ile ticari ilişkiler kurmak, karşılıklı çıkarlara yönelik çeşitli etkinlikler ve projeler uygulamak;
- Avrupa Birliği'ne üye gelişmiş ülkelerin vergi idareleri ile geniş formatta işbirliği ve uzun vadeli işbirliği öncelikli kabul edilmekte, ayrıca geçiş ekonomisine sahip ve sonradan üye olacak ülkelerin vergi idareleri ile ilgili muhtıralar imzalanmaktadır.

Vergi Bakanlığı aşağıdaki uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 572):

- Avrupa ülkelerinin vergi makamları (Avrupa Birliği'nin ilgili organları, IOTA);
- Küresel kuruluşlar (OECD).
- BDT üye devletlerinin vergi dairelerini kapsayan kuruluşlar (KCPHC, KCOHP)
- İslam ülkeleri vergi daireleri teşkilatı (ATAIC)
- Uluslararası finans kuruluşları (IFC, IMF, Dünya Bankası, EBRD)

- İş kaydı alanında faaliyet gösteren kuruluşlar (ECRF, CRF)

Avrupa Birliği ile İşbirliği:

- AB - Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (22 Nisan 1996) - 14 Kasım 2006'dan itibaren Eylem Planı
- AR'nin Avrupa Entegrasyonu için Devlet Komisyonu ve Çalışma Planı altında faaliyet gösteren Ekonomik Konular Çalışma Grubu
- Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatının AB mevzuatına uyarlanması konusunda
- Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı
- Eşleştirme, TAIEX ve SIGMA teknik yardım araçları

İkili ilişkiler ve anlaşmalar (Rzayev, Məmmədov, Xəlilov ve Hüseynov, 2014, s. 572):

- Çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılmasına ilişkin anlaşmalar
- Karşılıklı idari yardım ve bilgi alışverişi anlaşmaları
- Vergi makamları arasındaki İşbirliği Mutabakat Muhtırası
- Vergi suçlarıyla mücadelede işbirliği anlaşmaları
- Vergilendirme konularını kapsayan diğer Hükümetlerarası Anlaşmalar

Çifte vergilendirme, aynı ülkelerdeki (hem ödeyen hem de alan ülkeler) herhangi bir gelire aynı anda vergi uygulanmasıdır (<https://vergiler.az/news/taxes/16871.html>, 2022).

Araştırmalar, yerleşik olmayan kişilerle işlem yapan yerleşik vergi mükelleflerinin büyük çoğunluğunun, genellikle ödememeleri gereken vergileri ödemek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Bunun iki ana nedeni vardır:

1. Çünkü yerel girişimcilerin çoğu, yerleşik olmayanlara ödeme yaparken (yapılan işler ve verilen hizmetler için) vergilendirilmeleri gerektiğinin farkında değildir.

2. Yerleşik olmayanların talebi üzerine. Yani, yerleşik olmayanlar, yerel girişimcilerden ödeme alırken faturada (veya başka bir belgede) belirtilen tutarın kendilerine tam olarak ödenmesini talep eder. Böyle bir durumda,

yerleşik girişimciler, yerleşik olmayan bir kişiye ödenen tutar üzerinden hesaplanan vergi tutarını ödemek zorundadır, bu da onlar için ek bir vergi yükü anlamına gelir.

Vergi Kanununun 127. maddesine göre, Azerbaycan'da vergi ödenirken (gelir veya kazanç vergisini aşmamak), Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dışında bulunan ve Azerbaycan kaynaklarından olmayan bir mukimin gelirinden ödenen gelir vergisi veya kazanç vergisi miktarları dikkate alınır (<https://vergiler.az/news/taxes/16871.html>, 2022).

Mukimler bu anlaşmaların avantajlarından sadece Azerbaycan Cumhuriyeti ile “Çifte Vergilendirmenin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Anlaşma”yı imzalamış olan diğer ülkelerin mukimleri ile işlem yaparken kullanabilirler. Ayrıca, söz konusu anlaşmayı imzalayan ülkelerin sakinleri de aynı avantajlardan yararlanabilir. Şu anda Azerbaycan Cumhuriyeti ile 55 ülke arasında böyle bir anlaşma var (<https://vergiler.az/news/taxes/16871.html>, 2022).

Hem yerleşik hem de yerleşik olmayanlar, bu anlaşmalardan yararlanmak için uygun başvuru formları (DTA) ile vergi makamlarına başvurmalıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde “çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılmasına ilişkin uluslararası anlaşmaların” avantajlarından yararlanmak için 5 başvuru formu onaylanmıştır (<https://vergiler.az/news/taxes/16871.html>, 2022).

Azerbaycan şu anda 160'tan fazla ülke ile uluslararası ticari ilişkilere sahiptir. Bu temelde yapılan sözleşmelerin değeri her yıl artıyor ve milyarlarla ölçülmektedir. Sürdürülebilir ve genişleyen ticari ve ekonomik bağlar, uluslararası ticareti istikrarlı bir şekilde artırmaktadır. Sonuç olarak Azerbaycan'ın dünya pazarındaki konumu güçlenmekte ve giderek gelişmiş ülkeler düzeyine yaklaşmaktadır. Bu açıdan ithalat-ihracat operasyonlarının yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, ülkenin ekonomik kalkınmasının ana yönlerinden biridir.

2.3.1. Vergi Sistemine Etkisi

Azerbaycanın dışa açılma süreci 1999 yılından başlamıştır. O zamandan bu yana Azerbaycan vergi sisteminde bir dizin değişimler söz konusudur. Yıllar boyunca vergi sisteminde yapılan değişiklikler esas olarak vergi idaresinin iyileştirilmesi, muhasebe sisteminin şeffaflığı, vergi mükelleflerinin haklarının genişletilmesi ve vergi yükünün azaltılmasından kaynaklanmaktadır. Bunlardan vergi indirimleri ve muafiyetler de dahil olmak üzere vergi indiriminin azaltılmasıyla ilgili değişiklikler özellikle önemlidir. Bu değişiklikler, tarımsal ürünlerin ithalatını azaltmayı ve rekabetçi bir ortam yaratarak ülkedeki bu ürünlerin üretimini artırmayı amaçlamaktadır.

Vergi alanındaki reformlar, olumlu bir girişimci ve yatırım ortamı yaratmak, vergi yasalarını iyileştirmek, vergilendirmeyi optimize etmek, vergi yükünü azaltmak, vergi avantajlarının verimliliğini artırmak, esnek bir vergi idaresi oluşturmak, risk kriterlerine dayalı vergi kontrolünü uygulamak ve elektronik denetimi genişletmek için elverişli bir iş ortamı yaratmaktır. Asıl amaç, vergi makamlarının hizmetlerinin düzeyini yükseltmek, vergi kaçakçılığını azaltmak ve gönüllü vergi ödemelerini artırmaktır.

Modern vergi sistemi, sosyo-ekonomik kalkınma beklentilerini dikkate alarak uluslararası standartları karşılamalıdır. Vergi sistemi, bütçe gelirlerinin zamanında tam olarak toplanmasını sağlamalı, ulusal ekonominin bireysel sektörlerinde gelir oluşumu ve üretimin düzenlenmesi için koşullar yaratmalıdır. Vergi sistemi tüm ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da ekonominin düzenlenmesinde ve devlet bütçesine gelir sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Modern vergi sistemi, yalnızca öngörülen devlet bütçe gelirlerini sağlama aracı olarak değil, aynı zamanda ekonomik kalkınmayı teşvik etme aracı olarak da hareket eder.

Tüm ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da vergi sisteminin gereklerinden biri, uygulanan vergilerin hem sayılarının hem de oranlarının uzun süre sabit kalmasıdır. Çünkü girişimcilerin önümüzdeki birkaç yıl için gelir ve giderlerini doğru tahmin etmeleri büyük ölçüde bu faktöre bağlı. Ancak bu durumda hem üretim hem de sosyal altyapı için bir yatırım programı hazırlama fırsatı yakalarlar. Vergi sisteminin istikrarı, ülkede serbest sosyo-ekonomik politika için geniş fırsatlar yaratan devlet bütçesinin gelir ve gider

dengeğini sağlar. Vergi sisteminin istikrarı, yabancı iş adamlarını ilgilendiren konulardan biridir. Yabancı yatırımcılar, vergi sisteminin istikrarsızlığı konusunda imtiyaz ve ayrıcalıklardan daha fazla endişe duyuyorlar. Ancak, Azerbaycan hükümeti tarafından bu alanda ilerici çalışmalar yapılmış, yatırımların korunmasını sağlayan, gelir ve mülk üzerindeki çifte vergilendirmeyi ortadan kaldıran ve vergi rejiminin istikrarını sağlayan bir dizi uluslararası anlaşma ve anlaşmalar imzalanmıştır.

Vergi mükelleflerini endişelendiren konulardan biri de Azerbaycan'daki nispeten yüksek vergi yüküdür. Vergi yükü, mükelleflerden tahsil edilen vergi miktarı olup, doğrudan mükelleflerin kazanç düzeyine bağlıdır. Bazı araştırmacıların bilimsel çalışmalarında Azerbaycan'da azami gelir vergisi oranının %30, gelişmiş ülkelerde Danimarka'da %60, Fransa'da %48, Almanya'da ise %45 olduğunu belirttiği doğrudur. Ancak unutmamalıyız ki bu ülkelerdeki bireylerin gelir düzeyi bizimkinden kat kat fazladır ve yüksek vergi oranı ve vergi yükünün ağırlığı onları o kadar da ciddi anlamda etkilememektedir. Örneğin: İsveç'teki vergi sistemi, vergi mükelleflerinin gelirlerinin yarısından fazlasını devlete vergi şeklinde ödeyeceği şekilde yapılandırılmıştır, bunun yerine devlet birçok sosyo-ekonomik meseleyi vergiler ve vergiler yoluyla halleder. menfaatler korunur.

Genel olarak deneyimler, vergi yükünün artırılmasının, vergi oranlarının artırılmasının, taviz ve ayrıcalıkların iptal edilmesinin önce vergi sisteminin etkinliğini artırdığını ve daha sonra giderek bütçe gelirlerinin seviyesinde bir azalmaya neden olduğunu göstermektedir. Zira mükelleflerin büyük bir kısmı vergi yükünün ağırlığını azaltmak için çeşitli yasadışı yollara başvurarak vergi kaçırmaya çalışmaktadır. Bu zamanda, bütçe gelirlerinin kaybı yeri doldurulamaz hale gelir. Uluslararası vergilendirme deneyimi, mükelleflerden alınan vergilerin toplam gelirlerinin %30-40'ını aştığında ekonomik aktivitenin azaldığını ve ekonomideki yatırım hacminin azaldığını göstermektedir. Şu anda Azerbaycan'da vergi yükü %30'u geçmiyor.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu 2 kısım, 17 bölüm ve 221 maddeden oluşmaktadır. Vergi Kanununun ilk bölümü “Genel bölüm” olarak adlandırılır ve 7 bölümden oluşur. İkinci kısım “Özel kısım” olarak adlandırılır ve 10 bölümden oluşur.

Her devletin vergi sisteminin kendine has özellikleri vardır. Elbette Azerbaycan'ın vergi sistemi de bu tür karakteristik özelliklere sahiptir. Bu belirtiler aşağıdaki gibidir (Vəliyev, 2006, s. 83):

- Bireysel yasal düzenlemelere değil, yasal bir temele dayanır, yani toplam kamu ürününün bir kısmının yeniden dağıtılmasıyla ilgili tüm mali ilişkileri kapsar;
- Ekonomik varlıkların örgütsel-yasal biçiminden bağımsız olarak, vergilerin hesaplanması ve ödenmesi için tek tip bir mekanizma temelinde tek tip kurallar oluşturulur;
- Vergi makamları tarafından vergi ödemelerinin birleşik kontrolü;
- Aynı talebi mükelleflere dayatır, vergilerin sayısını ve vergi oranlarını belirleyerek, vergi imtiyazlarını ve verilme mekanizmalarını düzenleyerek, vergi ödendikten sonra kalan fonların kullanımına müdahale etmeden gelir oluşumu için aynı başlangıç koşullarını yaratır;
- Vergi yükünün farklı mükellef kategorileri arasında adil dağılımını sağlar;
- Yabancı ülkelerin deneyimlerini dikkate alarak uluslararası entegrasyon süreçlerine katılmayı sağlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununa göre belirlenen ve ödenen vergiler şunlardır: devlet vergileri; özerk cumhuriyet vergileri; yerel veya belediye vergileri.

Devlet vergileri Vergi Kanunu tarafından belirlenir ve cumhuriyetin tüm topraklarında ödenmelidir. Devlet vergileri şunları içerir:

Kişisel gelir vergisi; tüzel kişilerin kazanç vergisi; katma değer Vergisi; ÖTV; tüzel kişilerin emlak vergisi; tüzel kişilerin arazi vergisi; yol vergisi; madencilik vergisi; basitleştirilmiş vergi;

Özerk cumhuriyet vergileri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunlarına göre belirlenen ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Vergi Kanunu uyarınca kendi topraklarında ödenen vergilerdir. Yukarıda listelenen tüm devlet vergileri, özerk cumhuriyet vergilerine aittir.

Mahalli (belediye) vergileri, Vergi Kanunu ve ilgili kanunla belirlenen, belediyelerin kararlarına göre uygulanan ve belediyelerin topraklarında ödenen vergilerdir. Vergi mevzuatına göre belediyeler, belirli kategorilerdeki vergi mükelleflerini yerel vergilerden tamamen veya kısmen muaf tutmaya ve bölgelerindeki vergi oranını düşürmeye karar verebilir. Yerel (belediye) vergileri aşağıdaki vergileri içerir (Vəliyev, 2006, s. 85):

- Gerçek kişilerin arazi vergisi;
- Gerçek kişilerin emlak vergisi;
- Yerel olarak önemli inşaat malzemelerinin çıkarılması için madencilik vergisi;
- Belediyeye ait işletme ve kuruluşların kar vergisi.

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında vergiler yerel para birimi - manat üzerinden hesaplanır ve ödenir.

Devlet, ekonomik yöntemlerle birlikte, idari yöntemlerle dış ekonomik faaliyetin katılımcılarını doğrudan etkiler, faaliyetlerinin çeşitli yönlerini düzenlemektedir. Azerbaycan'ın dünya ekonomik sistemine geniş çaplı entegrasyonu, dış ekonomik ilişkilerin vergi düzenlemesinin iyileştirilmesini zorunlu kılmakta ve araştırmalarının bu yöndeki ilgisini artırmaktadır.

Son yıllarda dış ekonomik aktiviteyi düzenlemek için çok şey yapılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük ve vergi mevzuatı önceki yıllara göre önemli ölçüde iyileştirilmiştir. Vergi sistemi Azerbaycan'ın başarısında büyük rol oynamıştır, Azerbaycan'da kısa sürede istikrarlı ve esnek bir vergi sistemi kurulmuştur. Bugün vergi sistemi Azerbaycan'ın ekonomik politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. Vergi alanındaki reformlar, vergi idaresinin iyileştirilmesi, en son teknolojilerin tanıtılması, ilerici bir vergi sisteminin oluşturulmasının temelini oluşturmaktadır. Son 20 yılda vergi politikasının temel yönleri, vergi oranlarının optimum seviyesi ve oranları belirlendi, ülkedeki vergi yükünün azaltılmasında ve vergi yönetiminin modernleşmesinde bir takım başarılar elde edildi. Yıllar geçtikçe liberal ve rekabetçi bir vergi sistemi kuruldu, Azerbaycan'da yatırımcılar için çekici, basit ama aynı zamanda şeffaf ve istikrarlı bir vergi sistemi oluşturmak için önemli adımlar atıldı. Katma değer vergileri ve tüketim vergilerinin uygulama mekanizması ve tahsilat prosedürü bu alandaki mevcut uluslararası

uygulamalarla uyumlu hale getirilmiş ve tüm bunlar mevzuata detaylı olarak yansıtılmıştır.

2.3.2. Vergi İdaresine Etkisi

Azerbaycan ekonomisinin açılış sürecinde vergi idaresi ile ilgisi adımlar atılmıştır. Siyasi ve ekonomik bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde düzenlenmiş piyasa ekonomik sisteminin oluşması ve daha da geliştirilmesi, bu sisteme uygun bir vergi sisteminin oluşturulmasını gerektirmiştir. Kuşkusuz, vergi sistemi son derece kafa karıştırıcıydı. Vergi sistemi eksik oluşturulmuş, bağımsız değil, Temmuz 1990'da Maliye Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş ve onun tarafından uygulanmıştır. Cumhuriyetin ekonomik bağımsızlığını kazanmasından sonra, yeni bir sistem kurmak ve devlet fiyat disiplinine uygunluk üzerindeki kontrol sistemini daha da geliştirmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 14 Ekim tarih ve 369 sayılı kararı ile 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Genel Devlet Vergi Müfettişliği, ilçe ve şehirlerde vergi müfettişlikleri kuruldu. Devlet vergi sistemi organlarının görev, hak ve sorumluluklarını, vergi sisteminin örgütlenmesini, vergi sisteminin yasal statüsünü ve sosyal korumasını belirlemek için 21 Haziran 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti “Devlet Vergi Hizmetine Dair” Kanunu kabul edilmiştir (Vəliyev, 2006, s. 101).

Haydar Aliyev'in 11 Şubat 2000 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığının Kurulması Hakkında” kararı ile ülkede devletin vergi politikasının esas alındığı Devlet Genel Vergi Müfettişliği kaldırılmıştır, ve vergiler ve diğer gelirler zamanında ve tam olarak devlet bütçesine tahsil edilir. Bu alanda devlet kontrolünü yürüten merkezi bir yürütme organı olan Vergiler Bakanlığı kurulmuştur (Vəliyev, 2006, s. 101).

Devlet, yönetim sistemini kurduğunda, her alanı yasalarla çerçeveselendirmeli ve bu alanların yönetimi için bir dizi yasa olan kodları onaylamalıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çeşitli vergi türlerinin uygulanması ve toplanması amacıyla 1992 yılından itibaren çeşitli vergi kanunları onaylanmış ve uygulanmış ve bu kanunlar 1 Ocak 2001 tarihine kadar 9 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. Haydar Aliyev, Bakanlar Kurulu'nun Kasım 1998'de yaptığı genel toplantısında, cumhuriyet hükümetine ve ekonomik

organların başkanlarına Vergi Kanununu bir an önce hazırlamaları ve kabul etmeleri talimatını verdi. Vergi Kanunu, 11 Temmuz 2000 tarihinde cumhurbaşkanı tarafından kabul edilen “Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun onaylanması, yürürlüğe girmesi ve ilgili yasal düzenleme konuları hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu tarafından onaylandı ve 2001 Ocak ayının 1i yürürlüğe girdi (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s . 5 12).

O tarihten bu yana Vergi Kanununda birçok değişiklik ve eklemeler yapılmıştır. Şu anda, Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanununun ana amacı aşağıdaki önemli görevlerin yerine getirilmesidir: adil, istikrarlı, birleşik bir vergi sisteminin kurulması, birleşik vergi alanında tüm unsurlarının etkileşimi için yasal mekanizmaların oluşturulması.; girişimcilerin ve devletin çıkarlarının dengelenmesi; birleşik bir vergi kanunu tabanı oluşturmak ve vergi ihlalleri için sorumluluk sistemini geliştirmek.

11 Şubat 2000 tarihinde, vergi hizmeti alanında atılan en ilerici adım, devletin vergi politikasını uygulayan ve vergilendirme alanında devlet kontrolünü vergilendirme temelinde yürüten merkezi bir yürütme organı olan Vergiler Bakanlığı'nın oluşturulması olmuştur. Genel Devlet Vergi Müfettişliği. Vergi Bakanlığı'nın kurulmasının ardından vergi dairelerinin yapısının modernizasyonu ve iyileştirilmesi ile ilgili inşaat çalışmalarına başlandı. Birleşik ve sağlam bir yapı oluşturmak için gelişmiş ülkelerin deneyimleri incelenmiş, çeşitli yönetim biçimleri analiz edilmiş ve işlevsel bir temelde faaliyet gösteren vergi makamlarının yapısının uygulanması tercih edilmiştir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s . 512).

Vergi Bakanlığı yapısının yeniden düzenlenmesi ve vergi idaresinin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi amacıyla Vergi Dairesi Pilot yapısı onaylanarak 2000 yılında faaliyete geçmiştir. Başarıyla denenen pilot uygulama, 2000 yılı sonunda diğer bölgelerde de kurulmaya başlandı. Oluşturulan yeni yapı, bir öncekinden farklı olarak, vergi politikasının daha iyi uygulanmasına olanak tanıyan bir mekanizma ve vergilendirme alanında güçlü bir kontrol sisteminin getirilmesi gibi olumlu nitelikleri bünyesinde barındırmıştır. Yapısal reformların yanı sıra vergi mevzuatının iyileştirilmesine yönelik projeler de hayata geçirilmiştir. Böylece, kuruluşunun ilk iki yılında Vergi Bakanlığı, uluslararası finans kuruluşları, uzmanlar, yerli ve yabancı

işadamları ile birlikte Vergi Kanununu hazırlamayı ve 2001 yılında kabul edilmesini başardı. Vergi Kanunu'nun kabulü bu dönem için çok önemli bir adımdı. Zira vergi reformlarının başarılı bir şekilde devam edebilmesi için vergi mevzuatındaki farklılıkların ve çelişkilerin giderilmesi gerekiyordu. Vergi Kanunu'nun kabulü ve birleşik bir yasal çerçevenin oluşturulması, vergi sistemindeki reformlara önemli bir ivme kazandırarak devlet-girişimci ilişkilerinde yeni bir aşamanın temelini attı (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s . 512).

Toplam 221 madde ve 4.000 adede kadar hüküm içeren Vergi Kanununda birçok kez değişikliğe gidilmiş, bu değişiklikler sonucunda vergi sistemi sadeleştirilmiş, vatandaşların menfaatlerinin korunması yönünde birçok iyileştirme yapılmıştır. Halihazırda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi mevzuatı, Avrupa Birliği'nin 6. Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmiş ve uluslararası standartları karşılamaktadır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010: s. 512).

Son yıllarda vergi sisteminde gerçekleştirilen reformların temel amaçlarından biri, ülke ekonomisinin tüm alanlarının potansiyel fırsatlarını kullanma etkinliğinin artırılması, dinamik gelişiminin sağlanması ve girişimciliği, esnekliği, inisiyatif teşvik etmektir. Bu nedenle, vergi yükünün azaltılmasına ek olarak, hükümet vergi politikasının bu yönlerini kullanır. Örneğin, 1999 yılından itibaren tarım üreticilerinin arazi vergisi hariç tüm vergilerden muaf tutulması bu alandaki ticari faaliyetleri önemli ölçüde etkinleştirmiştir. Bu nedenle vergi imtiyazı 2004 yılında 5 yıl daha uzatılmıştır. Bu önlemlere ek olarak, Azerbaycan hükümeti de eski vergi borçlarını silerek bölgelerde bulunan işletmelerin mali kurtarma politikasını uygulamaktadır. “Tüzel kişilerin devlet bütçesine olan borçların ödenmesine ilişkin” ve “Tarım reformları sonucunda tasfiye edilen ve işgal edilen bölgelerin ekonomik konuları olan özelleştirilen kamu teşebbüslerinin borçlarına ilişkin” yasalarla, devlet bütçesi ve birçok işletmenin bütçe dışı fonları borçlarından çıkarıldı.

Vergi hizmetinde gerçekleştirilen reformların önemli bir bileşenini oluşturan vergi idaresi alanında uygulanan reformlardan bahsetmemek mümkün değil. Vergi idaresinin iyileştirilmesi sürecinde önemli yönlerden biri vergi hizmetinin yapısının iyileştirilmesidir. Son yıllarda, Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı, ticari kuruluşların çalışmalarına müdahaleyi en

aza indirmeye, vergi ödemelerinin uygulanmasında şeffaflık ve gönüllülük yaratmaya çalışarak, vergi mükellefleri ile idari yönetim yapısını ve iş sürecini iyileştirmektedir.

Organizasyon ve yönetim mekanizmasını geliştirmek amacıyla 2002 yılında bölgelerde bulunan 54 yerel vergi dairesi kaldırılmış ve yerine 12 bölgesel vergi dairesi kurulmuştur. Bakü şehrinde, Bakü Şehri Genel Vergi Dairesi ve 11 bölge müdürlüğü kaldırılmış ve yeni bir vergi dairesi - Bakü Şehri Vergi Dairesi ve 3 şubesi kurulmuştur. Çalışan sayısı 1600 kişiden 800 kişiye düşürüldü (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s.512).

Vergi sistemindeki ana reform hatlarından biri, vergi mükelleflerine yönelik hizmetlerin düzenlenmesidir. Bu alandaki çalışmaları geliştirmek için, asıl amacı vergi mükelleflerini bilgilendirmek olan Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'nda mükelleflerle çalışmak için özel bir daire kurulmuştur. Çünkü günümüzde kanun ihlallerinin çoğu mükelleflerin kanunu iyi incelememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum mükelleflerin bilgi ve bilgiye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması için mükelleflerle düzenli bilgilendirmeler, toplantılar, vergi haftası ve diğer etkinlikler düzenlenmektedir. Ayrıca 2004 yılında ilk kez BDT bölgesinde Vergiler Bakanlığı tarafından Bakü'de ve 2006 yılında tüm Azerbaycan topraklarında vergi mükelleflerinin sorularını yanıtlamak için ücretsiz bir bilgi-telefon hizmeti kurulmuştur. Ayrıca 2006 yılından itibaren Otomatik Vergi Bilgi Sistemi (AVIS) faaliyete geçmiş ve bu program sayesinde vergi borçlarının tahsili sürecindeki olumsuz durumlar ortadan kaldırılmıştır. AVIS ayrıca vergi hizmetindeki belge dolaşımının elektronik formata geçmesini ve hızlı bilgi alışverişini sağlamıştır. Yeniliklerin modern teknolojileri kullanarak uygulanması, vergi dairesi yetkililerinin karşı karşıya olduğu görevler arasında ana konulardan biridir. 2011 yılında, Vergi Bakanlığı tarafından Avrupa Komisyonu ile işbirliği içinde ve Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle yürütülen “Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'na bilgisayar tabanlı denetim sistemi alanında destek sağlanması” eşleştirme projesinin sunumu Hollanda Krallığı Vergi Dairesi gerçekleştirildi. Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen proje 6 bileşenden oluşmaktadır: elektronik denetim uygulaması için yasal temelin hazırlanması; gerekli yazılımın seçimi; elektronik denetim için bir veri tabanı oluşturmak; denetçiler için metodoloji ve eğitimin geliştirilmesi;

orta ve büyük işletmeler tarafından uygulanan elektronik muhasebe uygulamasında deneyimin geliştirilmesi; Azerbaycan'da elektronik denetim sisteminin uygulanması. Elektronik denetim sisteminin uygulanması işletmelerde muhasebenin elektronik ortamda yapılmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca, elektronik denetim sisteminin getirilmesi, mobil vergi denetimlerinin sayısında önemli bir azalmaya yol açacak ve mükellefler ile vergi dairesi çalışanları arasındaki teması en aza indirecektir. Ancak bu alanda sürekli iyileştirme yapılmalıdır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s.512).

Vergi idaresinde en önemli noktalardan biri vergi kontrolünün organizasyonudur. Son yıllarda vergi hizmetinde yapılan değişiklikler, sistemin basitleştirilmesine ve mükellefler üzerindeki kontrolün azaltılmasına hizmet etse de, idarenin iyileştirilmesi ve daha modern yöntemlerin uygulanması yoluyla vergi kontrolü bir miktar iyileştirilmiştir. Genel olarak Vergi Bakanlığı, girişimciler üzerinde kitlesel kontrol değil, etkin kontrol mekanizmaları uygulayarak faaliyet sistemini oluşturmaya çalışmaktadır. Son yıllarda bilgi teknolojileri vergi kontrolünün her alanında uygulanmaktadır. Girişimcinin vergi yükümlülüklerine sorumlu yaklaşımının vergi hizmetinin işini kolaylaştırdığı doğrudur. Ancak, bunu kötüye kullanmak isteyen vergi mükellefleri var. Bu gibi durumların önüne geçebilmek için 2001 yılında Vergi Bakanlığı bünyesinde “Vergi Suçları Ön Araştırma Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s.512).

Dairenin temel görevi, bu alanda işlenen vergi suçları ve suçlarla mücadele etmek, devlet bütçesinden bütçeye aktarılan kaynakların ödenmesini sağlamaktır.

Azerbaycan vergi sisteminin kendine has özellikleri vardır. Böylece Azerbaycan'da vergi mükellefleri ile vergi dairesi arasındaki ilişki ortaklığa dayanmaktadır. Bu, uzun yıllara dayanan dünya tecrübesiyle şekillenen ve vergi mükellefleri ile hukukun katı diliyle yürütülen geleneksel yaklaşımdan farklıdır.

Vergi mevzuatının iyileştirilmesi açısından, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından Eylül ayında imzalanan kararname ile yürürlüğe giren “2005-2007 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergi idaresinin

iyileştirilmesine yönelik Devlet Programı” büyük önem taşıyor. Bu program, vergi idaresi alanında yapılacak reformların bir sonraki aşamasını oluşturmaktadır. Programın temel amacı, ülkedeki vergi sistemini uluslararası standartlara uyarlamak, bu alanda etkin yönetimin oluşturulmasını sağlamak ve sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlanmasını teşvik eden vergi gelirlerinin yıllık artışını sağlamaktır. Tüm bu hedeflere ulaşmak için birtakım görevler planlanmıştır. Bu görevler, vergi makamlarının mükelleflerle ilgili hizmet çalışmalarının iyileştirilmesini, bölgelerdeki küçük ve orta ölçekli işletmeler için özel vergi müşavirliklerinin oluşturulmasını, mükelleflerin haklarının korunması için mükemmel bir temyiz sisteminin oluşturulmasını, ihraç için hazırlık çalışmalarının hızlandırılmasını içermektedir. Bireylerin gayri safi gelir beyannamesi, mükelleflerin muhasebe sisteminin iyileştirilmesi, vergi borçlarının zorunlu edinimi alanında teknolojik ve idari yeteneklerin güçlendirilmesi, vergi alanındaki personel eğitim seviyesinin artırılması, vergiye geçişin sağlanması anlamına gelir. Vergi makamları ve vergi mükellefi arasındaki elektronik iletişim ve nihayet bir bütün olarak vergi kültürünün iyileştirilmesi. Modern koşullarda vergi idaresinin iyileştirilmesi için bazı ilkeler vardır. Bu ilkelerin temelinde, vergi idaresinin etkinliğinin artırılmasının ekonomik kalkınmaya olumlu etkisi olması, vergi ödeme alanındaki bürokratik engellerin kaldırılması, vergi kaçakçılığının önlenmesi için yasal çerçevenin iyileştirilmesi, iflasın önlenmesi için mükelleflerin haklarının korunmasının sağlanması yer almaktadır. Modern koşullarda uygulanan vergi politikası, dengeli bir vergi mevzuatının ve istikrarlı bir vergi sisteminin oluşturulmasını ve geliştirilmesini gerektirmektedir. Halihazırda Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki vergi mevzuatının temeli Vergi Kanunu'dur ve son beş yılda Vergi Kanunu, gelişmiş ülkelerin deneyimleri dikkate alınarak defalarca değiştirilmiş ve eklenmiştir. Halihazırda yürürlükte olan mevzuat, vergi tabanının genişletilmesini, vergi kontrolünün getirilmesini ve vergi denetimlerinin uygulanmasını içermektedir. Ancak, vergi idaresinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda, Azerbaycan hükümeti vergilerin gönüllü olarak ödenmesi sistemini geliştirmekte ve vergi mükelleflerinin haklarının güvenilir bir şekilde korunmasını sağlamaktadır; vergi yolsuzluğu ve vergi kaçakçılığı ile mücadelenin güçlendirilmesi, vergi idaresinin düşük riskli bir sistem olarak oluşturulması; zorunlu vergi ödeme sisteminin iyileştirilmesi ve vergi borçlularının ortaya çıkmasının önlenmesi; vergi

makamlarının yönetim sisteminin uluslararası standartlara uyarlanması; çağdaş gereksinimleri karşılayan bir bilgisayar bilgi sisteminin oluşturulması gibi önlemler almayı uygun görmektedir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s. 432).

Mevcut uluslararası tecrübeyi kullanarak vergi ödeme gönüllülüğünün artırılması, Azərbaycan Cumhuriyeti'ndeki gerçek kişilerin gayri safi gelir beyannamesinin uygulanması alanında gerekli çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu beynamede ücretlerin ve diğer gelirlerin kaynaklarının doğru bir şekilde gösterilebilmesi için eğitim faaliyetleri büyük önem taşımaktadır.

Vergi denetimi çalışmalarının iyileştirilmesi ve denetim hizmetinin düşük riskli bir sistem olarak işletilmesi, vergi idaresinin etkinliğinin artırılmasında özel bir önem taşımaktadır. Bu amaçla, vergi mükelleflerine ilişkin yasal veri tabanının Azərbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'nın birleşik bilgisayar bilgi sistemine entegre edilmesi, mobil vergi denetimleri için mükellef seçme sürecinin otomatikleştirilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi planlanmaktadır.

Vergilerin zorunlu ödeme sistemini geliştirmek ve vergi borçlarının oluşmasını önlemek amacıyla, Azərbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı'nın bilgisayar bilgi sistemi aracılığıyla borçları, borçların oluşma sürelerine göre gruplandırmak, vergi borçlarıyla ilgili bildirimlerin vergi mükelleflerine gönderilmesini otomatik hale getirmek; katma değer vergisi için gönüllü kayıt prosedürünü iyileştirmek ve gecikmiş vergiler üzerindeki faiz oranlarını sıkılaştırarak vergi borçlarını önlemek; vergi borçlularının zorunlu ödemelerinin etkinliğini artırmak için vergi idaresinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda zorunlu ödeme mekanizmasının teknolojik, ekonomik ve yasal boyutları geliştirilmeli ve uygulanmalıdır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev, Rzayev, 2010, s. 432).

Ayrıca, Azərbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığının büro işleri, personel muhasebesi ve yönetimi, personel eğitimi, ilgili kriterlere göre çalışanların ve bireysel bölümlerin faaliyetlerinin değerlendirilmesi, yönetimde önemli rol oynayan süreçler dahil olmak üzere diğer alanları vergi gelirlerinin

tahmin edilmesi gibi, otomatikleştirilmiş tek bir bilgisayar bilgi sistemine entegre edilmelidir.

Genel olarak vergi idaresinin iyileştirilmesi yönünde uygulanan modernizasyon önlemleri sonucunda aşağıdakiler sağlanmıştır (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Kəlbəyev ve Rzayev, 2010, s. 432).

- Ülkede gönüllü vergi ödeme oranı arttı;
- Vergi mükellefi hizmet sisteminin esnek ve iyileştirilmiş işleyişi sağlanır;
- Vergi dolandırıcılığı ve vergi kaçakçılığı ile etkin mücadele sisteminin bir sonucu olarak, bu alandaki riskler ciddi şekilde azaltılmıştır;
- Vergi denetimlerinin nesnelliği arttı;
- Daha az cari idari maliyetle artan vergi gelirleri;
- Bütçe gelir tahmini için daha gerçekçi bir veri tabanı oluşturuldu;
- Vergi mükelleflerinin haklarının korunması güçlendirildi;
- Vergi borçlarının hızlı tespiti ve ödenmesi için etkili yasal ve ekonomik mekanizmalar ve teknolojilerin uygulanmasına başlandı;
- Vergi makamlarının gerek beyannamelerde gerekse ödemelerde kademeli olarak mükelleflerle temassız ilişkilere geçmesi sağlanır;
- Vergi dairelerinde faaliyet alanları ve insan kaynakları yönetimi için modern, esnek ve gelişmiş bir yönetim sistemi oluşturulmuş;
- Hizmet ettiği standartlarına uygunluğun sağlanması;
- Yolsuzluk risklerini ortaya çıkaran mekanizma ve kuralların uygulanmasına başlanmıştır.

2.3.3. Vergi Gelirlerine Etkisi

Azerbaycan'da vergiler gerçek ve tüzel kişilerin gelir vergileri olarak ayrılmaktadır. Gerçek kişilerin gelir vergisi, yıllık gelirleri üzerinden alınan vergi anlamına gelir. Bu vergi (doğrudan) kişinin mali durumu ile ilgili olduğundan, mükellef bazı durumlarda gelir vergisine (vergi mevzuatı) ilişkin her türlü değişikliği sıkı kontrol altında tutmaktadır. Ülkede bu verginin (bütçedeki payı dahil) bütçelenmesinin özellikleri farklı olduğu için, Azerbaycan'ın bireylerin gelir vergisi konusundaki deneyimini ele alalım.

İlk kez, bu vergi türü 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına göre (“Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Gerçek Kişilerden Gelir Vergisi Yasası” - 31 Aralık 1991) uygulandı. İlk günlerde, bu vergiyi bütçeleme mekanizması oldukça karmaşıktı. Böylece gelir vergisi 4 farklı tabloya göre (yıllık, aylık, medeni hukuk sözleşmelerinden elde edilen gelirler ve yazar ücretleri) hesaplanmıştır. Vergi oranları %12 ile %40 arasında değişiyordu (Vəliyev, 2006, s. 124).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, tüzel kişilerin kazançları ve ayrı gelirleri üzerinden alınan vergilere ilişkin ilk kanun 9 Kasım 1991'de imzalanmış ve takip eden yılın 1 Ocak'ında yürürlüğe girmiştir (Vəliyev, 2006, s. 124).

Kabul edilen yasa 1997 yılına kadar yürürlükteydi. Bu dönemde, devlet bütçesine uygulanan gelir vergisi seviyesi aşağıdaki gibi değişmiştir. 1994 yılında kâr vergisinin bütçe gelirleri içindeki payı %17,6 (88,66 milyar AZN), 1995 yılında %27,2 (431,6 milyar AZN), 1996 yılında %30,2 (607 5 milyar AZN) idi (Vəliyev, 2006, s. 124).

Yeni “Kâr Vergisi” yasası 24 Aralık 1996'da kabul edildi. Bu kanuna göre tüzel kişilerin kazançları tek bir oranda (%32) vergilendiriliyordu. Ancak 28 Aralık 1998'de vergi oranı %30'a, 27 Ekim 1999'da ise %27'ye düşürülmüştür. Bu değişiklikler sonucunda 1997 yılında bütçe gelirleri 439,4 milyar AZN'den 2000 yılında 629,6 milyar AZN seviyesine ulaşmıştır (Vəliyev, 2006, s.124).

Devletin yönetiminin bir parçası olarak vergilendirme yetkisi ülke sınırları içinde geçerlidir. Ancak devletler, uluslararası ilişkiler alanındaki mevcut çıkarları çerçevesinde vergi yetkilerinin sınırlarını bağımsız olarak belirlemektedir. Devletlerin vergilendirme yetkilerinin yasalar veya uluslararası anlaşmalarla gönüllü olarak sınırlandırılması, mali hegemonyalarının doğal bir sonucudur. Ancak bir devletin vergi otoritesinin başka bir güç tarafından zorla sınırlandırılması, o devletin mali bağımsızlığının azaltılması ve kaybedilmesi anlamına gelir.

Bu bağlamda, dış ekonomik faaliyetin gelişmesi, yabancı ülkelerin vergi sistemlerinin karşılıklı koordinasyonu ihtiyacını doğurmaktadır. Bununla birlikte, farklı ülkelerde şu veya bu vergilendirme sorununun çözümüne yönelik farklı yaklaşımlar, çifte vergilendirme ile çelişkili bir durum yaratmaktadır.

Kural olarak çifte vergilendirme, gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve mallarının vergilendirilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukukta çifte vergilendirmeyi yasaklayan genel hükümler bulunmamaktadır. Her eyalet, ulusal vergi mevzuatına uygun olarak kendi topraklarında vergilendirme konusunda münhasır hakka sahiptir. Çifte vergilendirme, ya mukimlik ilkesi ya da bölgesel vergilendirme ya da uluslararası vergi anlaşmaları akdedilerek düzenlenmektedir (Musayev, Kəlbəyev və Hüseynov, 2012, s.133).

Devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesinin aşağıdaki alanlar dikkate alınarak gerçekleştirildiğine dikkat edilmelidir (Musayev, Kəlbəyev və Hüseynov, 2012, s.133).

- Gerekli mali kaynak kaynaklarının belirlenmesi ve seferber edilmesi;
- Eyaletler arası entegrasyon sürecinin düzenlenmesi;
- Uluslararası ilişkilerin gelişiminin ve bu ilişkilerin katılımcılarının teşvik edilmesi.

Birçok ülkenin vergi sisteminde, bölge veya mukimlik ilkeleri değişen derecelerde birlikte uygulanmaktadır. Sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler sermaye gelirinin vergilendirilmesinde mukimlik ilkesini tercih ederken, sermaye ithal eden gelişmekte olan ülkeler kaynak ilkesini tercih etmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeler, yabancı sermayeyi teşvik etmek için kaynak ilkesi yerine ikamet ilkesini benimseyebilirler.

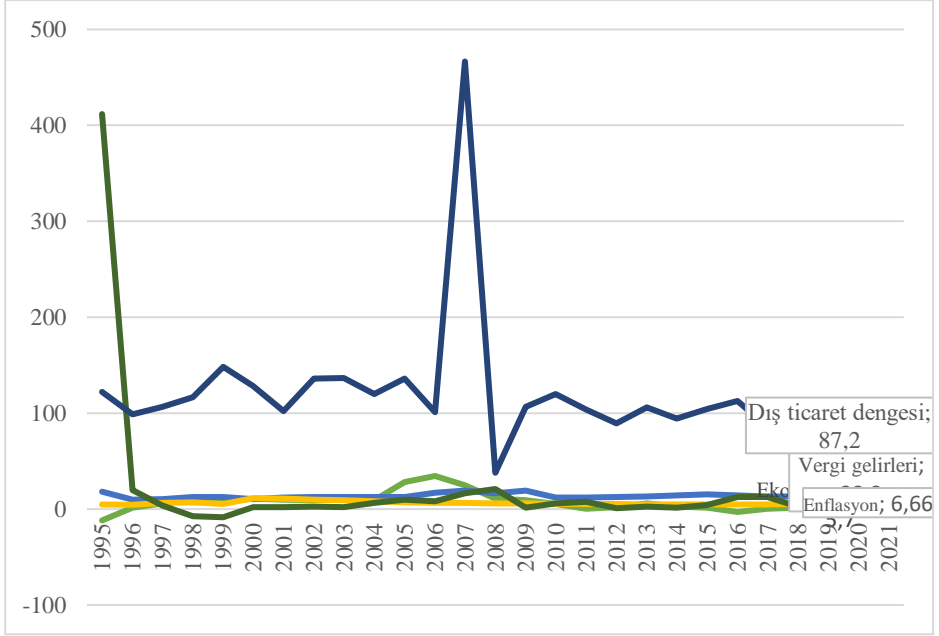
Hukuki açıdan bakıldığında, devletler çifte vergilendirmeyi önlemek için yetkilerini sınırlamalıdır. Ekonomik açıdan çifte vergilendirmeyi önlemek için, vergi sistemlerini de bir dereceye kadar tanımlamaları gerekmektedir.

Devletlerin vergilendirme yetkilerinin kanunla tek taraflı olarak sınırlandırılması, çifte vergilendirmeyi tamamen önlemek için yeterli değildir. Yaptıkları uluslararası anlaşmalarla vergilendirme yetkilerini karşılıklı olarak sınırlandırmaktadırlar. Çifte vergilendirmenin önlenmesi genellikle gelir, mülk vb. vergiler tarlada gerçekleştirilir. Bu alandaki uluslararası anlaşmalar ikili veya çok taraflı olarak imzalanmaktadır.

Ancak, ikili anlaşmalar daha yaygındır. Uluslararası vergi anlaşmalarının amacı sadece çifte vergilendirmeyi önlemek değildir. Bu anlaşmalar ayrıca devletlerin mali kurumları arasında işbirliği ve bilgi alışverişi ile ilgili hükümler

içermektedir; Vergi kaçakçılığının önüne geçmek için de çalışmalar yapılmaktadır.

2.3.3.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Vergi Gelirlerine Etkisi

Grafik 2.8: Ekonomik büyüme (%), Enflasyon (%), İşsizlik (%), Dış Ticaret Dengesi (%) ve Vergi Gelirlerinin GSYH'ya Oranı (%) (1995-2021)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2022

	Ekonomik büyüme	Vergi gelirleri	İşsizlik	Enflasyon	Dış ticaret dengesi
1995	-11,8	17,9	4,6	411,8	122
1996	1,3	9,8	4,5	19,9	99
1997	5,8	10,6	6,6	3,67	106,8
1998	10	12,6	7,2	-7,6	116,8
1999	7,43	12,7	5,2	-8,53	148,4
2000	11,1	10,1	11,3	1,81	128,4
2001	9,9	12,1	10,9	1,77	102,3
2002	9,44	12,6	10	2,76	136,1
2003	10,2	12,7	9,2	2,12	136,7
2004	9,3	12,4	8	6,71	120
2005	27,9	12,4	7,3	9,58	136
2006	34,5	17,3	6,6	8,23	101,1
2007	25	19,1	6,3	16,59	466,6
2008	10,8	16,4	5,9	20,78	37,9
2009	9,3	19,1	5,7	1,35	106,5
2010	5,1	12,1	5,6	5,66	120
2011	0,1	12,2	5,4	7,75	103,9
2012	2,2	12,7	5,2	1,01	89,3
2013	5,8	13,3	5	2,42	106,3
2014	2,8	14,2	4,9	1,45	94,1
2015	1,19	15,6	5	4,05	104,3
2016	-3,1	14,5	5	12,44	112,9
2017	0,2	13,1	5	12,84	85,2
2018	1,5	12,9	5,2	2,33	96,1
2019	2,5	14,2	4,8	2,71	96,8
2020	-4,3	15,3	6,27	2,82	72,7
2021	5,7	32,3	6	6,66	87,2

Tablo 2.8: 1995-2021 Yıllarına Göre Ekonomik Büyüme, Vergi Gelirleri, İşsizlik, Enflasyon ve Dış Ticaret Dengesi Verileri

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/457512/inflation-rate-in-azerbaijan/>, 2022.

Azerbaycan ekonomisinin dışa açılım sürecinin gelir üzerinden alınan vergi gelirlerine etkisi Grafik 2.7'de gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında, dış ticaretin artması ile vergi gelirlerinin de arttığı görülmektedir. 1991-1999 yıllarında dış ticaret cirosu ve vergi gelirlerinin etkisini görmek mümkün değildir. Bu durum, o dönemde reformların halen devam ediyor olması, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra yönetim sistemini yeniden inşa etmesi ve yeni yapılan anlaşmaların etkilerinin daha birkaç yıl alacağı gerçeğiyle açıklanabilir. 2000 yılından itibaren dış ticaret cirosundaki artışla birlikte vergi gelirlerinde de artış gözlenmiştir. 1991-2019 yıllarına bakıldığında 2019 yılında dış ticaret cirosu 8,3 kat, vergi gelirleri 116 kat artmıştır. Böylece dış ticaret cirosu 1991 yılında 4002,2 milyon ABD doları, 2019 yılında ise 33065,3 milyon ABD doları olmuştur. Buna karşılık, vergi

gelirleri 1991'de 208,8 bin manata, 2019'da ise 24398.5 milyon manata ulaşmıştır.

1995 yılına kadar Azerbaycan'da en yüksek enflasyon oranı% 411,8 idi. Bunun nedeni, dolaşımdaki para arzının GSYİH hacmine aykırı olması, ticari faaliyetin azalması, ülkenin dış borcunun artması ve enflasyonun zirveye ulaşması gerçeğidir. 1995'ten bu yana Merkez Bankası, hükümet ile mutabık kalınan ve IMF tarafından hazırlanan bir istikrar programı kapsamında sıkı para politikası uygulamaya başlamıştır. Böylece, 1996'da enflasyon oranı% 19.9 iken, 1997'de post-sosyalist alanda en düşük seviyeye% 3.67 ulaşmıştır.

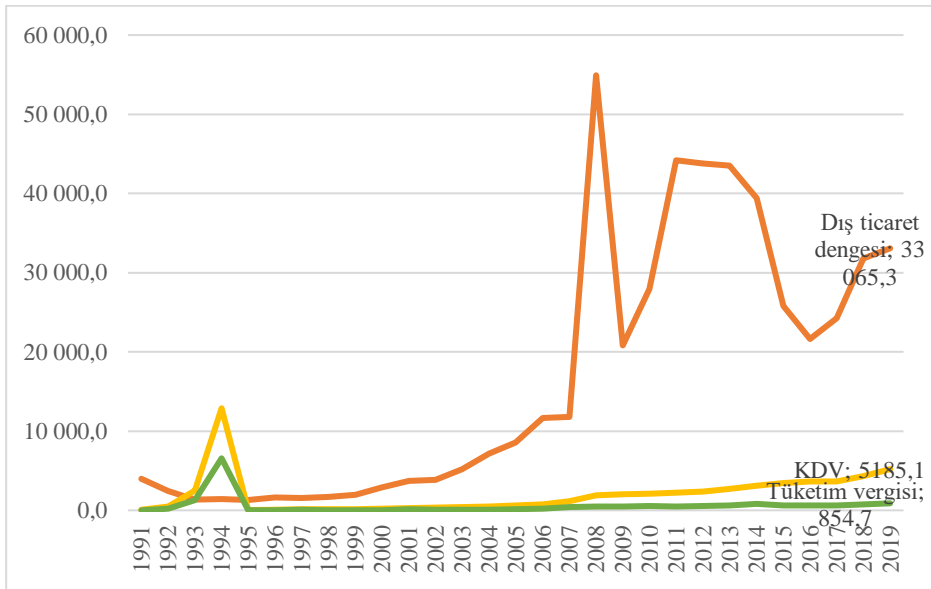
Azerbaycan'ın en düşük işsizlik oranı 1996'da% -4.5 iken, bir sonraki en düşük işsizlik oranı 2019'da% 4.8 idi. Azerbaycan'da 2020 yılında işsizlik %2,9'olmuştur. Sanayi üretimi 2019 yılına göre %3,2 azaldı. Motorlu taşıtların, kimyasalların ve endüstriyel makinelerin üretiminde büyük bir düşüş yaşandı. Azerbaycan'ın devlet bütçesinin 2020 yılı için harcamaları 27 milyar 492 milyon 200 bin manata, 2021 yılında harcamalar 28 milyar 543 milyon manata ulaştı.

2.3.3.2. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergilerin Vergi Gelirlerine Etkisi

Bilindiği üzere, harcamalar üzerinden alınan vergi gelirlerin katma değer vergisi, özel tüketim vergileri dahildir. Azerbaycan ekonomisinin dışa açılış sürecinde bu vergi gelirlerinin etki görüp görmediğini belirlemek üzere aşağıdaki grafikte karşılaştırılarak araştırılmıştır.

Bu maddenin uygulanmasının temel amacı, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına transit kargo ve geçici olarak ihraç edilen mallar üzerindeki katma değer vergisi (KDV) dahil olmak üzere, vergi mükellefleri tarafından mal ithalatında katma değer vergisinin hesaplanmasına ilişkin prosedürü belirlemektir. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne transit ve geçici ithalat şeklinde giren mallar KDV'ye tabi değildir. Transit, malların bir ülkeden diğerine taşınması sırasında herhangi bir tüzel kişi veya kişi tarafından üçüncü veya daha fazla ülkenin topraklarının kullanılması anlamına gelir. Geçici ithalat durumunda, mallar bir ülkeye girer, ancak belirli bir süre sonra iade edilir. Her iki durumda da mallar KDV'ye tabi değildir.

Vergi Kanunu'na göre KDV ile ilgili işlemler 3 türe ayrılır: %18 KDV, (0) oranı ve KDV'den muaf işlemler. İşlemleri KDV'ye çekmenin kilit noktalarından biri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mal, iş ve hizmetlerin sağlanmasıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti dışında mal, iş ve hizmet sağlanması durumunda KDV oluşmaz, bu tür cirolar KDV'ye tabi değildir. Unutulmamalıdır ki bu konu mal ihracı konusu ile karıştırılmamalıdır (Musayev, Kəlbəyev və Hüseynov, 2012, s. 433).

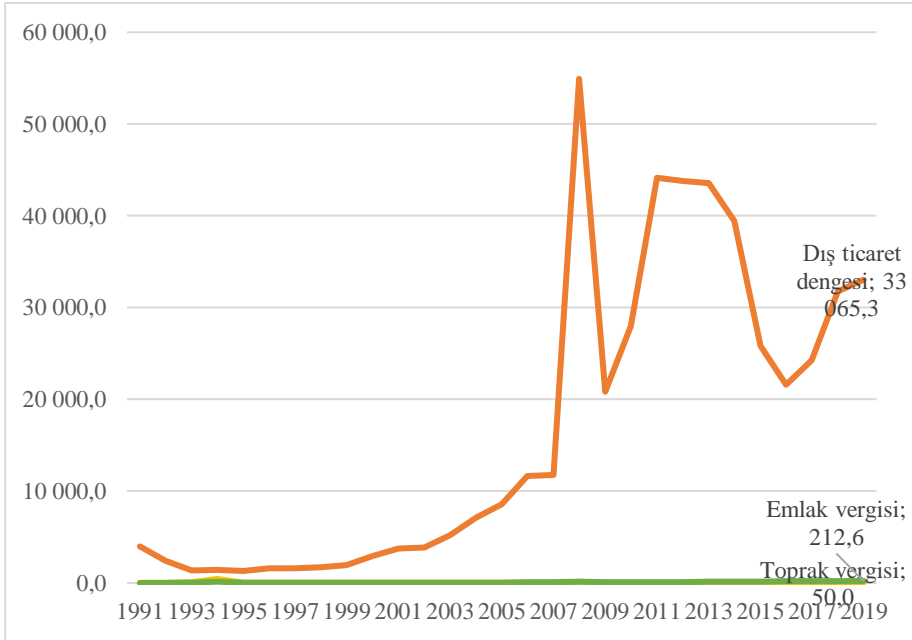
Grafik 2.9: Dış Ticaret Dengesi (Milyon ABD Doları) ve Harcamalar Üzerinden Alınan Vergi Gelirleri (1991-1994 Min Manat, 1995-2019 Milyon Manat),

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Grafiğin analizinden, Azerbaycan ekonomisinin yurtdışına açılmasının, harcamalar üzerinden alınan vergi gelirleri yani katma değer vergisi, tüketim vergileri üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı açıktır. Yıllar içinde, harcamalar üzerindeki vergi gelirleri büyüme çizgisinde ilerlerken, dış ticaret cirosuna 1991-2019 yıllarında dalgalanmalar eşlik etmiştir. Yani grafikten, 2007-2009'da dış ticaretin aniden sıçrayıp daha sonra düştüğü, 2011'de tekrar yükseldiği ve 2017'de düştüğü, 2019'da yükseldiği ve 33065,3 milyon ABD dolarına ulaştığı grafikten görülmektedir. Bu ani iniş çıkışlar karşısında, harcamalar üzerinden vergi gelirleri artış eğilimini sürdürmüştür.

2.3.3.3. Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Vergi Gelirlerine Etkisi

Servet vergilerinin metodolojik yönlerinin incelenmesi, vergilerin hem mali hem de düzenleyici işlevleri açısından önemlidir. Çeşitli mülk türlerine sahip olan bireylerin büyük çoğunluğunu etkilerler. Buna ek olarak, servet vergileri vergilendirme dönemindeki dalgalanmalara en az maruz kalan vergilerdir, bu da onları ilgili seviyelerin bütçeleri için istikrarlı gelir kaynakları olarak görmemizi sağlar. Ve servet vergisi oranlarındaki artış veya azalma, faydaların sağlanması hem vatandaşların kişisel mülkiyet yapısındaki değişimi hem de nüfusun mülk farklılaşmasını etkilemektedir. Azerbaycan ekonomisinin dışa açılması üzerine servet vergilerinden elde olunan vergi gelirlerinin ne kadar etkilendiği de merak edilen araştırma sorularından biri olmaktadır. Aşağıdaki grafikte dış ticaret dengesi ve servet üzerinden alınan vergilerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Grafik 2.10: Dış Ticaret Dengesi (Milyon ABD Doları) ve Servet Üzerinden Alınan Vergi Gelirleri (1991-1994 Min Manat, 1995-2019 Milyon Manat)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, 2021.

Grafikten de anlaşılacağı üzere Azerbaycan ekonomisinin yurt dışına açılma süreci servet üzerinden alınan vergi gelirlerine önemli bir etki yapmamıştır. Grafikte 1991-2019 dönemi ele alınmıştır, dolayısıyla Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki ve yabancı ülkeler ve uluslararası anlaşmaların imzalandığı dönem bu dönemi kapsıyor diyebiliriz. Ancak, servet vergisi gelirleri yavaş bir şekilde artmış ve dış ticaret cirosunda olduğu gibi artış ve azalış gibi dalgalanmalar eşlik etmemiştir.

Emlak ve toprak vergilerinin dış ticaret dengesi ile olan ilişkisi, yeni binalarının sayısındaki artışla bağlantılıdır. Mevcut ekonomik gelişme, modern, teknolojik açıdan gelişmiş ticari ofis alanlarına olan talebi artırmaktadır. Böylece, ülkenin yabancı para dövizinden dış ticaretin pozitif dengesi, gelirlerin artmasına ve bunun sonucunda yabancı para birimlerine karşı ulusal para biriminin döviz kurlarının artmasına katkıda bulunur.

KAYNAKÇA

- Adıgözəlov, K. (2010). Azərbaycan beynəlxalq aləmdə: qlobal dəyişikliklər və transformasiyalar şəraitində xarici siyasət xətti və prioritetlər. *Xalq qəzeti*, s. 3-7.
- Articles of Agreement of the International Monetary Fund. (2022, 09 Eylül). Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>
- Asiya İnkişaf Bankı üzv ölkə haqqında Məlumat Vərəqi. (2022, 31 Ekim). Retrieved from: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29020/aze-2017-az.pdf>
- Ataşov, B., & Novruzov, N., & İbrahimov, E.(2014). *Maliyyə nəzəriyyəsi (1. Nəşr)*. Bakı: Kooperasiya nəşriyyatı.
- Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (EBRD). (2022, 17 Aralık). Retrieved from: <https://minenergy.gov.az/az/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/avropa-yenidenqurma-ve-inkisaf-banki>
- Awokuse, O. (2007). *Casuality between exports imports, and economic growth: evidence from transition economies* (1st ed.). USA: University of Delaware.
- Azerbaijan Tax Revenue. (2022,17 Mayıs). Retrieved from : <https://www.ceicdata.com/en/indicator/azerbaijan/tax-revenue#:~:text=Azerbaijan%20Tax%20Revenue%20was%20reported,to%202020%2C%20with%2028%20observationsw.csqroup.az/meqale/maliyye-siyaseti>
- Azerbaijan: Inflation rate from 1997 to 2027. (2022, 15 Kasım). Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/457512/inflation-rate-in-azerbaijan/>
- Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası. Para politikasının genel bakış. (2022,17 Ekim). Retrieved from: <https://uploads.cbar.az/assets/2cd44ccff69b390165789bce4.pdf>
- Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu. (2022, 31 Ekim). Retrieved from: <https://stat.gov.az>
- Azərbaycan - Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QDİƏT) münasibətləri. (2022, 18 Eylül). Retrieved from:

- <https://www.mfa.gov.az/az/category/regional-teskilatlar/azerbaycan-qara-deniz-iqtisadi-emekdasliq-teskilati-qdiet-munasibetleri>
- Azərbaycan “Doing Business”də top-20 islahatçı ölkənin sırasındadır. (2022, 08 Ağustos). Retrieved from: <https://www.azerbaijan-news.az/view-176302/azerbaycan-doing-business-de-top-20-islahatci-olkenin-sirasindadir>
- Azərbaycan Beynəlxalq Valyuta Fondu. (2022, 13 Kasım). Retrieved from: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/642922.html>
- Azərbaycan Dünya Bankı ilə yeni kredit müqaviləsi imzaladı - Böyük Məbləğdə Borc Alınır. (2022, 10 Aralık). Retrieved from: <https://marja.az/78241/azerbaycan-dunya-banki-ile-yeni-kredit-muqavilesi-imzaladi-boyuk-meblegde-borc-alinir>
- Azərbaycan enerji sektorunda Avropa İttifaqının etibarlı tərəfdaşdır. (2022, 27 Kasım). Retrieved from : <https://xalqqazeti.com/pdf/23%20iyun%20qazet%202022.pdf>
- Azərbaycan iqtisadiyyatı XIX əsrin ortalarından SSRİ-nin dağılmasınadək olan dövrdə. (2022,17 Nisan). Retrieved from : <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl4.pdf>
- Azərbaycan iqtisadiyyatı haqqında ümumi məlumat. (2022,07Mart). Retrieved from : <https://azerbaijan.az/information/401>
- Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2020-ci il və ortamüddətli dövr üçün pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətləri barədə. (2022,23 Ağustos). Retrieved from : <https://www.azerbaijan-news.az/view-180406/azerbaycan-respublikasi-merkezi-bankinin-2020-ci-il-ve-ortamuddetli-dovr-ucun-pul-ve-maliyye-sabitliyi-siyasetinin-esas-istiqametleri-barede-beyanati>
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2022, 23 Ekim). Retrieved from: <https://e-qanun.az/framework/12975>
- Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2022, 10 Ekim). Retrieved from: https://youthfoundation.az/wp-content/uploads/2019/04/Regionlarin-inkisafi-Dovlet-Proqrami_2019-2023.pdf
- Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya. (2022, 27 Eylül). Retrieved from :

- <https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTgvMDgvMjcvMjI0ODFuN2NnY19fRE9WTEVUX19CT1JDVV9TVFJBVEVRX1lBXy5wZGYiXV0?sha=67f1b296c90ca1f2>
- Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. (2022,11 Aralık). Retrieved from : (<https://www.agro.gov.az/uploads/documents/1/noMd5ao2nDJwgMRCyTsPdDPPXLXZ2bwkk4DprYOl.pdf>)
- Azərbaycan Respublikasında vergi sistemi. (2022, 19 Eylül). Retrieved from: <https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=101>
- Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. (2022,09 Ocak). Retrieved from : https://sai.gov.az/files/Rey_2021_final.pdf
- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 31 dekabr 2020-ci il tarixinə Maliyyə hesabatları. (2022, 17 Şubat). Retrieved from : <https://uploads.cbar.az/assets/7eb9c01b4674ae18c8e330dc6.pdf>
- Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. (2022,05 Mart). Retrieved from : (https://mida.gov.az/documents/%C4%B0qtisadiyyat_Yol_%20xeritesi.pdf)
- Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. (2022, 12 Eylül). Retrieved from: <https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>
- Azərbaycan və Dünya Bankı Qrupu arasında əməkdaşlıq. (2022, 12 Eylül). Retrieved from: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/1731435.html>
- Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı. (2022, 23 Haziran). Retrieved from: <https://wto.az/azerbaycan-ve-utt/komissiya>
- Azərbaycanın Dünya Bankı ilə əlaqələri. (2022, 01 Aralık). Retrieved from: <https://www.bizimyol.info/az/news/118062.html>
- Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyası vacib aktora çevrilməsinə zəmin yaradır – Təhlil. (2022, 17 Ekim). Retrieved from: <https://sesqazeti.az/news/mia/915887.html>
- Azərbaycanın iqtisadi siyasəti bu il də uğurla davam edəcək. (2022,25 Nisan). Retrieved from :

- https://azertag.az/xeber/Azərbaycanın_iqtisadi_siyaseti_bu_il_de_ugurla_davam_edecek-1982076
- Bakü-Tiflis-Kars demiryolu Trans Hazar koridoruna ivme kazandırdı. (2022,16 Mayıs). Retrieved from: <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/bakutifliskars-demiryolustrans-hazar-koridoruna-ivme--kazandirdi/haber-720774>
- Beynəlxalq Valyuta Fondu Azərbaycana - 530 MİLYON DOLLAR AYIRACAQ. (2022, 19 Kasım). Retrieved from: <https://fed.az/az/maliyye/beynəlxalq-valyuta-fondu-azərbaycana-530-milyon-dollar-ayiracaq-113205>
- Bərpa olunan enerji mənbələri. (2022,07 Şubat). Retrieved from : https://www.irena.org//media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/December/IRENA_RRA_Azerbaijan_2019_AZ.PDF
- COVID-19 pandemiyasının ölkə iqtisadiyyatına və qeyri-formal məşğulluğa təsiri ilə bağlı cari vəziyyətin təhlili. (2022, 8 Mart). Retrieved from : <https://xidmet-is.az/upload/files/tedbirler/2021/03/Covid-19-az.pdf>
- Demir, İ.C. ve Cığerci, İ. (2016). Vergi Bilincinin Oluşumunda Eğitimin Rolü: İlköğretim Öğrencileriyle Ampirik Bir Çalışma, Yönetim ve Ekonomi, Yıl:2016 Cilt:23 Sayı:1
- Dövlət borcu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 22.05.2007, maddə: 1.1. (2022,27 Eylül). Retrieved from : <http://www.e-qanun.az/framework/13680>
- Dövlət Vergi Xidməti. (2022, 06 Ağustos). Retrieved from: <https://www.taxes.gov.az/az/page/umumi-melumat>
- Əkbərov, M., & Əhmədov, R., & Mustafayev, A. (2018). *Vergi qanunvericiliyi* (1. Nəşr). Bakı: Vergilər Nazirliyi Tədris Mərkəzi.
- Əliyev, A. (2003). *Azərbaycanın iqtisadi siyasəti. Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqələri* (1. Nəşr). Bakı: Qanun Nəşriyyatı.
- Əliyev, S., Eminov, A., Süleymanov, E., & Ələsgərova F. (2016). *Beynəlxalq Maliyyə Təşkilatları və Azərbaycan* (1. Nəşr). Bakı: Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti.
- Əliyev, Z.(2006). *Dövlət büdcəsi-məlumat sorğu kitabı* (1. Nəşr). Bakı: Milli Kitabxana.

- Ferruhov, E. (2018). *Asrın petrol anlaşması – XX asrın ən önəmli olayı, Azərbaycan 21.asrın astanasında* (1. Nəşr). Bakı: İlimlər Akademiyası nəşriyyatı.
- Fiziki şəxslər tərəfindən gömrük yük bəyannaməsinin tərtib edilməsi tələb olunmayan idxal-ixrac edilən malların həcminə (dəyərinə) dair statistik müayinənin nəticələri. (2022,28 Şubat). Retrieved from : [https://www.stat.gov.az/ source/trade/#](https://www.stat.gov.az/source/trade/#)
- Hızarcı Beşer, B. ve Beşer, M. K. (2018). The Impact Of Flat Tax Rates On Foreign Direct Investment, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 40, Sayı: 1, Haziran 2018, ISSN: 2149-1844, ss/pp. 1-13, DOI: 10.14780/muiibd.434909
- Hızarcı Beşer, B. ve Beşer, M. K. (2018). The Impact Of Foreign Direct Investment on Tax Revenues: Evidence From Selected Transition Economies, Edit. Mahmut Zortuk, İçinde: Applied Economics for Development: Empirical Approaches to Selected Social and Economic Issues in Transition Economies, Vernon Series in Economic Development, Vernon Press, Malaga, Spain.
- Hesenli, M. (1998). *Vergilər* (1. Nəşr). Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
- Həsənov, Ə., & Mehdiyev, C., & Hüseynov, E., & Məhərrəmov, R., & Babayev, Z., & Yadigarov, F. (2017). *Vergi inzibatçılığı* (1. Nəşr). Bakı: İqtisad Universiteti.
- Həsənov, R. (2017). *Milli iqtisadiyyatın rəqabətliyi: struktur islahatları və yeni inkişaf paradigması* (2. Nəşr). Bakı: Elm nəşriyyatı.
- International Monetary Fund. (2022, 17 Ağustos). Retrieved from: <http://www.imf.org/external/data.htm>
- İkiqat vergitutmanın qarşısını almaq üçün nələrə diqqət yönəldilməlidir?. (2022, 13 Kasım). Retrieved from: <https://vergiler.az/news/taxes/16871.html>
- İqtisadiyyat Nazirliyi Yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi. (2022, 10 Aralık). Retrieved from: <http://tedris.taxes.gov.az>
- İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2022, 30 Eylül). Retrieved from: <https://e-qanun.az/framework/16096>

- İş Dünyamız. (2022,03 Ocak). Retrieved from : http://tuib.az/uploads/jurnal/ish_dunyamiz_11/ sehfeler_N-11.pdf
- Juravlyova, P., & Uzunova, Q. (2009). *İqtisadi Nəzəriyyə* (1. Nəşr). Bakı: İqtisad Universiteti.
- Kamalov, N. (2000). *1990-2000 Yılları Arasında Azərbaycan 'da Enflasyon* (1. Nəşr). Bakı: Qafqaz Universiteti.
- Qarabağda yeni iqtisadiyyat quruculuğu: Ağdamdan inkişaf impulsları.(2022,21 Şubat). Retrieved from : <https://qdf.gov.az/media/kitablar/agdamda-inkishaf-impulslari/> Kitabın-tam-versiyasi.pdf
- Qarayev, İ. (2020). *Büdcə Sistemi* (1. Nəşr). Bakı: Vergilər Nazirliyi
- Maliyyə Nazirliyi BVF-dən 0,5 milyard dollardan artıq vəsaitin əldə etməsini - Təsdiqləyib. (2022, 19 Kasım). Retrieved from: <https://fed.az/az/maliyye/maliyye-nazirliyi-sdr-in-bolusdurulmesi-cercivesinde-bvf-den-05-milyarddan-artiq-vesaitin-elde-etmesini-t-esdiqleyib-113413>
- Mehdiyev, A. (2001). Azərbaycanın Dünya İqtisadiyyatına İntegrasiyasının Reallıqları. *Ekspert İqtisad Jurnalı*, 7(8), 12-26.
- Mehtiyev, A. (2017). *Azərbaycan iqtisadiyyatı: inkişaf meylləri və problemlər* (1. Nəşr). Bakı: İqtisad Universiteti.
- Mədətova, Ş., (2018). Müasir mərhələdə Azərbaycanın vergi siyasətinin prioritet istiqamətləri və iqtisadi inkişafda rolu. *Maliyyə, kredit və pul tədavülü məsələləri*, 03(310), 17-23.
- Məmmədov, F., Musayev, A., Sadiqov, M., Kəlbəyev, A., & Rzayev, Z. (2010). *Vergilər və vergitutma* (1. Nəşr). Bakı: Vergilər Nazirliyi.
- Məmmədov, F., & Musayev, A., & Sadiqov, M., & Rzayev, Z. (2001). *Vergitutmanın nəzəri və metodoloji əsasları* (1.Nəşr). Bakı: Vergilər Nazirliyi.
- Məmmədov, S., & Sadiqov, M. (2010). *Maliyyə, dərslik* (1.Nəşr). Gəncə: Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti.
- Məmmədov, Z. (2004). *Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələri* (1.Nəşr). Bakı: Təhsil Nazirliyi.
- Məmmədov, Z. (2004). *Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələri* (1. Nəşr). Bakı: Təhsil Nazirliyi.

- Məmmədov, Z. (2019). *Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi* (5. Nəşr). Bakı: İqtisad Universiteti.
- Milli hesablar sistemi və tədiyə balansı. (2022, 20 Nisan). Retrieved from: https://stat.gov.az/source/system_nat_accounts/
- Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan. (2022, 14 Temmuz). Retrieved from: <https://minenergy.gov.az/en/international-organizations-relations/europe-reconstruction-and-development-bank>
- Mirzeyeva, A. (2007). *Azərbaycan Vergi Huququ* (1. Nəşr). Bakı: Digesta Nəşriyyatı.
- Musaev, F., & Sadygov, M., & Magerramov, B., & Salaev, A. (2005). *Azərbaycan'da vergilər və vergiləndirmə* (1. Nəşr). Bakı: Milli Kitabxana.
- Musayev, F., & Kəlbəliyev, A., & Hüseynov, A. (2012). *Azərbaycan Respublikasının vergixidməti: islahatlar və nəticələr* (1. Nəşr). Bakı: Vergilər Nazirliyi.
- Nadirov, A., & Muradov, Ş. (2003). *Azərbaycan İqtisadiyyatı* (1. Nəşr). Bakı: Elm Nəşriyyatı.
- New complex significantly increase metallurgical produce in Azerbaijan. (2022,02 Mayıs). Retrieved from : <https://www.azernews.az/business/116729.html>
- Nəsirova, Z. (2002). *Sovetlər Birliyi dağıldıqdan sonra Azərbaycanda iqtisadi inkişaf* (1. Nəşr). İstanbul: Hümanitar Elmlər İnstitutu.
- Nuri, A., & Süleymanov, E. (2016). *Azərbaycan iqtisadiyyatı* (2. Nəşr). Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
- Nuriyev, Ə. (2017). *Sənaye iqtisadiyyatının əsasları* (1. Nəşr). Bakı: Çıraq.
- Ölkələr üzrə xarici ticarət dövriyyəsi. (2022,27 Şubat). Retrieved from : https://www.stat.gov.az/source/trade/az/f_trade/xt002_1.xls
- Post-pandemiya dövründə Azərbaycanın iqtisadi siyasəti.(2022,27 Temmuz). Retrieved from : <https://banker.az/post-pandemiya-dovrund%C9%99-az%C9%99r-baycanin-iqtisadi-siyas%C9%99ti/>
- Post-pandemiya dövründə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin xarakteri və Azərbaycanın iqtisadi siyasəti.(2022,31 Mayıs). Retrieved from : <https://aircenter.az/uploads/files/post%20pandemiya.pdf>

- Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə ölkədə 2020-ci ildən yeni aqrar sığorta mexanizminin tətbiqinə başlanılır. (2022, 18 Ocak). Retrieved from : <http://akia.gov.az/az/news/37>
- Pul siyasəti nədir və hansı pul siyasəti alətləri vardır?. (2022,06 Ağustos). Retrieved from :<https://banco.az/az/news/pul-siyaseti-nedir-ve-hansi-pul-siyaseti-aletleri-vardir>
- Recently Approved Projects.(2022, 10 Aralık). Retrieved from: <http://projects.worldbank.org/search>
- Rehimov, M. (1996). *Azərbaycan dövlətinin iqtisadi həyatını tənzimləyən qanunlar* (1. Nəşr). Bakı: Azərbaycan Nəşriyyatı.
- Rəqəmsal iqtisadiyyat: Azərbaycan yeni iqtisadi inkişaf mərhələsində. (2021,23 Aralık). Retrieved from : <https://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/2%282%29.pdf>
- Rzayev, P., Məmmədov, A., Xəlilov, Ş., & Hüseynov, E. (2014). *Vergiyə Giriş* (1. Nəşr). Şamaxı: Vergilər Nazirliyi.
- Saraçoğlu, F. ve Ejder, H. (2022). Avrupa Birliği'nde Vergi Sınırlarının Kaldırılması. *Mevzuat Dergisi*. 5(51). Erişim adresi <https://www.mevzuatdergisi.com/2002/03a/02.htm#:~:text=Varış%20ülkesinde%20vergilen dirme%2C%20ithalatın%20vergilendirildiği,katma%20değer%20vergis i%20yükünden%20arındırılmaktadır>
- Saygın, Ö., Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2019). Vergi Sistemi Karmaşıklığının Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Vergi Sorunları Dergisi*, sayı: 366, Mart 2019.
- Sənaye istehsalı indeksi: MYXS üçün qısa metodologiya I. Göstəricinin tərfi, hesablanma metodologiyası və tətbiq olunan təsnifatlar. (2022,03 Mart). Retrieved from: https://www.stat.gov.az/source/myxs/industrial_production_index/
- Sosial sığorta haqqında. (2022, 15 Eylül). Retrieved from: <https://www.cbar.az/law-136/law-no-250-iq>
- Süleymanov, E., & Abbasov, O. (2016). *Azərbaycan iqtisadiyyatı* (1. Nəşr). Bakı: Təhsil Nazirliyi.
- Süleymanov, E., & Nuri, A. (2005). *Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi infrastruktur layihələri* (1. Nəşr). Bakı: Qafqaz Universiteti.

- Şahbazov, E. (2003). XXI əsrin əvvəllərində azərbaycan respublikasının neft və qaz sənayesi. *Dirçəliş - XXI əsr jurnalı*, 5 (63), 110-145.
- Şekereliyev, A., & Hamidova, M. (2006) *Gömrük təşkilatı və idarəsi* (1. Nəşr). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı nəşri.
- Şəkəraliyev, A. (2019). *Dövlətin iqtisadi siyasəti: Dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi, monoqrafiya* (1. Nəşr). Bakı: İqtisad Universiteti.
- Şərifov, C. (1998). *Azərbaycanda Valyuta Bazarının Müasir Vəziyyəti və Onun İnkişaf Perspektivləri* (1. Nəşr). Bakı: Təhsil Nazirliyi.
- The Republic of Azerbaijan Implements the International Monetary Fund's Enhanced General Data Dissemination System. (2022, 19 Kasım). Retrieved from: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/02/22/pr1956-republic-of-azerbaijan-implements-imf-enhanced-general-data-dissemination-system?cid=em-COM-123-38424&fbclid=IwAR0c1pnC2Li74OwFE5-FJegsbfZ62pgxPGBV-aPlrGiStc2MfYZJAyaVtc>
- The World Bank in Azerbaijan. (2022, 08 Aralık). Retrieved from: <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan>
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və Azərbaycan. (2022, 19 Haziran). Retrieved from: <https://economy.gov.az/az/page/beynelxalq-elaqeler/umumdunya-ticaret-teskilati-wto-ve-azerbaycan>
- Veliyev, D., & Balakışiyeva, Y., & Refibeyli, İ., & İmanov, E., & Garabalov, E. (2003). *Vergi hüququ* (1. Nəşr). Bakı: Azərbaycan Universitetinin Nəşriyatı.
- Vergi Ödəyicisinin Hüquq və Vəzifələri. (2022, 27 Eylül). Retrieved from: <https://taxes.gov.az/uploads/2021/buklet/VOHV.pdf>
- Vergilər Sosial-İqtisadi Onlayn Qəzet. (2022,17 Ocak). Retrieved from : <https://vergiler.az/news/economy/11182.html>
- Vergilər və Vergitutma. (2022, 31 Ekim). Retrieved from: <https://www.tedris-maliyye.az/images/books/Vergil%C9%99r%20V%C9%99%20Vergitutma.pdf>
- Vəliyev, Ə. (2008). *Azərbaycanın global iqtisadiyyata inteqrasiyası* (1. Nəşr). Bakı: Adiloğlu Nəşriyyatı.
- Vəliyev, Z. (2006). *Dövlət büdcəsi* (1. Nəşr). Bakı: Milli Kitabxana.
- Vəliyev, Z.(2006). *Dövlət büdcəsi* (1. Nəşr). Bakı: İqtisadiyyat Nazirliyi.

- Zohrab, İ., & Nəcəfov, S., & Cəfərli, F.(2012). *Xarici dövlət borcu və IMF layihələrinə xalqın qatılımı. Banka İzleme Koalisiyonu* (1. Nəşr). Bakı: Bank Monitoring Koalisiyası.
- Zulfigarov, F., & Neuenkirch, M. (2019). *Azerbaijan and its oil resources* (1st ed.). Germany: University of Trier.
- 2019-cu ilin yekunları üzrə Azərbaycanın maliyyə sisteminin dərinliyi ÜDM-nin 58,5%-dək artıb. (2022,05 Mart). Retrieved from : http://interfax.az/view/798723/azMaliyyə_siyasəti. (2022,05 Mart). Retrieved from : <https://www.csgroup.az/meqale/maliyye-siyaseti>
- 2022-ci ilin yanvar-iyul aylarında sənaye istehsalı haqqında. (2022,15 Ağustos). Retrieved from : <https://stat.gov.az/news/index.php?id=5277>
- 2022-ci ilin yanvar-iyul aylarında sənaye istehsalı haqqında. (2022, 25 Eylül). Retrieved from: <https://stat.gov.az/news/index.php?id=5277>
- 2022-ci ilin yanvar-iyul aylarında Ümumi Daxili Məhsul istehsalı. (2022,19 Kasım). Retrieved from : <https://stat.gov.az/news/index.php?lang=az&id=5278>
- 2022-ci ilin yanvar-iyul aylarında Ümumi Daxili Məhsul istehsalı. (2022, 01 Haziran). Retrieved from: <https://stat.gov.az/news/index.php?lang=az&id=5278>
- 2022-ci ilin yanvar-may aylarında sənaye istehsalı haqqında. (2022,15 Ağustos). Retrieved from : <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5232>

ISBN: 978-625-367-500-4